

marksist klasikler dizisi

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

GOTHA VE ERFURT PROGRAMLARI ÜZERİNE

Derleyen ve Almancadan Çeviren:
Erkin Özalp

Yordam Kitap

MARX – ENGELS • GOTHA VE ERFURT PROGRAMLARI ÜZERİNE

Yordam Kitap'ta
Marx-Engels Yapıtları

★

Karl Marx

Kapital I, II, III
Almancadan Çevirenler:
Mehmet Selik, Nail Satlıgan, Erkin Özalp

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Fransa'da İç Savaş
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Fransız Üçlemesi
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

★

Karl Marx-Friedrich Engels

Komünist Manifesto
Almancadan Çeviren: Nail Satlıgan

Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılanlar
Çeviri: Nail Satlıgan, Şükrü Alpagut

Felsefe İncelemeleri
Fransızcadan Çeviren: Cem Eroğul

Gotha ve Erfurt Programları Üzerine
Derleyen ve Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Karl Marx – Friedrich Engels

★

Gotha ve Erfurt Programları Üzerine

Derleyen ve Almancadan Çeviren
Erkin Özalp

★

Yordam Kitap

Yordam Kitap: 309 • **Gotha ve Erfurt Programları Üzerine** • Karl Marx – Friedrich Engels
ISBN 978-605-172-243-6 • Çeviri: Erkin Özalp
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • Sayfa Düzeni: Gönül Göner
Birinci Basım: Aralık 2017
℗ Erkin Özalp, 2017 © Yordam Kitap, 2017

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 • **F:** 0212 528 19 09 • W: www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic. Ltd. Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 565 01 22

★

Gotha ve Erfurt Programları Üzerine

★

Derleyenin Notu

Elinizdeki kitap, Karl Marx ile Friedrich Engels'in Alman işçi sınıfı partisinin 1875 tarihli Gotha Programı ile 1891 tarihli Erfurt Programının taslakları ve kabul edilmiş son hâlleri hakkındaki eleştirel değerlendirmelerini bir araya getiriyor. Ayrıca, hem bu değerlendirmelere konu olan metinleri hem de Marksizmin kurucularının program tartışmaları yürütürken andıkları bazı başka belgeleri kitabımızın "Ekler" bölümünde bulabilirsiniz.

Kitaptaki çengelli parantez ({ }) işaretleri derleyene, köşeli parantez ([ ]) işaretleri Almanca baskı editörlerine (bundan sonra *Almanca ed.*) aittir. Açılı parantez (< >) işaretlerinin anlamı 12. sayfada açıklanmıştır.

Çeviri için temel alınan ve karşılaştırma için başvurulan metinlerin listesi aşağıdadır (*MEW: Marx Engels Werke*, Dietz Verlag Berlin; *MECW: Marx & Engels Collected Works*, Lawrence & Wishart):

> **MEW, Band 19, 1987**, s. 3-9 (Engels'in Bebel'e 18-28 Mart 1875 tarihli mektubu), s. 13-14 (Marx'ın Bracke'ye 5 Mayıs 1875 tarihli mektubu), s. 15-32 (Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları), s. 238 ve 570-571 (Fransız İşçi Partisi Programı)

> **MEW, Band 22, 1977**, s. 90-91 (Karl Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi* adlı çalışmasına önsöz), s. 225-240 (1891 Tarihli Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisine Katkı), s. 596-598 (Erfurt Program Taslağı [ikinci versiyon])

> **MEW, Band 34, 1966**, s. 155-160 (Engels'in 11 ve 12 Ekim 1875 tarihli mektupları)

> **MEW, Band 38, 1979** (Engels'in 1891 yılında yazdığı mektuplar)

> MEW, **Band 17, 1962**, s. 440-441 (Enternasyonal Tüzüğünün Sunuş Bölümü)

> August Bebel, ***Aus Meinem Leben***, Zweiter Teil, J. H. W. Dietz Nachf., Stuttgart, 1911, http://gutenberg.spiegel.de/buch/aus-meinem-leben-zweiter-teil-4233/9 (Eisenach Programı)

> **"Programm der deutschen Arbeiterpartei"**, *Der Volksstaat*, 7. März 1875, Nr. 27 (Gotha Program Taslağı)
> **"Programm der Sozialistischen Arbeiterpartei Deutschlands"**, *Der Volksstaat*, 28. Mai 1875, Nr. 59 (Gotha Programı)
> Horst Bartel, **"Der interne Juni-Entwurf zum Erfurter Programm"**, *International Review of Social History*, Volume 12, Issue 2, August 1967, s. 298-302. (Erfurt Program Taslağı [birinci versiyon])
> ***Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands***, Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20.Oktober 1891, Verlag der Expedition des "Vorwärts" Berliner Volksblatt, Berlin, 1891, s. 3-6 (Erfurt Programı)
> MECW, Volume 24, 1989, s. 67-73 (Engels'in Bebel'e 18-28 Mart 1875 tarihli mektubu), s. 77-78 (Marx'ın Bracke'ye 5 Mayıs 1875 tarihli mektubu), s. 81-99 (Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları), s. 340 ve 638 (Fransız İşçi Partisi Programı)
> MECW, Volume 27, 1990, s. 92-93 (Karl Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi* adlı çalışmasına önsöz), s. 217-232 (1891 Tarihli Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisine Katkı), s. 595-597 (Erfurt Program Taslağı [birinci versiyon])
> MECW, Volume 45, 1991, s. 94-98 (Engels'in 11 ve 12 Ekim 1875 tarihli mektupları)
> MECW, Volume 49, 2001 (Engels'in 1891 yılında yazdığı mektuplar)
> MECW, Volume 23, 1988, s. 3-4 (Enternasyonal Tüzüğünün Sunuş Bölümü)
> *Forging an Empire: Bismarckian Germany (1866-1890)*, German History in Documents and Images, https://archive.org/stream/EisenachProgram/725_socDemWorkersParty_230_djvu.txt (Eisenach Programı)
> Karl Marx, *Critique of the Gotha Programme*, Lawrence & Wishart Limited, London, 1943. (Gotha Program Taslağı ve Gotha Programı)
> "Programme électoral des travailleurs", *l'Egalité*, 30 Juin 1880, Nr. 24 (Fransız İşçi Partisi Programı)
> Karl Marx-Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, çev: M. Kabagil, Sol Yayınları, Ankara, Üçüncü Baskı, Ekim 1989.

İÇİNDEKİLER

I. **Gotha Programının Eleştirisi** *Karl Marx* 11

[Karl Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi* adlı çalışmasına önsöz] *Friedrich Engels* 13

[Wilhelm Bracke'ye mektup] 5 Mayıs 1875 17

Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları 20

I 20

II 33

III 36

[IV] 37

II. {**Gotha Programı ve Eleştirisi Üzerine**} *Friedrich Engels* 45

{August Bebel'e mektup} 18-28 Mart 1875 47

{Wilhelm Bracke'ye mektup} 11 Ekim 1875 56

{August Bebel'e mektuptan} 12 Ekim 1875 59

{Karl Kautsky'ye mektuptan} 7 Ocak 1891 62

{Karl Kautsky'ye mektuptan} 15 Ocak 1891 63

{Karl Kautsky'ye mektup} 3 Şubat 1891 64

{Paul Lafargue'a mektuptan} 10 Şubat 1891 66

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan} 11 Şubat 1891 67

{Karl Kautsky'ye mektuptan} 11 Şubat 1891 68

{Karl Kautsky'ye mektup} 23 Şubat 1891 71

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan} 4 Mart 1891 75

{Karl Kautsky'ye mektuptan} 11 Mart 1891 76

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan} 21 Mart 1891 77

{August Bebel'e mektup} (Taslak) Nisan 1891 başı 77

{Karl Kautsky'ye mektuptan} 2 Nisan 1891 78

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan} 8 Nisan 1891 79

{August Bebel'e mektuptan} 1 Mayıs 1891 80

III. {Erfurt Programı Üzerine} *Friedrich Engels* 87
{Karl Kautsky'ye mektuptan} 29 Haziran 1891 89
1891 Tarihli Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisine Katkı 91
I. On paragraflık sunuş 91
II. Siyasal Talepler 96
III. İktisadi Talepler 103
[I. Bölüme Ek] 104
{Karl Kautsky'ye mektuptan} 28 Eylül 1891 106
{August Bebel'e mektuptan} 29 Eylül 1891 107
{Karl Kautsky'ye mektup} 14 Ekim 1891 108
{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan} 24 Ekim 1891 110
{August Bebel'e mektuptan} 24 Ekim 1891 111
{Karl Kautsky'ye mektuptan} 25 Ekim 1891 116
{Karl Kautsky'ye mektuptan} 3 Aralık 1891 117

Ekler 119
Enternasyonal Tüzüğünün Sunuş Bölümü (1864/1871)
Karl Marx 121
Eisenach Programı (1869) 123
Gotha Program Taslağı (1875) 126
Gotha Programı (1875) 129
Erfurt Program Taslağı (birinci versiyon) (1891) 132
Erfurt Program Taslağı (ikinci versiyon) (1891) 137
Erfurt Programı (1891) 142
Fransız İşçi Partisi Programı (1880)
Karl Marx, Jules Guesde 147

Dizin ve Sözlükçe 150

★

I
Gotha Programının Eleştirisi

Karl Marx

★

Karl Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi* adlı eseri, Alman sosyal demokrasisinin iki örgütünün Mayıs 1875'te gerçekleştirilen birlik kongresi öncesinde hazırlanan Gotha Program Taslağı hakkındaki "Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları" başlıklı metni içeriyor. Marx, 1875'in Nisan ayı ile Mayıs başında kaleme aldığı bu metni, o dönemde, sadece, birleşmenin taraflarından biri olan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ("Eisenach Partisi") bazı yöneticileriyle paylaşmıştı. Ancak Marx'ın eleştirilerinin çoğu dikkate alınmamış ve program taslağı kongrede pek az değişiklikle kabul edilmişti (hem taslağı hem de kabul edilen programı elinizdeki kitabın "Ekler" bölümünde bulabilirsiniz).

Gotha Birlik Kongresiyle kurulan Almanya Sosyalist İşçi Partisi, 1890 yılında Almanya Sosyal Demokrat Partisi adını aldı. Bu parti, Ekim 1890'da Halle kentinde düzenlenen kongresinde, bir sonraki yıl Erfurt'ta toplanacak olan kongreye yeni bir program taslağı sunma kararı aldı. Friedrich Engels, program tartışmalarına müdahale etmek için, 1883 yılında yaşamını yitiren Marx'ın metninin, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin haftalık teorik yayın organı olan *Die Neue Zeit* dergisinde yayımlanmasını sağladı (Nr. 18, 9. Jahrgang, 1. Band, Stuttgart, 1890-1891). Engels'in bir önsöz yazdığı *Gotha Programının Eleştirisi*, "Kenar Notları"nın yanı sıra, Marx'ın bu notları gönderdiği Wilhelm Bracke'ye yazdığı sunuş mektubunu da içeriyordu.

Ne var ki, Engels, bazı parti yöneticilerinin istekleri doğrultusunda ve parti içinden gelebilecek tepkileri hafifletmek için bazı bölümleri çıkarmış ve bazı ifadeleri yumuşatmıştı.

Elinizdeki çeviri için temel alınan metin Marx'ın özgün elyazmasına dayanıyor. 1891 baskısında farklı olan yerler dipnotlarda belirtiliyor. 1891 baskısında çıkarılan ve nokta işaretleriyle gösterilen yerler açılı parantez işaretleri (< >) arasında yer alıyor.

[Karl Marx'in *Gotha Programının Eleştirisi* adlı çalışmasına önsöz]

Friedrich Engels

Burada yayımlanan elyazması (hem Bracke'ye yazılan açıklayıcı mektup hem de program taslağının eleştirisi), 1875'te, Gotha Birlik Kongresinden[1] kısa bir süre önce, Geib, Auer, Bebel ve Liebknecht'e ulaştırılmak ve sonrasında Marx'a geri gönderilmek üzere Bracke'ye gönderilmişti. Halle Parti Kongresi Gotha Programının tartışılmasını partinin gündemine almış olduğundan,[2]

1 22-27 Mayıs 1875'te toplanan Gotha Birlik Kongresi, Alman işçi sınıfı hareketinin iki örgütünün, yani August Bebel ile Wilhelm Liebknecht'in önderlik ettiği Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Eisenach'lılar) ile Lasalcı (Lassalle'cı) Genel Alman İşçi Derneği'nin Almanya Sosyalist İşçi Partisi adı altında birleşmesini sağladı. Bu yeni parti 1890 yılında Almanya Sosyal Demokrat Partisi adını aldı. *–der.*

2 12-18 Ekim 1890'da Halle'de düzenlenen parti kongresinde, Wilhelm Liebknecht'in önergesi doğrultusunda, ertesi yıl Erfurt'ta düzenlenecek olan kongreye sunulmak üzere yeni bir program taslağının hazırlanması ve bu taslağın kongreden üç ay önce kamuoyuna açıklanması kararı alınmıştı. *–der.*

söz konusu tartışmayla ilgili bu önemli (belki de en önemli) belgeyi kamuoyuyla paylaşmamaya devam etseydim bir örtbas etme suçu işlediğimi düşünürdüm.

Ama elyazmasının başka ve daha geniş kapsamlı bir anlamı daha var. Marx'ın, propaganda çalışmalarına başlamasından itibaren Lassalle tarafından izlenen doğrultu ve bu arada Lassalle'ın hem iktisadi ilkeleri hem de taktikleri hakkındaki görüşleri burada ilk kez açık ve net bir şekilde ortaya koyuluyor.

Burada program taslağını analiz ederken sergilediği amansız keskinlik de, kazanılmış olan sonuçlar dile getirilirken ve taslağın zayıf yanları açığa çıkarılırken sergilenen acımasızlık da, bugün, aradan on beş yıl geçtikten sonra, artık incitici olamaz. Lasalcılar {Lassalle'cılar}, sadece yurt dışında, dağınık kalıntılar şeklindeki varlıklarını koruyor ve Gotha Programı Halle'de onun yaratıcıları tarafından bile tümüyle yetersiz olduğu gerekçesiyle terk edildi.

Yine de, konuyla ilgisiz olan bazı keskin kişisel ifadeleri ve yargıları dışarıda bıraktım ve bunların yerlerine nokta işaretleri koydum. Elyazmasını bugün yayımlayacak olsa Marx da böyle yapardı. Elyazmasındaki dilin bazı kısımlarda şiddet kazanmasını kışkırtan iki olgu vardı: Birincisi, Marx ile ben, Alman hareketiyle, başka herhangi bir hareketle olduğundan daha içten bağlara sahiptik; dolayısıyla, bu program taslağında ilan edilen kesin geri adımın bizi fazlasıyla şiddetli bir şekilde tahrik etmesi kaçınılmazdı. Ama ikincisi, o dönemde, yani Enternasyonal'in Lahey Kongresi'nden henüz sadece iki yıl kadar sonra,[3] Almanya'da ve işçi hareketinde olup biten her şeyden bizi sorumlu tutan Bakunin'le ve onun anarşistleriyle en şiddetli mücadelenin içindeydik; dolayısıyla, bu programın gizli ba-

3 Uluslararası İşçi Birliği'nin (Birinci Enternasyonal) 2-7 Eylül 1872'de Hollanda'nın Lahey kentinde düzenlenen kongresinde anarşistlerin liderleri Bakunin ve Guillaume birlikten ihraç edilmişti. *-der.*

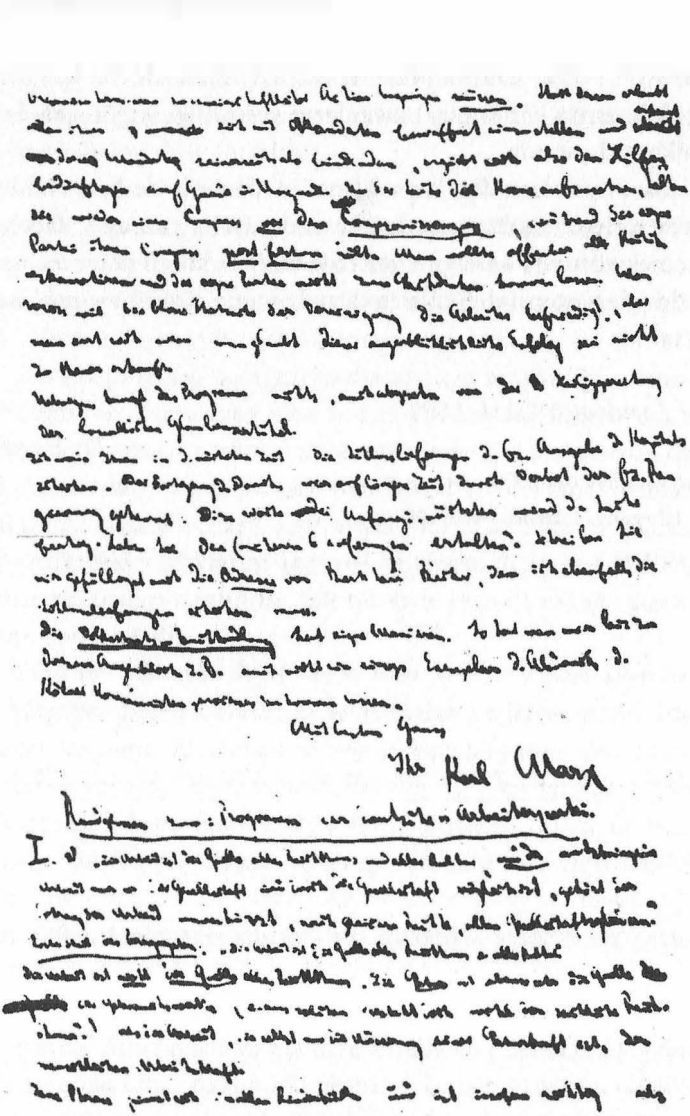
balığıyla suçlanmamızı beklememiz kaçınılmazdı. Bu kaygılar ve dolayısıyla söz konusu kısımların gerekliliği bugün ortadan kalkmış durumda.

Basın yasalarından kaynaklanan nedenlerle de bazı cümlelerin yerlerine nokta işaretleri koyuldu. Daha yumuşak ifadeler seçmek zorunda kaldığım yerlerde bunları köşeli parantez işaretleriyle gösterdim. Bunların dışında metin sözcüğü sözcüğüne aktarıldı.

Londra, 6 Ocak 1891

Fr. Engels

Kaynak: *Die Neue Zeit*, Nr. 18,
9. Jahrgang, I. Band, 1890-1891.

Marx'ın Wilhelm Bracke'ye gönderdiği ve "Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları"nı içeren mektubun ikinci sayfası

[Wilhelm Bracke'ye mektup][4]

Karl Marx

Londra, 5 Mayıs 1875

Sevgili Bracke,

Birlik programı hakkındaki ilişikte bulunan eleştirel kenar notlarını okuyup, sonra da incelemeleri için Geib ve Auer'e, Bebel ve Liebknecht'e ulaştırma inceliğini gösterebilir misiniz? Aşırı meşgul durumdayım ve doktorların izin verdiği çalışma miktarının fazlasıyla üzerine çıkmak zorunda kalıyorum. Dolayısıyla, bu kadar uzun bir yazı parçasını kaleme almak benim için kesinlikle bir "zevk" değildi. Ama daha sonra atacağım adımların bu yazışmanın muhatapları olan partili dostlar tarafından yanlış anlaşılmaması için gerekliydi.

<Birlik kongresinin toplanmasından sonra, Engels ve ben, söz konusu ilke programının tümüyle uzağında durduğumuz ve onunla hiçbir ilgimizin bulunmadığı bilgisini içeren kısa bir açıklama yayımlayacağız.>[5]

Yurt dışında, "Eisenach Partisi" diye anılan hareketi[6] gizlice ve buradan yönettiğimiz şeklindeki, parti düşmanları tarafından

4 Marx, mektubun tepesine şu uyarıyı eklemiş: "*N[ota]bene* {Dikkat!}. Elyazması, gerektiğinde ulaşabilmem için size geri dönmeli." *–Almanca ed.*

5 Marx ve Engels, kongrenin toplanmasından sonra bir açıklama yapmadılar. Engels bunun gerekçesini 11 ve 12 Ekim 1875 tarihlerinde Wilhelm Bracke ile August Bebel'e yazdığı mektuplarda açıkladı. *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 56 ve 59. *–der.*

6 Sosyal Demokrat İşçi Partisi 1869 yılında Eisenach kentinde düzenlenen kongrede kurulmuştu. *–der.*

özenle beslenen görüşün (bu tümüyle yanlış görüşün) benimseniyor olması nedeniyle bunu yapmamız zorunlu. Örneğin Bakunin, daha yeni yayımlanan Rusça bir eserde,[7] beni söz konusu partinin tüm programlarından vb. <ve sadece bunlardan değil, Halk Partisi ile işbirliği yaptığı günden bu yana Liebknecht'in attığı her bir adımdan bile> sorumlu tutuyor.

Bu bir yana, bana göre tümüyle uygunsuz olan ve partinin moralini bozan bir programı diplomatik suskunluk yoluyla tanıma yoluna gitmemek de benim görevim.

Gerçek hareketin her adımı bir düzine programdan önemlidir. Dolayısıyla, Eisenach Programının[8] *ötesine* geçmek mümkün değildiyse (ve dönemin koşulları buna izin vermemişti), basitçe, ortak düşmana karşı eylemde bulunmak için bir anlaşmaya varılmalıydı. Ama ilke programları yazılırsa (bunlar, daha uzun süreli ortak faaliyet yoluyla hazırlanmış olacakları zamana kadar ertelenmezse), bütün dünyanın gözü önünde sınır taşları koyulmuş olur ve parti hareketinin düzeyi bunlarla ölçülür.

Lasalcıların liderleri geldi, çünkü koşullar onları buna zorlamıştı. Onlara, daha en başta, ilkeler üzerine hiçbir pazarlığın yapılmayacağı söylenseydi, ortak eyleme yönelik bir eylem programıyla ya da örgütlenme planıyla yetinmek *zorunda* kalırlardı. Bunun yerine, vekâletlerle silahlanmış olarak gelmelerine izin veriliyor ve bu vekâletler bağlayıcı kabul ediliyor, yani yardıma muhtaç olanlara kayıtsız şartsız teslim olunuyor. Bunun üzerine tüy dikmek için, onlar *uzlaşma kongresinden önce* bir kongre toplarken kendi partimiz kongresini *post festum* {her şey olup bittikten sonra} topluyor. <Açık ki, her tür eleştirinin bastırılması ve kendi partimize düşünme fırsatının verilmemesi istenmişti.> Birleşme olgusunun, kendi başına, işçileri ne kadar

7 Bakunin'in 1873'te İsviçre'de yayımlanan *Devlet ve Anarşi* adlı eseri. *–der.*

8 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 123. *–der.*

hoşnut edeceğini biliyoruz; ama bu anlık başarının çok pahalıya mal olmadığına inanılırsa yanılgıya düşülmüş olur.

Ayrıca, Lasalcı iman şartlarının kutsanması göz ardı edildiğinde bile, program bir şeye benzemiyor.

<Yakın gelecekte size *Kapital*'in Fransızca baskısının son fasikülünü göndereceğim.[9] Basım süreci Fransız hükümetinin yasağıyla uzun bir süreliğine durdurulmuştu. Bu hafta ya da önümüzdeki haftanın başında bu iş tamamlanmış olacak. Önceki 6 fasikül elinize geçti mi? Lütfen bana Bernhard Becker'in *adresini* de yazın; son fasikülleri ona da göndermem gerekiyor.>

Volksstaats Kitabevi kendine özgü bir tarza sahip. Örneğin, şu ana dek, basımı yapılan *Köln Komünistler Davası*'nın tek bir nüshası bile bana ulaştırılmadı.

İçten selamlarımla.

Karl Marx

9 *Kapital*'in birinci cildinin Fransızca çevirisi Marx'ın gözetimi altında 1872-1875 yıllarında fasiküller hâlinde yayımlanmıştı. *–der.*

Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları

I

1. "Emek, tüm zenginliğin ve tüm kültürün kaynağıdır *ve* yarar sağlayan emek, ancak toplum içinde ve toplum aracılığıyla var olabileceği *için*, emeğin getirisi, azaltılmamış olarak, eşit haklarla, toplumun tüm üyelerine aittir."

Paragrafın birinci bölümü: "Emek, tüm zenginliğin ve tüm kültürün kaynağıdır."

Emek, tüm zenginliğin *kaynağı değildir*. Emek kadar *doğa* da kullanım değerlerinin (ne de olsa maddi zenginlik bunlardan oluşur!) kaynağıdır; emeğin kendisi de, bir doğa gücünün, insanın emek gücünün ifadesinden başka bir şey değildir. Yukarıdaki söz çocuklar için yazılan tüm okuma kitaplarında bulunur ve çalışmanın, ilgili nesnelerle ve araçlarla birlikte gerçekleştiği *kabul edildiği* sürece doğrudur. Ama sosyalist bir program, kullanım değerlerinin bir anlam taşıması açısından vazgeçilmez olan *koşulların* bu tür burjuva deyimleriyle örtbas edilmesine izin veremez. İnsanın emeği, sadece,[10] insan kendisini başından itibaren doğanın, yani tüm emek araçlarının ve emek nesnelerinin ilk kaynağının sahibi saydığı, doğayı kendisine ait kabul ettiği sürece, kullanım değerlerinin ve dolayısıyla aynı zamanda zenginliğin kaynağı olur. Burjuvalar, emeğe *doğa üstü yaratıcılık gücü* atfetmek konusunda çok iyi nedenlere sahiptir; çünkü tam da emeğin doğaya bağımlılığı yüzünden, kendi emek gücünden

10 1891 baskısında "Ve insanın emeği,". *–Almanca ed.*

başka hiçbir varlığa sahip olmayan insan, tüm toplumsal ve kültürel koşullar altında, kendilerini çalışmanın maddi koşullarının sahipleri kılmış olan başka insanların kölesi olmak zorundadır. Yalnızca onların izniyle çalışabilir, dolayısıyla yalnızca onların izniyle yaşayabilir.

Şimdi cümlenin nasıl devam ettiğini, daha doğrusu nasıl topalladığını bir yana bırakalım. Sonucun ne olması beklenirdi? Kuşkusuz, şu olması beklenirdi:

"Emek, tüm zenginliğin kaynağı olduğundan, toplumda da, hiç kimse, emek ürünü olmayan bir zenginliğe el koyamaz. Dolayısıyla, herhangi biri, eğer çalışmıyorsa, başkalarının emeğiyle yaşıyor ve kültürünü de başkalarının emeği sayesinde elde ediyordur."

Bunun yerine, ilk önermeden değil ikinci bir önermeden bir sonuç çıkarmak amacıyla, "ve ... için" sözcükleri monte edilerek ikinci bir önerme ekleniyor.

Paragrafın ikinci bölümü: "Yarar sağlayan emek, ancak toplum içinde ve toplum aracılığıyla var olabilir."

Birinci önermeye göre, emek, tüm zenginliğin ve tüm kültürün kaynağıydı ve dolayısıyla emeğin yokluğunda toplum da olamazdı. Şimdi, tam tersine, toplumun yokluğunda "yarar sağlayan" emeğin olamayacağını öğreniyoruz.

Aynı şekilde, yararsız ve hatta topluma zararlı emeğin sadece toplum içinde bir iş koluna dönüşebileceği, aylaklık yaparak yaşamanın sadece toplum içinde mümkün olduğu vb. vb. de söylenebilir, kısacası Rousseau'nun tüm yazdıkları tekrarlanabilirdi.

Peki, "yarar sağlayan" emek nedir? Elbette, amaçlanan yararlı etkiyi üreten emekten başka bir şey değil. Bir taşla bir hayvanı öldüren, meyve toplayan vb. bir yabanıl (ve insan, maymun olmaktan uzaklaştıktan sonra, bir yabanıldır), "yarar sağlayan" emek harcar.

Üçüncüsü: Sonuç: "Ve yarar sağlayan emek, ancak toplum içinde ve toplum aracılığıyla var olabileceği için, emeğin getirisi, azaltılmamış olarak, eşit haklarla, toplumun tüm üyelerine aittir."

Güzel son! Eğer yarar sağlayan emek ancak toplum içinde ve toplum aracılığıyla var olabiliyorsa, emeğin getirisi topluma aittir ve tek tek işçilerin paylarına da, bu getirinin, çalışmanın "koşul"u olan toplumu korumak için gerekli olmayan kısmından fazlası düşmez.

Gerçekten de bu önermeye her dönemde *o zamanki toplumsal durumun savunucuları* tarafından başvurulmuştur. Önce, ona tutunmuş olan her şeyle birlikte iktidarın hak iddiaları gelir, çünkü iktidar, toplum düzeninin korunmasını sağlayan toplumsal organdır; ardından farklı türlerdeki özel mülk sahiplerinin[11] hak iddiaları gelir, çünkü farklı türlerdeki özel mülkler toplumun temelleridir, vb. Görüldüğü gibi, bu tür boş sözleri istediğiniz gibi evirip çevirebilirsiniz.

Paragrafın birinci ve ikinci bölümleri, ancak şöyle ifade edildiklerinde, bir ölçüde makul sayılabilecek bir bağlantıya sahip olur:

"Emek, yalnızca toplumsal emek olarak", ya da aynı anlama gelmek üzere "toplumun içinde ve toplum aracılığıyla", "zenginliğin ve kültürün kaynağı hâline gelir". Bu önerme tartışmasız şekilde doğrudur, çünkü yalıtık emek, (maddi koşullarının var olması koşuluyla) kullanım değerleri yaratabilecek olsa bile ne zenginlik yaratabilir ne de kültür.

Ama şu önerme de aynı derecede tartışmasızdır:

"Emeğin toplumsal olarak gelişmesi ve böylece zenginlik ve kültür kaynağı hâline gelmesi ölçüsünde, çalışanlar arasında yoksulluk ve sefalet, çalışmayanlar arasında zenginlik ve kültür gelişir."

Bugüne kadarki tüm tarihin yasası budur. Dolayısıyla, burada, *belirli* birer şey olan "emek" ve "toplum" üzerine genel deyimler kullanmak yerine, işçileri söz konusu tarihsel[12] lanete son verebilir kılan ve bunu yapmaya zorlayan maddi vb. koşulların günümüzün kapitalist toplumunda sonunda yaratılmış olduğu kesin olarak kanıtlanmalıydı.

11 1891 baskısında "özel mülkiyetin". –*Almanca ed.*

12 1891 baskısında "toplumsal". –*Almanca ed.*

Ama aslında, biçim ve içerik açısından hatalı olan bütün bu paragraf, sadece, Lassalle'ın "emeğin azaltılmamış getirisi" parolasını parti bayrağının tepesine slogan olarak yazmak için burada bulunuyor. "Emeğin getirisi", "eşit hak" vb. başlıklara daha sonra döneceğim, çünkü aynı şey biraz farklı bir biçim altında yeniden karşımıza çıkıyor.

> 2. "Bugünkü toplumda emek araçları kapitalistler sınıfının tekelindedir; işçi sınıfının bu durumdan kaynaklanan bağımlılığı, tüm biçimleriyle sefaletin ve köleliğin nedenidir."

Enternasyonal'in tüzüğünden[13] ödünç alınmış olan bu cümle, bu "düzeltilmiş" biçimiyle, yanlış.

Bugünkü toplumda emek araçları toprak sahiplerinin *ve* kapitalistlerin tekelindedir (dahası, toprak mülkiyeti tekeli, sermaye tekelinin temelidir). Enternasyonal'in tüzüğü, ilgili pasajda, tekelci sınıflardan ne birini ne de diğerini anar. "*Emek araçları, yani yaşam kaynakları tekeli*"nden söz eder; "yaşam kaynakları"nın eklenmiş olması, emek araçlarının toprağı da içerdiğini yeterli açıklıkla gösteriyor.

Bu düzeltmenin yapılmasının nedeni, Lassalle'ın, artık genel olarak bilinen nedenlerle, toprak sahiplerini değil, *sadece* kapitalistler sınıfını hedef almasıydı. İngiltere'de, kapitalist, çoğu zaman, üzerinde fabrikasının bulunduğu arazinin bile sahibi değildir.

> 3. "Emeğin kurtuluşu, emek araçlarının toplumun ortak malları düzeyine yükseltilmesini ve toplam emeğin, işbirliği içinde, emeğin getirisinin adil olarak bölüşüleceği şekilde düzenlenmesini gerekli kılar."

"Emek araçlarının ortak mallar düzeyine yükseltilmesi"! Bunların "ortak mallara dönüştürülmesi" kastediliyor olmalı. Ama bu görece önemsiz bir konu.

---

13 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 121. *–der.*

"*Emeğin getirisi*" nedir? Emeğin ürünü mü yoksa onun değeri mi? Ve eğer ikincisiyse, ürünün toplam değeri mi yoksa sadece emeğin tüketilen üretim araçlarının değerine yeni eklemiş olduğu değer parçası mı?

"Emeğin getirisi", Lassalle'ın kesin iktisadi kavramların yerine koymuş olduğu gevşek bir tasavvurdur.

"Adil" bölüşüm nedir?

Burjuvalar, bugünkü bölüşümün "adil" olduğunu iddia etmiyor mu? Ve bugünkü bölüşüm, gerçekten de bugünkü üretim tarzına dayalı biricik "adil" bölüşüm değil mi? İktisadi ilişkiler hukuki kavramlar tarafından mı düzenlenir, yoksa tersine, hukuki ilişkiler iktisadi ilişkilerden mi kaynaklanır? Sosyalist tarikatçılar da "adil" bölüşüm hakkında çok çeşitli tasavvurlara sahip değil mi?

Bu örnekte "adil bölüşüm" sözünden ne anlamak gerektiğini öğrenmek için, birinci paragrafla bu paragrafı bir arada ele almak zorundayız. Son paragraf, "emek araçlarının ortak mallar olduğu ve toplam emeğin işbirliği içinde düzenlendiği" bir toplum öngörürken, birinci paragraftan, "emeğin getirisinin, azaltılmamış olarak, eşit haklarla, toplumun tüm üyelerine ait" olduğunu öğreniyoruz.

"Toplumun tüm üyeleri"? Çalışmayanlar da dâhil mi? O zaman nerede kaldı "emeğin azaltılmamış getirisi"? Toplumun sadece çalışan üyeleri mi? O zaman nerede kaldı toplumun tüm üyelerinin "eşit hak"kı?

Ama açık ki, "toplumun tüm üyeleri" ve "eşit hak", birer deyimden başka bir şey değil. İşin özünde, bu komünist toplumda her işçinin Lassalle tarafından tarif edilen kendi "emeğinin azaltılmamış getirisi"ni[14] elde etmek zorunda olması var.

14 1891 baskısında "kendi 'emeğinin azaltılmamış getirisi'ni" yerine "bir 'emeğin azaltılmamış getirisi'ni". *–Almanca ed.*

"Emeğin getirisi" sözüne ilk olarak emeğin ürünü anlamını verirsek, emeğin ortak getirisi, *toplam toplumsal ürün* olur.

Şimdi bundan şunların çıkarılması gerekir:

Birincisi: Tüketilmiş üretim araçlarının yerlerine yenilerinin koyulması için ayrılacak olan bir kısım.

İkincisi: Üretimin genişletilmesi için ek bir kısım.

Üçüncüsü: Kazalara, doğa olaylarından kaynaklanan bozulmalara vb. karşı yedek fon ya da sigorta fonu.

"Emeğin azaltılmamış getirisi"nden bu kesintilerin yapılması iktisadi bir zorunluluktur ve bunların büyüklüğü eldeki araçlara ve güçlere göre, kısmen de olasılık hesaplamalarına dayalı olarak belirlenecektir; ama adalete dayalı olarak hesaplanmaları hiçbir şekilde mümkün değildir.

Geriye, toplam ürünün, tüketim araçları olarak kullanılacak olan diğer kısmı kalır.

Bu kısmın bireylere dağıtılmasından önce, yine bazı kesintiler yapılacaktır:

Birincisi: Doğrudan doğruya[15] *üretimle ilgili olmayan genel yönetim maliyetleri.*

Bu kısım, başından itibaren, bugünkü toplumla karşılaştırıldığında çok ciddi derecede daraltılacak ve yeni toplumun gelişmesi ölçüsünde azalacaktır.

İkincisi: Gereksinimlerin birlikte giderilmesine ayrılacak olanlar (örneğin okullar, sağlık kuruluşları vb.).

Bu kısım, başından itibaren, bugünkü toplumla karşılaştırıldığında ciddi derecede büyüyecek ve yeni toplumun gelişmesi ölçüsünde artacaktır.

Üçüncüsü: Çalışamaz durumda olanlara yönelik fonlar vb.; kısacası, bugün "yoksullara resmî yardım" diye ayrılan kısım.

Programın, Lassalle'ın etkisi altında, sığ bir bakış açısıyla tek başına ele aldığı "bölüşüm"e, yani tüketim araçlarının tek tek

15 1891 baskısında "doğrudan doğruya" yok. *–Almanca ed.*

kooperatif üreticileri arasında dağıtılan kısmına ancak şimdi geliyoruz.

Üreticinin, özel bir birey olarak yoksun kaldıklarından, toplumun bir üyesi olarak doğrudan doğruya ya da dolaylı şekillerde yararlanıyor olmasına karşın, "emeğin azaltılmamış getirisi" daha şimdiden gizlice "azaltılmış" getiriye dönüşmüştür.

"Emeğin azaltılmamış getirisi" ifadesi nasıl ortadan kalktıysa, "emeğin getirisi" ifadesinin kendisi de şimdi aynı şekilde ortadan kalkar.

İşbirliğine, üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı toplumda, üreticiler, ürünlerini mübadele etmez; ürünler için harcanan emek de, bu ürünlerin *değer*i olarak, bunların sahip olduğu maddi bir özellik olarak görünmez; çünkü şimdi, kapitalist toplumdakinden farklı olarak, bireysel emekler, dolaylı bir yolla değil doğrudan doğruya toplam emeğin bileşenleri olarak var olur. Böylece, belirsizliği nedeniyle bugün de uygunsuz olan "emeğin getirisi" sözü tümüyle anlamsızlaşır.

Buradaki konumuz, kendi temeli üzerinde *gelişmiş* olduğu hâliyle değil, tersine, kapitalist toplumdan daha yeni *çıkıp geldiği* hâliyle, dolayısıyla da her açıdan, iktisadi, ahlaki, düşünsel olarak, rahminden çıktığı eski toplumun doğum lekelerini hâlâ taşıyan bir komünist toplumdur. Buna uygun olarak, bireysel üretici, topluma ne verdiyse (kesintiler sonrasında) tam olarak onu geri alır. Topluma vermiş olduğu şey, onun bireysel emek miktarıdır. Örneğin, toplumsal iş günü, tek tek çalışma saatlerinin toplamından oluşur. Tek bir üreticinin çalışma süresi, toplumsal iş gününün onun tarafından sağlanmış olan kısmıdır, onun toplumsal iş günündeki payıdır. Toplumdan, (ortak fonlara ayrılan emeğinin çıkarılmasından sonra) falanca miktarda emek harcamış olduğunu gösteren bir belge alır ve bu belgeyle, toplumsal tüketim araçları stokundan, aynı miktarda emeğe mal olan tüketim araçlarını

çeker. Topluma bir biçim altında vermiş olduğu emek miktarının aynısını bir başka biçim altında geri alır.

Hiç kuşku yok ki, burada, eşit değerlilerin mübadelesi olarak meta mübadelesini düzenleyen ilkenin aynısı geçerlidir. İçerik ve biçim değişmiştir, çünkü değişmiş olan koşullar altında kimse emeğinden başka herhangi bir şey veremez ve diğer taraftan bireysel tüketim araçları dışında hiçbir şey bireylerin mülkiyetine geçemez. Ama tüketim araçlarının tek tek üreticiler arasında dağıtılması söz konusu olduğunda, meta eş değerlerinin mübadelesinde olduğu gibi, aynı ilke geçerlidir; bir biçim altındaki aynı miktarda emek, bir başka biçim altındaki aynı miktarda emekle mübadele edilir.

Bu nedenle, meta mübadelesinde eş değerlerin mübadelesi tek tek örneklerde değil sadece *ortalama alındığında* söz konusu olurken burada ilke ile pratik arasındaki çatışmanın artık son bulmuş olmasına rağmen, burada *eşit hak* (ilkesel açıdan) hâlâ *burjuva hakkı*dır.

Bu ilerlemeye rağmen, söz konusu *eşit hak* her zaman burjuvaziye özgü bir sınırın gerisinde kalmaya devam etmektedir. Üreticilerin hakkı, sağladıkları emekle *orantılıdır*; eşitlik, ölçümün *aynı ölçekle*, yani emekle yapılmasındadır. Ama bir insan fiziksel ya da düşünsel olarak bir başkasından üstündür, dolayısıyla da aynı süre içinde daha fazla emek sağlar ya da daha uzun bir süre boyunca çalışabilir; ve emek, ölçü olarak iş görebilmesi için, uzunluğuyla ya da yoğunluğuyla belirlenmek zorundadır; yoksa, ölçek olmaktan çıkardı. Bu *eşit hak*, eşit olmayan emek için eşit olmayan haktır. Hiçbir sınıf farkı tanımaz, çünkü herkes, tüm diğerleri gibi, sadece işçidir; ama işçilerin eşitsiz bireysel yeteneklerini ve dolayısıyla da üretkenliklerini[16] üstü ka-

16 1891 baskısında "işçilerin eşitsiz bireysel yeteneklerini ve dolayısıyla da üretkenliklerini" yerine "eşitsiz bireysel yetenekleri ve dolayısıyla da üretkenlikleri". –*Almanca ed.*

palı bir şekilde doğal ayrıcalıklar olarak kabul eder. *Bu nedenle, içeriği bakımından, her tür hak gibi bir eşitsizlik hakkıdır*. Hak, doğası gereği, sadece aynı ölçeğin kullanılmasıyla ortaya çıkabilir; ama eşit olmayan bireylerin (ve bireyler, eşitsiz olmasalardı, farklı bireyler olmazlardı) aynı ölçekle ölçülmesi, ancak, tek bir bakış açısına tabi kılınmaları, yalnızca *belirli* bir taraftan bakarak değerlendirilmeleri, örneğimizde *sadece işçiler olarak* ele alınmaları ve onlarda başka hiçbir şeyin görülmemesi, başka her şeyin göz ardı edilmesi durumunda mümkün olabilir. Ayrıca, bir işçi evlidir, diğeri değildir; birinin çocuklarının sayısı diğerininkinden fazladır vb. vb. Demek ki, sağlanan emek miktarı ve dolayısıyla da toplumsal tüketim fonundan alınan pay eşit olduğunda, biri fiilen bir başkasından daha fazlasını alır, biri bir başkasından daha zengin olur vb. Bütün bu kusurların önüne geçmek için, hakkın, eşit olmak yerine eşitsiz olması gerekirdi.

Ama uzun doğum sancılarının ardından kapitalist toplumdan çıkıp gelmiş olduğu hâliyle komünist toplumun birinci evresinde bu kusurların varlığı kaçınılmazdır. Hukuk hiçbir zaman toplumun iktisadi yapısının ve bununla belirlenen kültürel gelişmişliğinin üstünde olamaz.

Komünist toplumun daha yüksek bir evresinde, bireyin işbölümüne köleleştirici bağımlılığı ve bununla birlikte aynı zamanda kafa emeği ile kol emeği arasındaki karşıtlık ortadan kalktıktan sonra; çalışmak, geçim aracı olmanın ötesine geçip, en önemli yaşamsal gereksinim hâline geldikten sonra; bireylerin çok yönlü gelişimiyle birlikte üretici güçler[17] de arttıktan ve ortak zenginliğin tüm pınarları gürül gürül akmaya başladıktan sonra, ancak bu noktadan sonra, burjuva hukukunun dar ufku tümüyle aşılabilir ve toplum, bayrağına şunu yazabilir: Herkesten yeteneklerine göre, herkese gereksinimlerine göre!

17 1891 baskısında "üretim güçleri". –*Almanca ed.*

Hem "emeğin azaltılmamış getirisi" hem de "eşit hak", "adil bölüşüm" üzerinde daha uzun durmamın nedeni, bir yandan, belirli bir dönemde bir anlam taşımış olmakla birlikte bugün eskimiş boş sözlere dönüşmüş olan düşünceleri partimize yeniden dogmalar olarak dayatma isteğinin, ama diğer yandan da, partimize çok büyük çabalarla kazandırılmış ama artık onun içinde kökleşmiş olan gerçekçi kavrayışın, haklar ve başka konular hakkındaki, demokratlar ve Fransız sosyalistleri arasında fazlasıyla yaygın olan ideolojik zırvalıklarla yeniden çarpıtılmasının ne kadar büyük bir suç olduğunu göstermekti.

Buraya kadarki tartışmalar bir yana, "*bölüşüm*" denen şey hakkında yaygara koparılması ve asıl vurgunun buna yapılması başlı başına yanlıştı.

Tüketim araçlarının herhangi bir andaki bölüşümü, üretimin koşullarının bölüşümünün sonucundan başka bir şey değildir; ama bu ikinci bölüşüm, üretim tarzının kendisinin bir özelliğidir. Örneğin, kapitalist üretim tarzı, üretimin maddi koşullarının sermaye mülkiyeti ve toprak mülkiyeti biçimleri altında çalışmayanların elinde bulunmasına, buna karşılık kitlelerin sadece üretimin kişisel koşulunun, yani emek gücünün sahipleri olmasına yaslanır. Üretim öğeleri bu şekilde bölüşüldüğünde, tüketim araçlarının bugünkü bölüşümü kendiliğinden ortaya çıkar. Üretimin maddi koşulları işçilerin kendilerinin ortak varlıkları olduğunda, aynı şekilde, tüketim araçlarının bugünkünden farklı bir bölüşümü ortaya çıkar. Bayağı sosyalizm (ve onun aracılığıyla da demokratların bir kısmı), bölüşümü üretim tarzından bağımsız görme ve sayma ve bu nedenle de sosyalizmi asıl olarak bölüşümle ilgili bir şey olarak sunma alışkanlığını burjuva iktisatçılarından devralmıştır. Gerçek ilişkiye çoktan açıklık kazandırılmışken yine geriye gitmenin ne anlamı var?

> 4. "Emeğin kurtuluşu işçi sınıfının eseri olmak zorundadır ve bu sınıf karşısında tüm diğer sınıflar *sadece gerici bir yığındır*."

Cümlenin ilk kısmı Enternasyonal'in tüzüğünün sunuş bölümünden alınmış, ama "düzeltilmiş". Orada şu söyleniyor: "İşçi sınıfının kurtuluşu, işçilerin kendilerinin eylemi olmak zorundadır"; buna karşılık burada, "işçi sınıfı"nın kurtarması gerekiyor. Neyi? "Emek"i. Anlayabilen anlasın.

Diğer yandan, bunu telafi etmek için, ikinci kısımda, tam anlamıyla Lassalle'a özgü olan alıntı var: "bu sınıf (işçi sınıfı) karşısında tüm diğer sınıflar *sadece gerici bir yığındır*".

Komünist Manifesto'da şu söyleniyor: "Bugün burjuvazinin karşısında duran tüm sınıflar arasında yalnızca proletarya *gerçekten devrimci* bir *sınıftır*. Diğer sınıflar büyük sanayiyle birlikte bozulur ve yok olur; proletarya ise büyük sanayinin en kendine ait ürünüdür."[18]

Burada burjuvazinin, eskimiş üretim tarzlarının ürünleri olan tüm toplumsal konumları korumak isteyen feodal beyler ve orta katmanlar karşısında, (büyük sanayinin taşıyıcısı olarak) devrimci bir sınıf olduğu kabul ediliyor. Dolayısıyla, feodal beylerin ve orta katmanların *burjuvaziyle birlikte* sadece gerici bir yığın olduğu doğru değil.

Diğer taraftan, proletarya, burjuvazi karşısında devrimcidir, çünkü büyük sanayi zemininde yetişmiş olan bu sınıf, üretimi, kapitalistler sınıfının ölümsüzleştirmek istediği kapitalist karakterinden arındırma mücadelesi verir. Ama *Manifesto*, "Orta katmanlar(ın) ... (d)evrimci olduklarında, proletaryanın safına geçmek üzere oldukları için böyle" olduklarını ekler.

Dolayısıyla, bu açıdan bakıldığında da, orta katmanların "burjuvaziyle birlikte" ve üstüne üstlük feodal beylerle birlikte,

18 *Bkz.* MEW, Band 4, s. 472. *–Almanca ed.*

işçi sınıfı karşısında "sadece gerici bir yığın olduklarının" söylenmesi saçmadır.

Son seçimlerde zanaatçılara, küçük sanayicilere vb. ve *köylülere* şöyle mi seslenildi: Bizim karşımızda, burjuvalarla ve feodal beylerle birlikte sadece gerici bir yığınsınız!

Lassalle'a inananlar onun kaleme aldığı kutsal metinleri nasıl ezbere biliyorsa, Lassalle da *Komünist Manifesto*'yu ezbere biliyordu. Dolayısıyla, onu bu kadar kaba bir şekilde çarpıtmasının tek nedeni, burjuvazinin karşısındaki mutlakçı ve feodal hasımlarla kurduğu ittifakı mazur gösterme isteğiydi.

Dahası, Lassalle'ın vecizesi, yukarıdaki paragrafa, Enternasyonal'in tüzüğünden bozularak yapılmış olan alıntıyla hiçbir bağlantısı bulunmayacak şekilde ite kaka sokuluyor. Yani, burada, Bay Bismarck'ı hiçbir şekilde rahatsız etmeyecek olan bir densizlikten, Berlinli Marat'nın[19] uzmanlık alanına giren o ucuz yüzsüzlüklerden birinden başka bir şey bulunmuyor.

> 5. "İşçi sınıfı, kurtuluşu için, ilk olarak, *bugünkü ulusal devletin sınırları içinde* çalışır ve bunu yaparken, çabalarının tüm uygar ülkelerin işçileri için aynı olan zorunlu sonucunun halkların uluslararası kardeşliği olacağının bilincindedir."

Lassalle, *Komünist Manifesto*'nun ve tüm erken dönem sosyalizminin aksine, işçi sınıfı hareketine en dar ulusal bakış açısıyla yaklaşmıştı. Bu konuda izleyicileri var; üstelik Enternasyonal'in çalışmaları sonrasında!

İşçi sınıfının, mücadele yürütebilir olmak için bile, evinde kendisini *bir sınıf olarak* örgütlemek zorunda olduğu ve mücadelesinin dolaysız gösteri alanının ülke olduğu apaçıktır. Buraya kadarıyla, onun sınıf mücadelesi, içerik açısından değil ama

19 Açık bir alaycılıkla, o dönemde Berlin'de yaşayan, Lasalcıların kurduğu Genel Alman İşçi Derneği'nin yayın organı olan *Neuer Social-Demokrat*'ın genel yayın yönetmenliğini yapan ve Wilhelm Liebknecht ile birlikte program taslağını kaleme alan Wilhelm Hasselmann kastediliyor. –*Almanca ed.*

Komünist Manifesto'nun söylediği gibi "biçim açısından" ulusaldır. Ne var ki, "bugünkü ulusal devletin sınırları" da, örneğin Alman İmparatorluğu'nunkiler örneğinde olduğu gibi, iktisadi açıdan "dünya pazarının sınırları içinde", siyasal açıdan "devletler sisteminin sınırları içinde" yer alır. Herhangi bir tüccar Alman ticaretinin aynı zamanda dış ticaret olduğunu bilir ve Bay Bismarck'ın büyüklüğü, tam da onun[20] *uluslararası* siyaset tarzındadır.

Peki Alman İşçi Partisi enternasyonalizmini neye indiriyor? Çabalarının sonucunun, "*halkların uluslararası kardeşliği* olacağının" bilincine; burjuva Özgürlük ve Barış Federasyonu'ndan[21] ödünç alınan bu deyimin, işçi sınıflarının egemen sınıflara ve onların iktidarlarına karşı ortak mücadelelerindeki uluslararası kardeşleşmelerinin eşdeğeri olarak kullanılması isteniyor. Yani, Alman işçi sınıfının *uluslararası işlevleri hakkında* tek söz yok! Ve Alman işçi sınıfı, tüm diğer ülkelerin burjuvalarıyla kendisine karşı çoktan kardeşlik kurmuş olan kendi burjuvazisinin ve Bay Bismarck'ın uluslararası komplo siyasetine bu şekilde kafa tutsun!

Gerçekte, programın enternasyonalizmi, serbest ticaret partisininkinin *bile sonsuz derecede gerisinde* duruyor. Serbest ticaret partisi de, çabalarının sonucunun "halkların uluslararası kardeşliği" olduğunu iddia ediyor. Ama aynı zamanda, ticareti uluslararasılaştırmak için bir şey *yapıyor* ve tüm halkların kendi yurtlarında ticaret yaptığı bilinciyle kesinlikle yetinmiyor.

İşçi sınıflarının uluslararası faaliyeti, hiçbir şekilde, "Uluslararası İşçi Birliği"nin varlığına bağımlı değil. Bu birlik, sadece, söz konusu faaliyet için merkezî bir organ yaratmaya yönelik bir ilk girişimdi; bu girişim, sağlamış olduğu itkiyle kalıcı bir başarı

20 1891 baskısında "onun" yerine "bir". –*Almanca ed.*

21 1867 yılında İsviçre'de kurulan, bir "Avrupa Birleşik Devletleri"nin savaşlara son vermeyi mümkün kılacağını savunan, kurucuları arasında Victor Hugo, Giuseppe Garibaldi ve Bakunin'in de bulunduğu Barış ve Özgürlük Birliği. –*der.*

kazandı, ama Paris Komünü'nün[22] düşmesinden sonra, *ilk tarihsel biçimi* altında hayata geçirilebilir olmaktan uzaklaşmıştı.

Bismarck'ın *Norddeutsche*'si, efendisini memnun etmek için, Alman işçi partisinin yeni programında enternasyonalizme tövbe ettiğini ilan ettiğinde tümüyle haklıydı.[23]

II

> "Alman İşçi Partisi, bu ilkelerden hareketle, tüm yasal araçlarla, *özgür devlet* –ve– sosyalist toplum için; *ücretlerin tunç yasası ile birlikte* ücret sisteminin –ve– her biçimiyle sömürünün kaldırılması için; her tür toplumsal ve siyasal eşitsizliğin yok edilmesi için çaba harcar."

"Özgür devlet"e daha sonra döneceğim.

Demek ki, Alman İşçi Partisi'nin gelecekte Lassalle'ın "ücretlerin tunç yasası"na inanması gerekecek! Bu yasanın kaybedilmemesi için, "ücret sisteminin" ("ücretli emek sistemi" denmeliydi), "ücretlerin tunç yasası *ile birlikte*" "kaldırılması"ndan söz etme saçmalığı yapılıyor. Ücretli emeği kaldırdığımda, ister "tunçtan" olsunlar isterse süngersi, doğal olarak onun yasalarını da kaldırmış olurum. Ama Lassalle'ın ücretli emekle savaşı neredeyse yalnızca bu sözde yasayla ilgili. Bu nedenle, Lassalle'ın tarikatının zafer kazanmış olduğunu kanıtlamak için, "ücret sistemi", "ücretlerin tunç yasası *ile birlikte*" kaldırılmak zorunda; onsuz değil.

---

22 1871 yılının 18 Mart'ı ile 28 Mayıs'ı arasında Paris'in yönetimini elinde tutan tarihin ilk işçi sınıfı iktidarı. –*der.*

23 1861 ile 1918 yılları arasında Berlin'de çıkan, altmışlı yıllardan seksenli yıllara kadar Bismarck hükümetinin resmî yayın organı olan *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* adlı günlük gazete. Marx, *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*'un 20 Mart 1875 tarihli 67. sayısında çıkan, sosyal demokrat program taslağı hakkındaki başyazısını kastediyor; bunun 5. maddesinde şöyle söyleniyordu: "Sosyal demokrat ajitasyon bazı açılardan ölçülüleşti: Enternasyonal'i inkâr ediyor..." – *Almanca ed.*

Bilindiği üzere, "ücretlerin tunç yasası"nda Lasselle'a ait olan tek şey, Goethe'nin "öncesiz ve sonrasız, tunçtan, büyük yasalar"ından ödünç alınmış olan "tunç" sözcüğü. *Tunç* sözcüğü, sıkı inançlıların birbirlerini tanımalarını sağlayan bir işaret. Ama yasayı Lassalle'ın damgasıyla ve dolayısıyla onun anladığı şekilde aldığımda, onu Lassalle'ın gerekçesiyle almam da zorunlu hâle gelir. Bu gerekçe ne? Lassalle'ın ölümünün üzerinden henüz pek az zaman geçmişken Lange'nin göstermiş[24] olduğu üzere: (Lange'nin kendisinin öğütlediği) Malthus'un nüfus teorisi.[25] Ama bu teori doğruysa, ücretli emeği yüz kez kaldırsam bile bu yasayı kaldırmam yine *mümkün olmaz*, çünkü o zaman bu yasa sadece ücretli emek sistemine değil, *her* toplumsal sisteme hükmeder. İktisatçılar, tam da buna dayanarak, elli yıldan uzun bir süredir, sosyalizmin *doğadan kaynaklanan* sefaleti kaldıramayacağını ve yalnızca onu *genelleştirebileceğini*, eş zamanlı olarak toplumun tüm yüzeyine dağıtabileceğini kanıtlıyor!

Ama en önemli şey tüm bunlardan farklı. Yasanın Lassalle tarafından yapılan *yanlış* formülasyonu *tümüyle bir yana*, gerçekten öfkelendirici olan geri adım şu:

Lassalle'ın ölümünden bu yana, *bizim* partimizde, *ücretin, göründüğü* gibi *emeğin değeri* ya da *fiyatı* olmadığı, aksine, sadece *emek gücünün değerinin* ya da *fiyatının* maskelenmiş bir biçimi olduğu bilimsel kavrayışı yerleşiklik kazandı. Böylece, hem bugüne kadarki tüm burjuva ücret anlayışı hem de bugüne kadar aynı anlayışa yöneltilmiş olan tüm eleştiriler kesin olarak bir kenara atılmış ve ücretli emekçinin, kendi yaşamı için çalışma, yani *yaşama* iznine, sadece, kapitalist (ve dolayısıyla artık değeri

24 Friedrich Albert Lange, *Die Arbeiterfrage in ihrer Bedeutung für Gegenwart und Zukunft*, Duisburg 1865. *–Almanca ed.*

25 Thomas Robert Malthus'un nüfus teorisine göre, besin maddelerinin aritmetik olarak, nüfusunsa geometrik olarak artması nedeniyle, besin maddeleri üretimi ne kadar artırılırsa artırılsın bir süre sonra kıtlıkla karşılaşılması kaçınılmazdı. *–der.*

onunla birlikte tüketenler) için belirli bir süre boyunca karşılıksız olarak çalıştığı sürece sahip olduğuna; bütün bir kapitalist üretim sisteminin merkezinde, söz konusu ücretsiz çalışmanın, iş gününün genişletilmesi ya da üretkenliğin geliştirilmesi,[26] emek gücü yoğunluğunun artırılması vb. yollarla uzatılmasının bulunduğuna; dolayısıyla da, ücretli emek sisteminin bir kölelik sistemi olduğuna ve bu köleliğin, işçiye ister daha fazla isterse daha az ödeme yapılsın, emeğin toplumsal üretici güçlerinin gelişmesi ölçüsünde ağırlaştığına açıklık kazandırılmıştı. Ve bu kavrayışın partimizde giderek daha fazla yerleşiklik kazanmasından sonra, Lassalle'ın dogmalarına geri dönülüyor; oysa artık biliniyor olmalıydı ki, Lassalle, ücretin ne olduğunu *bilmiyor*, aksine, burjuva iktisatçılarının peşine takılarak, sorunun görüntüsünü onun özü kabul ediyordu.

Sanki, köleliğin sırrını sonunda çözmüş ve isyan başlatmış olan köleler arasında, eskimiş düşüncelerin tutsağı olarak kalmış bir köle, isyan programına şunları yazıyor: Kölelik kaldırılmak zorundadır, çünkü kölelik sisteminde kölelerin beslenmesi, alçak olan belirli bir en üst düzeyin üzerine çıkamaz!

Partimizin temsilcilerinin, parti kitlesine yayılmış olan kavrayışa bu denli korkunç bir saldırı gerçekleştirebilmiş olmaları olgusu bile, kendi başına, uzlaşma programını yazma işine hangi <utanç verici> düşüncesizlikle <, hangi insafsızlıkla> girişmiş olduklarını ortaya koymuyor mu?

Paragrafın "her tür toplumsal ve siyasal eşitsizliğin yok edilmesi" şeklindeki muğlak sonuç ifadesi yerine, sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılmasıyla birlikte bunlardan kaynaklanan her tür toplumsal ve siyasal eşitsizliğin kendiliğinden yok olacağı söylenmeliydi.

26 1891 baskısında burada "veya" sözcüğü var. –*Almanca ed.*

III

> "Alman İşçi Partisi, *toplumsal sorunun çözümünün yolunu açmak* için, *çalışan halkın demokratik denetimi altındaki devlet yardımlarıyla* üretim kooperatiflerinin kurulmasını talep eder. Sanayide ve tarımda, üretim kooperatifleri, *toplam emeğin sosyalist örgütlenmesini oluşturmalarını sağlayacak* bir ölçekle *hayata geçirilmelidir*."

Lassalle'ın "ücretlerin tunç yasası"ndan sonra peygamberin ilacı! Hak ettiği şekilde "yolu açılıyor"! Mevcut sınıf mücadelesinin yerini bir gazeteci deyimi alıyor: "*çözüm*"ünün "yolu açılan" "*toplumsal sorun*". "Toplam emeğin sosyalist örgütlenmesi", toplumun devrimci dönüşüm süreçleri tarafından değil, işçiler yerine *devletin* "*hayata geçirdiği*" üretim kooperatiflerine devletin sağladığı "devlet yardımları" tarafından "oluşturuluyor". Bu da, Lassalle'ın, devlet tahvilleriyle yeni bir demiryolu gibi yeni bir toplumun da kurulabileceği sanısıyla uyumlu!

<Artakalmış bir> utanma duygusuyla, "devlet yardımları", "çalışan halkın demokratik denetimi altına" sokuluyor.

Birincisi, Almanya'da "çalışan halk"ın çoğunluğu proleterlerden değil köylülerden oluşuyor.

İkincisi, "demokratik", Almancada "halk yönetimiyle {*volksherrschaftlich*}" demektir. Peki ama, "çalışan halkın halk yönetimiyle denetimi" ne anlama geliyor? Özellikle de, çalışan halk, devlete yönelttiği bu taleplerle, yönetimde olmadığı gibi yönetmek için gereken olgunluğa da sahip olmadığı konusundaki eksiksiz bilincini ifade ederken!

Burada, Louis-Philippe döneminde Buchez tarafından Fransız sosyalistlerine *karşı* yazılan ve *Atelier*'nin[27] gerici işçileri ta-

27 1840-1850 yıllarında Paris'te çıkan aylık Fransızca *L'Atelier* dergisi; Hıristiyan sosyalizminin düşüncelerinin etkisi altındaki zanaatçıların ve işçilerin yayın organıydı. Editörlüğü işçi temsilcileri tarafından yapılıyor, yazı kurulu üç ayda bir yeniden seçiliyordu. –*Almanca ed.*

rafından benimsenen reçetenin eleştirisini yapmak gereksiz. Asıl sinir bozcu olansa, bu özel mucizevi tedavinin programa yazılmış olması değil, genel olarak, sınıf hareketinin bakış açısından tarikat hareketinin bakış açısına geri dönülmesi.

İşçilerin işbirliğine dayalı üretimin koşullarını toplumsal ölçekte ve ilk olarak kendi ülkelerinde, yani ulusal ölçekte oluşturmak istemeleri, sadece, bugünkü üretim koşullarının devrimci bir şekilde dönüştürülmesi üzerinde çalıştıkları anlamına gelir ve devlet yardımlarıyla kooperatiflerin kurulması ile hiçbir ortak yan taşımaz! Ama bugünkü kooperatifler söz konusu olduğunda, bunlar, *yalnızca*, iktidarların da burjuvaların da himayesi altında bulunmayan bağımsız işçi oluşumları oldukları sürece değer taşır.

[IV]

Şimdi demokrasi bölümüne geliyorum.

A. "*Devletin özgür temeli.*"

İlk olarak, II'ye göre, Alman İşçi Partisi "özgür devlet" için çaba harcıyor.[28]

Özgür devlet. Nedir bu?

Devleti "özgür" kılmak, hiçbir şekilde, sınırlı tebaa zihniyetinden kurtulmuş olan işçilerin amacı değildir. Alman İmparatorluğu'nda, "devlet", neredeyse Rusya'da olduğu kadar "özgür"dür. Özgürlük, devleti, toplumun üzerine yerleştirilmiş bir organ olmaktan çıkarıp onu tümüyle topluma bağımlı bir organa dönüştürmektedir ve bugün de, devlet biçimleri, "devletin özgürlüğü"nü sınırlandırmaları ölçüsünde daha özgür ya da özgürlükten uzaktır.

28 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 33. *–der.*

Alman İşçi Partisi (en azından programı kabul ederse), mevcut toplumu (ve burada söylenecek olanlar gelecekteki tüm toplumlar için de geçerlidir) mevcut *devletin* (ya da gelecekteki toplum için gelecekteki devletin) *temeli* olarak ele almak yerine, devleti kendi "*zihinsel, ahlaki, özgürlükçü temellerine*" sahip bağımsız bir varlık olarak ele alarak, sosyalist düşüncelerin derisinin altına bile işlememiş olduğunu gösteriyor.

Bütün bunların üstüne eklenenler, programın "*bugünkü devlet*", "*bugünkü toplum*" sözleriyle gerçekleştirdiği berbat yanlış kullanım ve taleplerini yönelttiği devlet hakkında geliştirdiği daha da berbat yanlış kavrayış!

"Bugünkü toplum", Orta Çağ eklentilerinden şu ya da bu ölçüde kurtulmuş, her bir ülkenin ayrı tarihsel gelişimi tarafından şu ya da bu ölçüde değişikliğe uğratılmış, şu ya da bu ölçüde gelişmiş olarak tüm uygar ülkelerde var olan kapitalist toplumdur. Buna karşılık "bugünkü devlet" ülke sınırlarıyla birlikte değişir. Prusya-Almanya İmparatorluğu'nda İsviçre'de olduğundan, İngiltere'de ABD'de olduğundan farklıdır. Yani, "*belirli*" bir şey olarak "bugünkü devlet", bir kurgudur.

Ne var ki, farklı uygar ülkelerin farklı devletleri, alacalı bulacalı biçim farklılıklarına rağmen, sadece kapitalist gelişme düzeyi değişiklik gösteren bir modern burjuva toplumuna dayanma ortak özelliğine sahiptir. Bu nedenle, belirli temel nitelikleri de aynıdır. Bu anlamda, devletin bugünkü kökü olan burjuva toplumunun ölüp gitmiş olacağı gelecektekinden farklı olarak, "bugünkü devlet"ten söz edilebilir.

O zaman şu soru gelir gündeme: Devlet, komünist bir toplumda hangi dönüşüme uğrayacak? Bir başka deyişle, bugünkü devlet işlevlerine benzeyen hangi toplumsal işlevler orada varlıklarını korumayı sürdürecek? Bu soru yalnızca bilimsel olarak yanıtlanabilir ve "halk" sözcüğü ile "devlet" sözcüğü bin farklı

şekilde bir araya getirilse bile bu probleme bir arpa boyu yaklaşılmış olmaz.

Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinin diğerine devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Buna siyasal bir geçiş dönemi de karşılık gelir ve söz konusu geçiş döneminin devleti, *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz.

Program ise ne bu sonuncusuyla ilgileniyor ne de komünist toplumun gelecekteki devletiyle.

Programın siyasal talepleri, bütün dünyanın bildiği demokratik teraneler dışında hiçbir şey içermiyor: genel oy hakkı, doğrudan yasama, halk hukuku, halk milisi vb. Bunlar, burjuva Halk Partisi'nin, Barış ve Özgürlük Federasyonu'nun yankısından başka bir şey değil. Her biri, fantastik hayal dünyasında abartılmadıkları kadarıyla, şimdiden *gerçekleştirilmiş* olan talepler. Sadece, ait oldukları devlet, Alman İmparatorluğu'nun sınırları içinde değil, İsviçre'de, ABD'de vb. yer alıyor. Alman İmparatorluğu'nun "sınırları"nın dışında olmasına karşın, "geleceğin devleti"nin bu türü, *bugünkü devlet*tir.

Ama bir şey unutulmuş. Alman İşçi Partisi, "bugünkü ulusal devletin", yani kendi devleti olan Prusya-Almanya İmparatorluğu'nun içinde hareket edeceğini açıkça duyurduğundan (ne de olsa, sadece henüz[29] sahip olunmayanlar talep edildiğinden, böyle yapılmasa taleplerinin çoğu anlamsızlaşırdı), en önemli şeyi, yani bütün o güzelim incik boncuğun "halk egemenliği"nin tanınmasına yaslandığını, bu nedenle de sadece *demokratik* bir *cumhuriyete* uygun düştüklerini unutmamalıydı.

Louis-Philippe döneminde ve Louis-Napoleon döneminde Fransız işçi programlarının yaptığı gibi demokratik cumhuriyeti talep etme cesaretine sahip olunmadığından[30] (ve bu akıllıca,

29 1891 baskısında "henüz" yok. –*Almanca ed.*

30 1891 baskısında "talep etme cesaretine sahip olunmadığından" yerine "talep etme durumunda olunmadığından". –*Almanca ed.*

çünkü koşullar tedbirli davranmayı gerektiriyor), parlamenter biçimlerle süslenmiş, feodal eklentilerle karışmış ve aynı zamanda[31] daha şimdiden burjuvazinin etkisi altında bulunan, bürokrasi tarafından yontulmuş, polis tarafından korunan askerî bir despotizmden başka bir şey olmayan bir devletten sadece demokratik bir cumhuriyette anlam taşıyan şeyler talep etme <ve üstüne üstlük bu devlete, bu tür taleplerin ona "yasal araçlarla" kabul ettirilebileceğinin düşünüldüğü güvencesini verme> manevrasına da <,"dürüstçe"[32] de uygun da olmayan bu manevraya da> başvurulmamalıydı.

Demokratik cumhuriyette bin yıllık krallığı[33] gören ve tam da burjuva toplumunun bu son devlet biçimi altında sınıf mücadelesinin kesin sonuca ulaşıncaya kadar yürütüleceğinin hiçbir şekilde farkında olmayan bayağı demokrasi bile, polisin izin verdiği ve mantığın izin vermediği sınırların içindeki bu tür bir demokratizmden dağ boyu üstün.

"Devlet" sözcüğüyle aslında iktidar mekanizmasının ya da işbölümü aracılığıyla toplumdan ayrılmış, özel bir organizma oluşturduğu kadarıyla devletin kastedildiği daha şu sözcüklerden anlaşılıyor: "Alman İşçi Partisi, *devletin iktisadi temeli olarak*, tek bir artan oranlı gelir vergisi talep eder vb." Vergiler, başka hiçbir şeyin değil, sadece devlet mekanizmasının iktisadi temelidir. İsviçre'de var olan geleceğin devletinde bu talep bir hayli karşılanmış durumda. Gelir vergisi, farklı toplumsal sınıfların farklı gelir kaynaklarının, yani kapitalist toplumun varlığını gerektirir. Dolayısıyla, Liverpool *Financial Reformers*'ının {mali reformcularının} (başlarında Gladstone'un biraderinin

31 1891 baskısında "aynı zamanda" sözcükleri yok. *–Almanca ed.*

32 Eisenach Programını benimseyen Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyelerine "dürüstler" lakabı takılmıştı. *–der.*

33 İsa'nın yeryüzüne dönmesinin ardından kurulacağına inanılan krallık. *–der.*

bulunduğu burjuvaların)[34] programdakiyle aynı talebi ileri sürmesi çarpıcı bir şey değil.

> B. "Alman İşçi Partisi, devletin zihinsel ve ahlaki temeli olarak, şunları talep eder:
>
> 1. Devlet tarafından sağlanan genel ve *eşit ilköğretim*. Genel okula devam zorunluluğu. Parasız öğretim."

Eşit ilköğretim? Bu sözcüklerden ne anlaşılır? Bugünkü toplumda (ve konu sadece bu toplum) eğitimin tüm sınıflar için *eşit* olabileceğine mi inanılıyor? Yoksa, üst sınıfların da zorla hem işçilerin hem de köylülerin iktisadi koşulları altında ancak kaldırılabilir olan asgari eğitim (ilköğretim) düzeyine indirilmesi mi isteniyor?

"Genel okula devam zorunluluğu. Parasız öğretim." Birincisi Almanya'da, ikincisi ilkokullar için İsviçre'de [ve] ABD'de var. ABD'nin bazı eyaletlerinde "daha yüksek" öğretim kurumlarının da "parasız" olması, gerçekte, üst sınıfların kendi eğitim masraflarını genel vergi gelirleriyle karşılamasından başka bir anlama gelmiyor. Bu arada, A. 5'te talep edilen "parasız yargılama" için de aynısı geçerli. Ceza yargılaması her yerde parasız; hukuk yargılaması neredeyse yalnızca mülkiyet çatışmaları etrafında dönüyor, yani neredeyse yalnızca mülk sahibi sınıfları etkiliyor. Dava masraflarını halkın cebinden mi karşılasınlar?

Okullar hakkındaki paragraf, en azından ilkokulla bağlantılı (teorik ve pratik) teknik okullar talep etmeliydi.

"*Devlet tarafından sağlanan ilköğretim*" tümüyle uygunsuz. İlkokullar için yapılacak olan harcamaların, öğretmen kadrosunun niteliklerinin, ders programlarının vb. genel bir yasayla belirlenmesi ve bu yasal kurallara uyulup uyulmadığının ABD'de

34 İngiltere'de farklı dönemlerde başbakanlık yapmış olan William Ewart Gladstone'un kardeşi, tüccar ve siyasetçi Robertston Gladstone'un ilk başkanı olduğu Liverpool Mali Reformcular Birliği'nden (*Liverpool Financial Reformers Association*) söz ediliyor. *–der.*

yapıldığı gibi devlet müfettişleri tarafından denetlenmesi, devleti öğretmen olarak atamaktan çok farklı bir şeydir! Bunun yerine, hükümet ve kilisenin okul üzerindeki her tür etkisine aynı şekilde son verilmeli. Hele Prusya-Almanya İmparatorluğu söz konusu olduğunda (ve bir "geleceğin devleti"nden söz edilmekte olduğu çürük hilesine başvurulmasın; konunun bununla ilişkisini gördük), tersine, devletin halk tarafından çok sert bir eğitim alma ihtiyacı var.

Ama bütün program, bütün o demokratik tangırtıya rağmen, baştan aşağı, Lassalle tarikatının tebaaya özgü devlet inancıyla ya da daha iyi olmamak üzere mucizelere demokratik inançla lekeli ya da daha doğrusu sosyalizmden aynı derecede uzak olan bu iki mucizelere inanma türü arasındaki bir uzlaşma.

Prusya Anayasasının bir paragrafı "*bilim özgürlüğü*" diyor. Öyleyse burada niye var?

"*Vicdan özgürlüğü*"! İçinden geçtiğimiz Kulturkampf[35] döneminde liberalizme kendi eski parolalarını hatırlatmak isteniyorduysa, bu ancak şu şekilde yapılabilirdi: Herkes hem dinsel hem de bedensel temel ihtiyaçlarını[36] polis burnunu sokmadan giderebilmelidir. Oysa İşçi Partisi, bu vesileyle, burjuva "vicdan özgürlüğü"nün olası tüm *dinsel vicdan özgürlüğü* türlerine hoşgörüyle yaklaşılmasından başka bir anlama gelmediğinin bilincinde olduğunu ve partinin bunun yerine vicdanı din hayaletinden kurtarma mücadelesi yürüttüğünü dile getirmeliydi. Ama "burjuva" düzeyini aşmamak tercih ediliyor.

Sona gelmiş oldum, çünkü programı izleyen ek, programın *karakteristik* bir bileşeni değil. Bu nedenle burada yazacaklarım çok kısa.

---

35 Kültür Savaşı: 1870'li yıllarda din işleri ile devlet işlerini birbirinden ayırmak için Alman İmparatorluğu'nun başbakanı Otto von Bismarck tarafından özellikle Katolik Kilisesi'ne karşı yürütülen mücadele. *–der.*

36 1891 baskısında "Herkes ... dinsel ... ihtiyaçlarını". *–Almanca ed.*

"2. *Normal iş günü.*"

Başka hiçbir ülkede işçi partisi kendisini bu kadar muğlak bir taleple sınırlandırmadı; bunun yerine, her zaman, mevcut koşullar altında normal kabul ettiği iş günü uzunluğunu saptadı.

"3. Kadın emeğinin sınırlandırılması ve çocuk emeğinin yasaklanması."

İş gününün süresi, molalar vb. ile ilgili olduğu kadarıyla, iş günü standardizasyonu, kadın emeğinin sınırlandırılmasını gerçekten de içermelidir; yoksa, bu sınırlandırma, sadece, özel olarak kadın bedeni için sağlıksız ya da kadın cinsiyeti için ahlaka aykırı olan iş kollarından kadın emeğinin dışlanması anlamına gelebilir. Kastedilen şey buyduysa, bunun söylenmesi gerekirdi.

"*Çocuk emeğinin yasaklanması*"! Burada *yaş sınırı* mutlaka belirtilmeliydi.

Çocuk emeğinin *genel olarak yasaklanması*, büyük sanayinin varlığıyla bağdaşmaz ve bu nedenle yerine getirilemez, boş bir istektir.

Bunun (mümkün olsaydı) hayata geçirilmesi gerici bir adım olurdu, çünkü, çalışma süresinin farklı yaş gruplarına göre katı bir şekilde düzenlenmesi ve çocukları korumaya yönelik başka güvenlik önlemlerinin alınması koşuluyla, üretken çalışmanın öğretimle bağının erken dönemde kurulması bugünkü toplumun en güçlü dönüşüm araçlarından biridir.

"4. Fabrika, atölye ve ev sanayilerinin devlet gözetimi altında tutulması."

Prusya-Almanya devleti söz konusu olduğunda, denetçilerin sadece mahkemelerce görevden alınabilir olması; her işçinin onlar hakkında görevi ihmal nedeniyle mahkemelere suç duyurusunda bulunabilmesi; tıp mesleğinden gelmek zorunda olmaları mutlaka talep edilmeliydi.

"5. Hapishane emeğinin düzenlenmesi."

Genel bir işçi partisi programı için bayağı bir talep. Her durumda, rekabet hırsıyla sıradan suçlulara hayvan muamelesi yapılmasına izin verilmeyeceği ve özellikle de biricik iyileşme araçları olan üretken çalışmadan yoksun bırakılmalarının istenmediği açıkça belirtilmeliydi. Ne de olsa bu, sosyalistlerden beklenebilecek olanın en azıydı.

"6. Etkili bir sorumluluk yasası."

"Etkili" sorumluluk yasası ile kastedilenin ne olduğu söylenmeliydi.

Bu arada, normal iş günü ele alınırken, fabrika mevzuatının sağlık önlemleri, tehlikelerden korunma araçları vb. ile ilgili bölümü gözden kaçırılmış. Sorumluluk yasası ancak bu düzenlemeler ihlal edildiğinde yürürlüğe girer.

<Kısacası, bu ek de titrek bir şekilde kaleme alınmış olmasıyla ayırt ediliyor.>

Dixi et salvavi animam meam. {Söyledim ve ruhumu kurtardım.}

★

II
{Erfurt Programı ve Eleştirisi Üzerine}

Friedrich Engels

★

{August Bebel'e mektup}[37]

Londra, 18-28 Mart 1875

Sevgili Bebel!

23 Şubat tarihli mektubunuz elime geçti ve beden sağlığınızın bu kadar iyi olması beni sevindirdi.

Birleşme olayı hakkında ne düşündüğümüzü soruyorsunuz. Ne yazık ki biz de sizinle tam olarak aynı durumdayız. Ne Liebknecht bize herhangi bir bilgi aktardı ne de bir başkası; bu nedenle biz de sadece yayınlarda yazılı olanları biliyoruz ve yaklaşık sekiz gün önce program taslağının ortaya çıkmasına[38] kadar yayınlarda da hiçbir şey yoktu. Doğrusu, program taslağı bizi az şaşırtmadı.

Partimiz Lasalcılara o kadar çok kez uzlaşma eli uzatmış ya da en azından işbirliği önermiş ve Hasenclever'ler, Hasselmann'lar ve Tölcke'ler tarafından o kadar çok kez ve o kadar saygısızca geri çevrilmişti ki, herhangi bir çocuk bundan şu sonucu çıkarırdı: Bu beyler şimdi kendileri gelip uzlaşma öneriyorsa, çok büyük bir sıkıntıya düşmüş olmalılar. Ama bu adamların karakteri bu kadar iyi bilinirken, aynı adamların genel olarak işçilerin gözünde sarsılmış olan konumlarını partimizin sırtından yeniden sağlamlaştırmalarına engel olmak üzere, olası her tür güvenceyi şart koşmak için bu sıkıntıyı kullanmak bize düşer. Onları çok soğuk ve güvensiz bir şekilde karşılamak, birleşmeyi de, tarikatlarının

37 İlk olarak 1911 yılında August Bebel'in *Aus Meinem Leben* (Yaşamımdan) adlı kitabının ikinci cildinde yayımlandı. Elinizdeki çeviri için temel alınan kaynaktaki metin de bu kitaptan alınma. *–der.*

38 Gotha Program Taslağı 7 Mart 1875'te yayımlanmıştı. *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 126. *–der.*

parolalarını ve devlet yardımı talebini bırakmaya ve temel olarak 1869 tarihli Eisenach Programını[39] ya da bunun günümüze uygun şekilde iyileştirilmiş bir versiyonunu kabul etmeye hazır olma derecelerine bağımlı kılmak gerekirdi. Teorik, yani program için belirleyici olan açıdan bakıldığında, partimizin Lasalcılardan *öğreneceği en küçük bir şey bile yoktu*, ama Lasalcıların partimizden öğrenecekleri kesinlikle vardı; birleşmenin birinci koşulu, tarikatçı, Lasalcı olmayı bırakmaları, yani her şeyden önce, her derde deva ilaçları olan devlet yardımından tümüyle vazgeçemiyorlarsa, bunun, olası başka pek çok önlemle birlikte ve onların yanında ikincil bir geçiş önlemi olduğunu kabul etmeleriydi. Program taslağı, teorik açıdan bakıldığında bizimkilerin Lasalcıların liderlerinden yüz kat üstün olmalarına karşın, sıra siyasal kurnazlığa geldiğinde onların yine yüz kat gerisinde kaldıklarını kanıtlıyor; "dürüstler", dürüst olmayanlar tarafından bir kez daha acımasızca kazıklandı.[40]

Önce, Lassalle'ın tumturaklı ama tarihsel açıdan yanlış deyimi benimseniyor: İşçi sınıfı karşısında tüm diğer sınıflar sadece gerici bir yığınmış. Bu önerme, sadece tek tek bazı istisnai durumlarda, örneğin, Komün gibi bir proletarya devriminde ya da burjuvazinin devleti ve toplumu kendi suretinde yaratmış olmasının ötesinde demokrat küçük burjuvazinin onun arkasından bu yeniden yapılanmayı nihai sonuçlarına kadar taşımış olduğu bir ülkede doğrudur. Eğer, örneğin Almanya'da, demokrat küçük burjuvazi bu gerici yığının içinde yer alıyorduysa, Sosyal Demokrat İşçi Partisi nasıl olabildi de yıllarca onunla, yani Halk Partisi'yle elbirliği yaptı? *Der Volksstaat*'ın neredeyse bütün siyasal içeriğini küçük burjuva-demokrat *Frankfurter Zeitung*'dan alması nasıl mümkün olabiliyor? Ve bu aynı programa Halk Partisi'nin ve küçük burjuva demokrasisinin programıyla doğru-

39 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 123. *–der.*

40 *Bkz.* 32. dipnot. *–der.*

dan doğruya ve sözcüğü sözcüğüne uyuşan en az yedi talep nasıl alınabiliyor? Bir tanesi bile *burjuva*-demokratik olmama özelliğini taşımayan yedi siyasal talebi (1-5 ve 1-2) kastediyorum.

İkincisi, işçi hareketinin uluslararasılığı ilkesi günümüz için pratikte tümüyle yadsınıyor; bunu da, beş yıl boyunca ve en zor koşullar altında bu ilkeyi şanlı bir şekilde savunmuş olan kişiler yapıyor. Alman işçilerinin Avrupa'daki hareketin en önünde yürüyor olması, *özünde*, savaş sırasındaki katıksız enternasyonal tutumunun ürünü; başka hiçbir ülkenin proletaryası bu kadar iyi hareket edemezdi. Ve şimdi, dünyanın her yerinde işçilerin söz konusu ilkeyi aynı ölçüde vurguladığı ve hükümetlerin bu ilkeyi bir örgütte hayata geçirmeye yönelik her girişimi bastırmaya çalıştığı bir anda, Alman işçilerinin söz konusu ilkeyi yadsıması isteniyor! Ve işçi hareketinin enternasyonalizminden geriye kalan tek şey ne? Sönük bir beklenti: Avrupalı işçilerin kendi kurtuluşları için ileride işbirliği yapmaları beklentisi bile değil; gelecekte gerçekleşecek olan bir "halkların uluslararası kardeşleşmesi" beklentisi, Barış Birliği[41] burjuvalarının "Avrupa Birleşik Devletleri" beklentisi!

Kuşkusuz, Enternasyonal'in kendisinden söz edilmesi hiçbir şekilde gerekli değildi. Ama en azından, 1869 tarihli programdan geri adım atılmamalı ve şu tür bir şey söylenmeliydi: Alman İşçi Partisi, *ilk aşamada*, önüne koyulmuş olan devlet sınırları içinde faaliyet yürütecek olmasına *karşın* (bu parti Avrupa proletaryası adına konuşma ve özellikle de yanlış bir şey söyleme hakkına sahip değildir), bütün ülkelerin işçileri ile dayanışma içinde olduğunun bilincindedir ve bugüne kadar olduğu gibi gelecekte de, bu dayanışmanın gereği olan yükümlülükleri yerine getirmeye her zaman hazır olacaktır. Bu tür yükümlülükler, parti kendisini hemen "Enternasyonal"in bir parçası ilan etmese

41 *Bkz.* 21. dipnot. *-der.*

ya da saymasa bile, örneğin yardımları, grev kırıcılıktan kaçınmayı, parti organlarının Alman işçilerini yurt dışındaki hareket hakkında bilgilendirmesini sağlamayı, yaklaşmakta ya da başlamakta olan hükümdarlar arası savaşlara karşı ajitasyonu ve bu tür savaşlar sırasında, 1870'te ve 1871'de kusursuz şekilde hayata geçirilen tutumu almayı içerir.[42]

Üçüncüsü, bizimkiler, Lassalle'ın "ücretlerin tunç yasası"nın kendilerine dayatılmasını kabul etti; bu yasa, tümüyle eskimiş bir iktisadi görüşe, yani işçinin ortalama olarak sadece *asgari* ücret aldığı ve bunun da Malthus'un nüfus teorisine göre her zaman çok fazla işçinin bulunmasından kaynaklandığı görüşüne dayanıyordu (Lassalle'ın akıl yürütmesi böyleydi). Oysa Marx, *Kapital*'de, ücreti düzenleyen yasaların çok karmaşık olduğunu, koşullara bağlı olarak bu yasalardan bazen birinin bazen bir diğerinin ağır bastığını, dolayısıyla hiçbir şekilde tunçtan değil, aksine çok esnek olduklarını ve sorunun hiç de Lassalle'ın sandığı gibi birkaç sözcükle çözülebilir olmadığını ayrıntılarıyla ortaya koydu. Lassalle'ın Malthus'tan ve (çarpıtarak) Ricardo'dan kopyaladığı yasanın Malthus'a ait olan ve örneğin Lassalle'ın başka bir broşüründen[43] *Arbeiterlesebuch*'un {*İşçi Okuma Kitabı*} 5. sayfasına aktarılan gerekçelendirmesi, Marx tarafından, "Sermayenin Birikim Süreci"[44] hakkındaki kısımda ayrıntılı bir şekilde çürütülüyor. Dolayısıyla, Lassalle'ın "ücretlerin tunç yasası"nın benimsenmesiyle, yanlış bir önerme ve onun yanlış bir gerekçelendirmesi kabul edilmiş oluyor.

---

42 Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı sırasındaki politikaları ve ilhak karşıtı tutumu kastediliyor. *–der.*

43 Ferdinand *Lassalle, Offnes Antwortschreiben an das Central-Comite zur Berufung eines Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig*; 1863, Zürich. *–Almanca ed.*

44 *Bkz.* MEW, Band 23, s. 589-802 {Karl Marx, *Kapital*, I. Cilt, çev: Mehmet Selik-Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 9. Basım, Kasım 2016, s. 543-740}. *–Almanca ed.*

Dördüncüsü, programda ileri sürülen *tek toplumsal* talep, Lassalle'ın Buchez'den çalmış olduğu en çıplak biçimiyle Lasalcı devlet yardımı. Hem de, Bracke'nin bu talebin tümüyle boş olduğunu çok başarılı bir şekilde göstermesinden;[45] partimizin konuşmacılarının tümünün değilse bile neredeyse tümünün Lasalcılarla mücadelede bu "devlet yardımı"na karşı çıkmak zorunda kalmasından sonra! Partimiz kendisini daha fazla küçük düşüremezdi. Enternasyonalizm Amand Goegg düzeyine, sosyalizm ise, bu talebi *sosyalistlere karşı*, onları alt etmek için ileri sürmüş olan burjuva cumhuriyetçisi Buchez düzeyine düştü!

Oysa Lasalcı anlamıyla "devlet yardımı", en fazla, burada zayıf sözcüklerle tarif edilen hedefe ulaşmak için alınması gereken pek çok önlemden sadece *bir* tanesidir: "toplumsal sorunun çözümünün yolunu açmak için"; sanki, bizim için, teorik açıdan *çözülmemiş* bir toplumsal *sorun* kalmış gibi! Dolayısıyla, şöyle söylense, hiçbir Lasalcı karşı çıkamaz: Alman İşçi Partisi, sanayide ve tarımda ve ulusal ölçekte işbirliğine dayalı üretimin hayata geçirilmesi yoluyla ücretli emeğin ve onunla birlikte sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması için mücadele eder; bu hedefe ulaşmak için uygun olan her önlemi savunur!

Beşincisi, işçi sınıfının sendikalar aracılığıyla sınıf olarak örgütlenmesinden hiçbir şekilde söz edilmiyor. Ve bu çok temel bir nokta, çünkü sendikalar aracılığıyla örgütlenme, işçi sınıfının sermayeyle gündelik mücadelelerini yürütmesini, kendisini eğitmesini sağlayan ve günümüzde en ağır gericilik koşulları altında (örneğin şu anda Paris'te) bile parçalanması artık kesinlikle mümkün olmayan, proletaryanın gerçek sınıf örgütlenmesidir. Bu örgütlenmenin Almanya'da da kazanmış olduğu önem göz önünde bulundurulduğunda, bize göre, kesinlikle onu programda anmak ve belki de parti örgütlenmesinde ona bir yer ayırmak gerekirdi.

45 Wilhelm Bracke, *Der Lassalle'sche Vorschlag*, Braunschweig, 1873. *–Almanca ed.*

Bizimkiler tüm bunları Lasalcıları memnun etmek için yaptı. Peki onlar neleri kabul etti? Programda bir yığın hayli karışık *katıksız demokratik talebe* yer verilmesini; bunlardan bazıları sadece moda olma özelliğine sahip: örneğin, İsviçre'de bulunan ve herhangi bir şey getirdiğinde yarardan çok zarar getiren "halk tarafından yasama". Halk tarafından *yönetim*, en azından bir anlam taşırdı. Her tür özgürlüğün birinci koşulu da eksik: tüm memurların, her yurttaş hakkındaki resmî işlemleri için, olağan mahkemeler karşısında ve aynı yasalara göre sorumlu olması. Bilim özgürlüğü, vicdan özgürlüğü gibi her liberal burjuva programında yer alan ve burada biraz tuhaf görünen talepler hakkında daha fazla konuşmak istemiyorum.

Özgür halk devleti, özgür devlete dönüşmüş. Dilbilgisel açıdan bakıldığında, özgür bir devlet, yurttaşları karşısında özgür olan, yani despotik bir iktidara sahip olan bir devlettir. Özellikle de gerçek anlamıyla devlet olmaktan çıkmış olan Komün'den sonra, devlet hakkındaki tüm gevezelikler bir kenara atılmalıydı. *Halk devleti* anarşistler tarafından bıktırıncaya kadar başımıza kakıldı; oysa daha Marx'ın Proudhon'a karşı yazdığı eserde {*Felsefenin Sefaleti*} ve sonrasında *Komünist Manifesto*'da, sosyalist toplum düzeninin kurulmasıyla birlikte devletin kendiliğinden çözüleceği ve yok olacağı açıkça söyleniyor. Devlet, mücadelede, devrimde, hasmı zorla bastırmak için kullanılan geçici bir kurumdan başka bir şey olmadığından, özgür halk devletinden söz etmek katıksız saçmalıktır: proletarya, devleti kullanmaya devam ettiği sürece, onu özgürlük adına değil, hasmını bastırmak için kullanır ve özgürlükten söz edilebilecek duruma gelinir gelinmez, bu anlamıyla devletin varlığı son bulur. Bu nedenle, *devlet* sözcüğünün, her yerde, Fransızcadaki "komün" sözcüğünün yerini çok iyi bir şekilde tutabilecek eski ve güzel bir Almanca sözcük olan "*Gemeinwesen*" {topluluk} sözcüğüyle değiştirilmesini önerirdik.

"Tüm sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması" yerine kullanılan "her tür toplumsal ve siyasal eşitsizliğin yok edilmesi" deyimi de bir hayli tartışmalı. Ülkeden ülkeye, ilden ile, hatta bir yerden bir başkasına, her zaman, bir asgariye indirilecek, ama hiçbir zaman tümüyle yok edilemeyecek olan *belirli* bir yaşam koşulları eşitsizliği bulunacaktır. Dağlık kesimlerde oturanların yaşam koşulları her zaman ovalarda yaşayan insanlarınkilerden farklı olacaktır. Sosyalist toplumun *eşitlik* dünyası olarak düşünülmesi, eski "özgürlük, eşitlik, kardeşlik"e yaslanan tek yanlı bir Fransız düşüncesidir; bu düşünce, kendi zamanının ve kendi mekânının *gelişme aşaması olarak* meşruydu; ama şimdi, sadece kafa karışıklığına yol açtığından ve konuyu tarif etmenin daha doğru biçimleri bulunmuş olduğundan, erken dönem sosyalist okullarının tüm diğer tek yanlılıkları gibi aşılmış olması gerekiyordu.

Yavan bir dille yazılmış olan bu programın neredeyse her sözcüğünün eleştiriyi hak etmesine karşın burada duruyorum. Öyle ki, benimsenmesi durumunda, Marx ve ben, bu temel üzerinde kurulan *yeni* partiyi *hiçbir zaman* kabul edemeyiz ve ona karşı (aynı zamanda kamuoyu önünde) hangi tutumu almamız gerektiğini çok ciddi şekilde düşünmek zorunda kalırız. Yurt dışında, Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin her bir açıklamasından ve eyleminden *bizi* sorumlu tuttuklarını hatırlayın. Örneğin Bakunin'in *Siyaset ve Anarşi*[46] adlı eserinde, *Demokratisches Wochenblatt*'ın kuruluşundan bu yana Liebknecht'in düşüncesizce söylediği ve yazdığı her sözün hesabı bizden soruluyor. İnsanlar da, doğal olarak, olup biten her şeyi buradan yönettiğimizi sanıyor; oysa benim kadar iyi bildiğiniz gibi, partinin iç meselelerine neredeyse hiçbir zaman en sınırlı derecede bile karışmadık; böyle yaptığımızda da, tek amacımız, yapıldığını düşündüğümüz ve sadece *teorik* olan gafları mümkün olduğunca telafi etmekti. Ama sizin de göreceğiniz üzere, bu program bir dönüm noktası

46 *Devlet ve Anarşi. -der.*

oluşturuyor ve bizi, kolaylıkla, onu benimseyen partiyle ilgili her tür sorumluluğu reddetmek zorunda bırakabilir.

Genel olarak, bir partinin resmî programı, onun yaptıkları kadar önemli değildir. Ama ne de olsa *yeni* bir program her zaman kamuoyu önünde dikilmiş bir bayraktır ve dış dünya partiyi ona göre yargılar. Bu nedenle, Eisenach Programıyla karşılaştırıldığında kesinlikle bir geri adım içermemeliydi. Ayrıca, başka ülkelerin işçilerinin bu program hakkında neler söyleyeceği; bütün bir Alman sosyalist proletaryasının Lasalcılığın önündeki bu diz çöküşünün hangi izlenimi yaratacağı üzerine de düşünülmeliydi.

Bununla birlikte, *bu* temele dayanan bir birliğin bir yıl bile sürmeyeceği kanısındayım. Partimizin en parlak beyinleri, Lasalcıların ücretlerin tunç yasası ve devlet yardımı hakkındaki ezberlenmiş önermelerini papağan gibi tekrarlamayı kabul mü edecek? Örneğin sizi bunu yaparken görmek isterdim! Eğer yapacak olsalardı, dinleyicileri onları yuhalardı. Ve Lasalcıların, programın tam da *bu* parçaları için, Yahudi Shylock'un yarım kilo et için ısrarcı olduğu kadar ısrarcı olduklarından eminim.[47] Ayrılma zamanı gelecek, ama Hasselmann, Hasenclever, Tölcke ve ortaklarını yeniden "dürüst yapmış" olacağız; bölünmeden biz zayıflamış olarak çıkacağız, Lasalcılarsa güçlenmiş olarak; partimiz siyasal bekâretini yitirmiş olacak ve bir süreliğine kendi bayrağına yazmış olduğu Lassalle deyimlerine bir daha hiçbir zaman yürekten karşı çıkamayacak; ve Lasalcılar o zaman kendilerinin en gerçek ve biricik işçi partisi, bizimkilerinse burjuva olduğunu yeniden söylediklerinde, bunu kanıtlamak için ellerinde program olacak. Programdaki tüm sosyalist önlemler *onlara ait*

47 Willam Shakespeare'in *Venedik Taciri* adlı oyununun IV. perdesinin 1. sahnesinde, Yahudi tefeci Shylock, borcunu zamanında ödeyemeyen borçlusunun, sözleşmeye uygun şekilde kendi bedeninden yarım kilo et vermesini ısrarla talep eder. *–der.*

ve bizim partimiz, *yine onlar tarafından* aynı programda "gerici yığın"ın bir parçası olarak tarif edilen küçük burjuva demokrasisinin taleplerinden başka hiçbir şey eklememiş durumda!

Ancak 1 Nisan'da, Bismarck'ın doğum günü onuruna serbest bırakılacak olmanız nedeniyle ve gizlice göndermeye yönelik bir girişim sırasında yakalanma riskine maruz kalmaması için bu mektubu bir kenara kaldırmıştım. Derken Bracke'nin bir mektubu çıkageldi; program nedeniyle onun da ciddi kaygıları var ve bizim düşüncemizi öğrenmek istiyor. Bu nedenle, okuması ve bütün bu şeyi bir kez daha yazmak zorunda kalmamam için bu mektubu yeniden yönlendirilmek üzere ona gönderiyorum. Ayrıca, gerçekleri Ramm'la da açıkça paylaştım; Liebknecht'e sadece kısaca yazdım. İş işten geçene kadar bütün bu olay hakkında bize deyim yerindeyse *tek bir söz* söylememiş olmasını (oysa Ramm ve başkaları bizi eksiksiz şekilde bilgilendirdiğini sanıyordu) bağışlamıyorum. Gerçi eskiden beri böyle yapıyordu (hem Marx'ın hem de benim onunla çok sayıdaki hoş olmayan yazışmalarımızın nedeni buydu), ama bu seferki gerçekten çok kötü ve *kesinlikle onunla birlikte hareket etmeyeceğiz.*

Yazın buraya gelmenizi sağlayacak şekilde plan yapın. Doğal olarak bende kalırsınız ve hava iyi olursa birkaç günlüğüne denize gidebiliriz; içeride geçirdiğiniz uzun sürenin ardından bunun size iyi geleceği kesin.

Dostlukla,

F. E.

Marx yeni taşındı ve 41, Maitland Park Crescent, NW, London adresinde oturuyor.

Kaynak: August Bebel,
Aus meinem Leben,
2. Teil, Stuttgart 1911.

{Wilhelm Bracke'ye mektup}

Londra, 11 Ekim 75

Sevgili Bracke,

Sonuncusu 28 Haziran tarihini taşıyan son mektuplarınıza cevap yazmayı bugüne kadar erteledim, çünkü M[arx] ve ben 6 hafta boyunca bir araya gelmedik (o Karlsbad'daydı bense *Der Volksstaat*'ı görmediğim deniz kenarında) ve ayrıca yeni birliğin ve birleşik komitenin[48] pratikte neler yapacağını görmek için biraz beklemek istedim.

Liebkn[echt]'in *ne pahasına* olursa olsun birleşmeyi sağlama gayreti yüzünden her şeyi berbat ettiği konusunda size tümüyle katılıyoruz. Böyle yapmanın gerekli olduğu düşünülebilirdi, ama bunu karşı tarafa söylemek ya da göstermek gerekmezdi. Sonrasında, bir yanlışın bir başkasını haklı çıkarması kaçınılmazdır. Birlik kongresi bir kez çürük bir temel üzerinde başlatıldıktan ve davul zurnayla duyurulduktan sonra, başarısızlığa uğramasına ne pahasına olursa olsun izin verilemezdi ve dolayısıyla temel noktalarda yeniden geri adım atmak zorunluydu. Çok haklısınız; bu birlik, bölünmenin tohumunu içinde taşıyor ve bu gerçekleştiğinde sadece *iflah olmaz* bağnazların düşmesi, ama normalde yetenekli ve iyi bir eğitimle yararlı kılınabilecek olan bütün o takipçilerin başına aynı şeyin gelmemesi beni mutlu edecektir. Bu da, kaçınılmaz olan şeyin ne zaman ve hangi koşullar altında gerçekleşeceğine bağlı olacak.

---

48 Engels, Almanya Sosyalist İşçi Partisi Yönetim Kurulunu kastediyor. Mayıs 1875 tarihli Gotha Birlik Kongresinde kabul edilen yeni tüzüğe göre, partinin yönetici organları şunlardı: Yönetim Kurulu, {7 üyeli} Denetleme Komisyonu ve {18 üyeli} Komite. Kongrede seçilen Yönetim Kurulu beş üyeden oluşuyordu: Wilhelm Hasenclever ve Georg Hartmann (başkanlar), Ignaz Auer ve Karl Derossi (sekreterler), August Geib (sayman). Böylece Yönetim Kurulu üç Lasalcı (Hasenclever, Hartmann ve Derossi) ile iki Eisenach'lıdan (Auer ve Geib) oluşmuştu. –*Almanca ed.*

Programın en son versiyonu[49] 3 bileşenden oluşuyor:

1. Lassalle'a ait deyimler ve parolalar: Bunlar, hiçbir koşul altında kabul edilmemeliydi. İki fraksiyon birleşiyorsa, programa tartışmalı olan şeyler değil üzerinde anlaşılan şeyler koyulur. Bizimkiler yine de buna izin verince, esaret boyunduruğunu gönüllü olarak takmış oldular;

2. Halk Partisi ruhuyla ve üslubuyla formüle edilmiş bir dizi bayağı demokratik talep;

3. çoğu *Manifesto*'dan ödünç alınmış, ama yakından bakıldıklarında istisnasız hepsinin tüyler ürpertici saçmalıklar içerdiğinin anlaşılacağı şekilde yeniden yazılmış birtakım sözde komünist önermeler. Bu işlerden anlamayanlar onlara hiç dokunmamalı ya da konudan anladıkları herkesçe kabul edilenlerden sözcüğü sözcüğüne kopyalamalı.

Program, şans eseri, hak ettiğinden daha başarılı oldu. Hem işçiler hem de burjuvalar ve küçük burjuvalar, onda, aslında içinde bulunması gerekip de bulunmayan şeyleri okuyor ve her iki tarafta da hiç kimsenin aklına bu muhteşem önermelerden herhangi birinin gerçek içeriğini kamuoyu önünde incelemek gelmedi. Bu durum, söz konusu program hakkında suskun kalmamızı mümkün kıldı. Bu önermelerin şu iki yoldan birine başvurmak *zorunda kalmadan* hiçbir dile çevrilemeyecek oluşu da cabası: Ya aptalca oldukları açıkça görülen şeyler yazılacak ya da dostların da düşmanların da yaptıkları gibi bunlara komünist bir anlam katılacak. İspanyol dostlarımıza yönelik bir çeviride ben de böyle yapmak zorunda kaldım.

Benim görebildiğim kadarıyla, komitenin faaliyetleri iç açıcı değil. Birincisi, size ve B. Becker'e ait eserler hakkındaki girişim; eğer başarıya ulaşmadıysa, komite suçlu değildir.[50] İkincisi,

49 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 129. *–der.*

50 Lasalcıların çoğunlukta olduğu Almanya Sosyalist İşçi Partisi Yönetim Kurulu, Wilhelm Bracke ile Bernhard Becker'in Lasalcılığı eleştiren birer kitabının partinin resmî yayın listesinden çıkarılmasına karar vermiş, ama Bracke'nin ısrarlı talepleri üzerine bu karar geri çekilmiş. *–der.*

yolculuğu sırasında M[arx]'ın karşılaştığı Sonnemann'ın anlattığına göre, Vahlteich'a *F[rank]f[urte]r Z[ei]t[un]g* muhabirliği önermiş, ama komite V[ahlteich]'a teklifi kabul etmeyi *yasaklamış*! Bunun sansürün de ötesine geçtiği açık ve V[ahlteich]'ın bu tür bir yasağı nasıl olup da kabul edebildiğini anlayamıyorum. Ayrıca burada sergilenen şey beceriksizlik! Tam tersine, *F[rank]-f[urte]r*'e Almanya'nın her yerinde bizimkilerin hizmet sunmasını sağlamaya çalışmaları gerekirdi! Son olarak, Lasalcı üyelerin Berlin'deki birlik matbaasının kuruluşu sırasındaki tutumları da bana çok doğru görünmüyor; Leipzig'deki matbaada bizimkiler olanca güvenleriyle komiteyi denetim kurulu olarak atamışken, Berlin'dekilerin önce buna *zorlanmaları* gerekiyor. Ama bu konunun ayrıntılarını tam olarak bilmiyorum.

Bu arada, komitenin faaliyetlerini sınırlı tutması ve geçtiğimiz günlerde burada bulunan C. Hirsch'in dediği gibi yazışma ve danışma bürosu olarak bitkisel yaşam sürmekle yetinmesi iyi. Komitenin herhangi bir canlı müdahalesi bunalımı sadece hızlandırırdı ve göründüğü kadarıyla adamlar bunu hissediyor.

Ve komitede 3 Lasalcı ile bizden 2 kişinin olmasını kabul etmek ne büyük zayıflık![51]

Sonuçta, hayli morarmış bir gözle bile olsa, yakayı kurtarmış görünüyoruz. Bu kadarıyla kalmasını ve arada propagandanın Lasalcılar arasındaki etkisini göstermesini umalım. Eğer bugünkü durum bir sonraki İmparatorluk Meclisi seçimlerine[52] kadar korunabilirse, işler yolunda gidebilir. Ama o zaman Stieber ile Tessendorf[53] ellerinden gelen her şeyi yapacaktır ve

51 *Bkz.* 48. dipnot. *–der.*

52 Bir sonraki İmparatorluk Meclisi {*Reichstag*} seçimleri 10 Ocak 1877'de yapıldı. Alman sosyal demokrasisi 493.447 oy aldı. Bu sayı verilmiş olan tüm oyların yüzde dokuzundan fazlasına karşılık geliyordu. 1874'e göre oy sayısı yüzde 40 oranında artmıştı. İmparatorluk Meclisindeki sosyal demokrat vekillerin sayısı dokuzdan on ikiye yükselmişti. *–Almanca ed.*

53 Polis şefi Stieber ile savcı Tessendorf Prusya'da sosyalizm karşıtı devlet politikalarının hayata geçirilmesinde önemli roller üstlenmişti. *–der.*

Hass[elmann] ile Has[enclever] ile birlikte *nelerin* devralınmış olduğunun görüleceği zaman da gelecektir.

M[arx] Karlsbad'dan çok değişmiş, güçlü, canlı, neşeli ve sağlıklı bir şekilde geri döndü ve ciddi olarak çalışmaya kısa bir süre içinde yeniden başlayabilecek. O ve ben sizi içtenlikle selamlıyoruz. Fırsat buldukça olup bitenlerden bizi haberdar edin. Leipzig'dekilerin tümü[54] bize gerçekleri söylemelerinin gerekli olduğu konusunda son derece dikkatli ve tam da şimdi, partinin iç tarihinin kamuoyunun bilgisine sunulması hiç olmaz.

Saygılarımla,

F. E.

{August Bebel'e mektuptan}[55]

Londra, 12 Ekim 1875

Sevgili Bebel!

Mektubunuz, birliğin bizim tarafımızdan aceleye getirildiği ve gelecekteki bölünmenin tohumunu içinde taşıdığı yönündeki görüşümüzü tümüyle doğruluyor. Bu bölünmenin bir sonraki İmparatorluk Meclisi seçimlerinin[56] sonrasına kadar ertelenebilmesi iyi olurdu...

Program, şu andaki hâliyle, üç bölümden oluşuyor:

1. Lassalle'a ait önermeler ve parolalar; bunları benimsemiş olmak partimizin bir ayıbı olarak kalıyor. İki fraksiyon ortak bir program üzerinde anlaşmaya varıyorsa, üzerinde anlaştıkları şeyleri bu programa koyar ve üzerinde anlaşmadıkları şeylere do-

54 Wilhelm Liebknecht, August Bebel ve başkaları. *–der.*

55 İlk olarak 1911 yılında August Bebel'in *Aus Meinem Leben* (Yaşamımdan) adlı kitabının ikinci cildinde yayımlandı. Elinizdeki çeviri için temel alınan kaynaktaki metin de bu kitaptan alınma. *–der.*

56 *Bkz.* 52. dipnot. *–der.*

kunmazlar. Gerçi Lasalcı devlet yardımı Eisenach Programında yer alıyordu, ama çok sayıdaki *geçiş önlemlerinden biri* olarak; ve duyduklarımın hepsine göre, birleşme *gerçekleşmeseydi* bu yılki kongrede Bracke'nin önerisi doğrultusunda çıkarılıp atılacağı neredeyse kesindi. Şimdi, tüm toplumsal hastalıkların şaşmaz ve biricik ilacı olarak boy gösteriyor. "Ücretlerin tunç yasası"nın ve Lassalle'ın başka deyimlerinin dayatılmasına izin vermek, partimiz için devasa bir manevi yenilgiydi. İnanç değiştirerek Lasalcı amentüyü benimsemişti. Bunun inkâr edilmesi artık mümkün değil. Programın bu bölümü, partimizin kutsal Lassalle'ın büyük şanı karşısında sürünmesine yol açan esaret boyunduruğu;

2. tümüyle Halk Partisi ruhuyla ve üslubuyla formüle edilmiş demokratik talepler;

3. "*bugünkü* devlet"e yöneltilen ve fazlasıyla karışık ve mantıksız olan talepler (diğer "talepler"in kime yöneltildiği ise belli değil);

4. çoğu *Komünist Manifesto*'dan ve Enternasyonal'in tüzüğünden ödünç alınmış, ama Marx'ın bildiğiniz yazısında tek tek gösterdiği üzere,[57] ya *mutlak yanlışlar* ya da *katıksız saçmalıklar* içermelerine yol açacak şekilde yeniden düzenlenmiş olan genel önermeler.

Programın bütünü, aşırı derecede düzensiz, karışık, bağlantısız, mantıksız ve utanç verici. Burjuva basınında tek bir eleştirel düşünceli kişi olsaydı, bu programı cümle cümle ayırır, her bir cümlenin gerçek içeriğini inceler, saçmalıklarını fazlasıyla elle tutulur şekilde ortaya koyar, çelişkileri ve iktisadi gafları çözümler (örneğin: sanki toprak sahipleri yokmuş gibi emek araçlarının bugün "kapitalistler sınıfının tekelinde" olduğundan söz edilmesi, işçi sınıfı yerine "*emeğin* kurtuluşu" hakkında gevezelik edilmesi; oysa emeğin kendisi günümüzde *fazlasıyla*

57 "Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları". *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 20. *-der.*

özgür!) ve bütün bir partimizi korkunç derecede gülünç bir duruma sokardı. Burjuva yayınlarındaki aptallar, bunun yerine, bu programı fazlasıyla ciddiye aldı, içinde bulunmayan şeyleri ona atfetti ve ona komünist bir anlam yükledi. Göründüğü kadarıyla işçiler de aynı şeyi yapıyor. Marx ve ben, *sadece bu nedenle*, böylesi bir programla aramıza kamuoyu önünde mesafe koymayabildik. Hem hasımlarımız hem de işçiler bu programa bizim görüşlerimizi atfettikleri sürece, onun hakkındaki suskunluğumuzu koruyabiliriz.

Kişilerle ilgili sonuçtan hoşnutsanız, bizim tarafın iddiaları bir hayli dibe vurmuş olmalı. İki kişi bizden ve üç Lasalcı![58] Yani burada da bizimkiler eşit haklara sahip müttefikler değil, yenilgiye uğratılmış ve başından itibaren üzerlerinde oy üstünlüğü kurulmuş olan unsurlar. Komitenin[59] faaliyetleri de bilebildiğimiz kadarıyla coşku verici değil: 1. Bracke'nin ve B. Becker'in Lassalle'ın çalışmaları hakkındaki iki eserinin parti yayınları listesine *koyulmaması* kararı;[60] eğer bu karar geri alındıysa, komite de Liebknecht de suçlu değildir; 2. Vahlteich'ın, Sonnemann tarafından ona teklif edilen *Frankfurter Zeitung* muhabirliğini kabul etmesinin yasaklanması. Bunu yolculuk etmekte olan Marx'a Sonnemann'ın kendisi anlattı. 3. Beni komitenin kibrinden ve Vahlteich'ın komiteyi hiçe saymak yerine ona itaat ederken sergilediği isteklilikten daha fazla şaşırtan şey, bu kararın inanılmaz derecede aptalca olması. Ne de olsa, komite, böyle davranmak yerine, *Frankfurter* gibi bir gazeteye her yerde *sadece* bizimkilerin hizmet sunmasını sağlamaya çalışmalıydı.

... Bütün bu yaşananların, bu koşullar altında bile çok elverişli bir başarı vaat eden eğitsel bir deney olduğu konusunda

58 *Bkz.* 48. dipnot. *–der.*

59 *Bkz.* 48. dipnot. *–der.*

60 *Bkz.* 50. dipnot. *–der.*

tümüyle haklısınız. Eğer iki yıl dayanırsa, birliğin kendisi büyük bir başarıdır. Ama hiç kuşku yok ki çok daha ucuza elde edilebilirdi.

Kaynak: August Bebel,
Aus meinem Leben,
2. Teil, Stuttgart 1911.

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

Londra, 7 Ocak 1891

Sevgili Kautsky,

Dün, Marx'ın seni sevindirecek olan elyazmasını[61] *taahhütlü mektupla* sana gönderdim. Kutsal Alman İmparatorluğu'nda *bu şekilde* yayımlanabilir olduğundan kuşkuluyum. Metni bü gözle incele ve mümkün olan yerlerde riskli bölümleri çıkarıp bunların yerine nokta işaretleri koy. Ama bağlamın buna izin vermediği yerlerde, lütfen, benim için prova üzerinde ilgili yerleri işaretle ve mümkün olursa riskli olma nedenlerini 2 satırla bana yaz; ben de mümkün olan neyse yapayım. Değişiklikleri parantez işaretleri arasına alırım ve kendi sunuş notlarımda bunların *değiştirilmiş* yerler olduğunu söylerim. Bu nedenle düzeltmeleri lütfen provalar üzerinde yap!

Ama belki yüksek polis kademeleri dışında da bu baskıdan hoşnutsuz olacak birileri vardır. Bu bakımdan da dikkatli davranman gerektiğini düşünürsen, elyazmasını *taahhütlü mektupla* Adler'e göndermeni rica ederim. Herhalde orada, yani Viyana'da, (ne yazık ki dinsel temel ihtiyaçlar hakkındaki muhteşem kısım dışında) eksiksiz olarak basılabilir ve *her durumda basılacaktır.*

61 "Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları". *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 20. *–der.*

Ama sanırım, burada seninle paylaştığım bu *çok olumlu* niyet, olası her tür şikâyet karşısında sana eksiksiz bir koruma sağlayacaktır. Ne de olsa, basılmasının önüne geçemeyecek olmanız nedeniyle, Almanya'da, özellikle bu tür şeyler için kurulan parti organında, yani *Die Neue Zeit*'ta yayımlanması çok daha iyi.

Bu şeyi senin için hazırlamak amacıyla Brentano çalışmasına ara verdim; çünkü ücretlerin tunç yasası hakkındaki kısımları orada değerlendirmem gerekiyor ve bu şeyi hemen baskıya hazır hâle getirmemek anlamsız olurdu. Br[entano] işini bu hafta bitirebileceğimi sanıyordum, ama araya yine o kadar çok kesinti ve yazışma girdi ki, bunun gerçekleşmesi neredeyse olanaksız.

Kısacası, engellerle karşılaşırsan lütfen beni bilgilendir.

{...}

Sevgiler,

F. Engels

{...}

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

Londra, 15 Ocak 1891

Sevgili Baron,

İlişikteki provalarda göreceksin ki canavar değilim ve hatta sunuş yazısına, dostumuz Dietz'in elemli ruh hali üzerinde yeterli ağrı kesici etkiyi yaratacak olan bir miktar yatıştırıcı morfin ve potasyum bromür ekledim. Bebel'e de bugün yazacağım. Ona daha önce bu konu hakkında hiçbir şey söylemedim, çünkü L[ie]bk[necht] karşısında yanlış bir konum almasına yol açmak istememiştim. Bundan ona söz etmek konusunda kendisini *sorumlu* hissederdi ve Halle'deki program konuşmasının kanıtladığı üzere elyazmasından alıntılar yapmış olan L[iebknecht] basımın önüne geçmek için yeri göğü ayağa kaldırırdı.

Eğer "*hem* dinsel *hem de bedensel* (ihtiyaçlarını) gidermek" ifadesi kalamayacaksa, altı çizili sözcükleri çıkar ve bunların yerine nokta işaretleri koy. Bu durumda ima daha ince, ama yine de yeterince anlaşılır olacaktır. O zaman umarım şüphe uyandırmaz.

Bunların dışında, seni ve Dietz'i memnun etmek için istediğiniz her şeyi ve gördüğün gibi *daha fazlasını* yaptım.

{...}

Sevgiler,

F. E.

{Karl Kautsky'ye mektup}

Londra, 3 Şub. 1891

Sevgili Kautsky,

Marx'ın makalesi[62] nedeniyle burada mektup bombardımanına maruz kaldığımızı düşünüyorsun; tam tersine, hiçbir şey duymuyoruz ve görmüyoruz.

Cumartesi günü *Die N[eue] Z[eit]* gelmediğinde, hemen, yine bir şeylerin olduğunu düşündüm. Pazar günü Ede[63] geldi ve mektubunu benimle paylaştı. O zaman, dağıtımı engelleme girişiminin[64] her şeye rağmen başarıya ulaştığını düşündüm. Sonunda, Pazartesi günü söz konusu sayı geldi ve bir süre sonra, *Vorwärts*'te yeniden basıldığını da keşfettim.

---

62 "Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları". *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 20. *–der.*.

63 Eduard Bernstein. *–der.*

64 Bazı parti yöneticilerinin *Die Neue Zeit* dergisinin "Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları"nın yer aldığı sayısının dağıtılmasını engelleme girişimlerinden söz ediliyor. *–der.*

Sosyalistler Yasası[65] çizgisindeki engelleme girişimi başarısızlığa uğradığına göre, bu cesur hamle, yapılabileceklerin en iyisiydi. Ama ayrıca, August'un {Bebel} başlangıçtaki korkusuyla sözünü ettiği ve kapatılması kolay olmayan yarığın önemli bir bölümünü doldurmak gibi bir iyiliği oldu. Bu korkunun temelinde asıl olarak şu kaygının bulunduğu kesindi: hasımlarımız onu nasıl kullanacak? Söz konusu şeyin resmî organda basılmasıyla, hasımların sömürü olanakları köreltiliyor ve şunu söyleyebilecek duruma geliniyor: Kendi kendimizi nasıl eleştirdiğimizi görün; bunu göze alabilen tek partiyiz; aynısını bir kez yapın da görelim! Ve başından itibaren alınması gereken doğru tutum da buydu.

Böylece sana yönelik bir önlemin sahneye koyulması da zorlaşıyor. Söz konusu şeyi gerekirse Adler'e göndermeni rica etmem, bir yandan Dietz üzerinde baskı kurmaya, ama diğer yandan da seni bir ölçüde güç bir duruma sokarak sorumluluğu üzerinden almaya yönelikti. August'a da tüm sorumluluğu tek başıma üstlendiğimi yazmıştım.[66]

Bir başkasına düşecek bir sorumluluk kaldıysa, o kişi Dietz. Bu tür şeyler söz konusu olduğunda ona her zaman fazlasıyla kolaylık sağladığımı biliyor. Onun tüm yumuşatma isteklerini karşılamakla kalmayıp metni daha da fazla yumuşattım. Daha fazla yeri işaretleseydi bunlar da göz önünde bulundurulurdu. Ama Dietz'in itiraz etmediği şeylerin kalmasına neden izin vermeyecektim?

Bunların dışında, L[iebknecht] dışındakilerin çoğu, ilk korkularının ardından bu şeyi yayımladığım için bana minnettar

65 *Sozialistengesetz:* 21 Ekim 1878 tarihli, resmî adı *"Gesetz gegen die gemeingefahrlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie"* (Sosyal Demokrasinin Kamu Güvenliğini Tehdit Eden Çabalarına Karşı Yasa) olan ve 1890 yılında geçerlilik süresi uzatılmayarak yürürlükten kaldırılan yasa. *–der.*

66 Bu mektubun nerede bulunduğu hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. *–Almanca ed.*

olacak. Bir sonraki programa eksikli ve tumturaklı herhangi bir şeyin koyulmasını olanaksız kılıyor ve pek çoğunun belki de kendi inisiyatifleriyle öne çıkarma cesaretini bile gösteremeyecekleri karşı koyulamaz savlar sağlıyor. Kötü programı Sosyalistler Yasası yürürlükteyken ellerinden gelmemesi nedeniyle değiştirememiş oldukları, bir suçlama değil. Ama şimdi onu savunmaktan kendileri vazgeçti. Ve şimdi, 15 yıl önce birleşme sırasında beceriksizce davrandıklarını ve Hasselmann vb. tarafından kazıklanmayı kabul ettiklerini gerçek bir açıklıkla teslim edebilirler. Her durumda, programın 3 bileşeni, yani, 1. özgül Lasalcılık, 2. Halk Partisi'ne özgü bayağı demokrasi, 3. saçmalıklar, 15 yıl boyunca resmî parti programı olarak sirkeye yatırılmış durumda tutuldukları için iyileşmedi ve bunu bugün de açıkça söyleyemeyeceksek ne zaman söyleyebileceğiz?

Yeni bir şey duyarsan lütfen bizi bilgilendir. Selamlar.

Sevgiler,

F. E.

{Paul Lafargue'a mektuptan}

Londra, 10 Şubat 91

Sevgili Lafargue,

{...}

Marx'ın makalesi partinin yönetim kurulunda büyük bir öfkeye yol açarken partinin kendisinden bir hayli destek aldı. *Die Neue Zeit*'ın ilgili sayısının dağıtımını engelleme girişiminde bulunuldu, ama geç kalınmıştı; o zaman durum sineye çekildi ve makaleyi resmî yayın organında[67] basma cesareti gösterildi. Sakinleşildiğinde, bugünkü programın babası olan Liebk[necht]'in

67 *Vorwärts. –Almanca ed.*

yine bu kadar çürük bir program imal etmesine izin verilmesini engellediğim için bana teşekkür edilecek. O zamandan beri onlardan doğrudan doğruya haber gelmiyor; biraz boykot ediliyorum.

{...}

Dostlukla

F. E.

Fransızcadan çeviri.

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan}

Londra, 11 Şub. 91

Sevgili Sorge,

{...}

Marx'ın *Die N[eue] Z[eit]*'taki makalesini okudun. Makale, başlangıçta, Almanya'daki sosyalist iktidar sahipleri arasında büyük bir öfkeye yol açtı; ama bu öfke daha şimdiden bir miktar yatışmış görünüyor. Buna karşılık partinin kendisinde (yaşlı Lasalcılar dışında) büyük bir sevinçle karşılandı. Viyana'da çıkan ve *bir sonraki* postayla sana ulaşacak olan *Arb[eiter]-Ztg.*'un Berlin muhabiri, partiye sunduğum hizmet için bana açıkça teşekkür ediyor[68] (sanırım bu kişi Victor Adler'in kayınbiraderi ve Liebknecht'in *Vorwärts*'teki alt editörü Adolf Braun). Liebk[necht] doğal olarak burnundan soluyor, çünkü bütün eleştiri özel olarak onu hedef almıştı ve o, oğlancı Hasselmann ile birlikte yaptıkları çürük programın babasıydı. Bugüne ka-

68 Viyana'da çıkan *Arbeiter-Zeitung*'un {İşçi Gazetesi} 5 Şubat 1891 tarihli sayısında yer alan bir haberde, Engels'in Almanya'da "hem teorik hem de pratik açıdan büyük önem taşıyan" bir belgeyi (Marx'ın "Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları"nı) yayımladığı bilgisi verilmişti. Haberde ayrıca, "partimizin teorik ilkelerini tam bir kesinlikle ve hiçbir ödün vermeden programda formüle etme zamanının" geldiği söyleniyor ve ekleniyordu: "şu anda bu metnin yayımlanması zamanlama açısından da tümüyle uygun." –*Almanca ed.*

dar "yoldaşlar"ından sadece çok büyük bir nezaket görmek konusunda ısrarcı olan adamların şimdi bu kadar *sans façon* {teklifsiz} davranışlarla karşılaşınca ve programlarının katıksız bir saçmalık olduğu açığa çıkarılınca başlangıçta hissettikleri korkuyu anlıyorum. Bütün bu süreçte çok cesur davranan K. K[autsky]'nin bana yazdığına göre, metnin bilgileri dışında yayımlandığını ve bunu onaylamadıklarını söyleyen bir meclis grubu kararı çıkarma niyeti var.[69] Buyursunlar yapsınlar. Ama partideki destek artarsa ve "bu şekilde bize karşı düşmanın eline verilen silah" hakkındaki yaygaranın çok da etkili olmadığını görürlerse belki bu da gerçekleşmez.

Bu arada beyler tarafından boykot ediliyorum; bu da benim için hiç sorun değil, çünkü epeyce bir zaman kaybetmekten kurtulmuş oluyorum. Nasıl olsa çok da uzun sürmeyecek.

{...}

Sevgiler

F. E.

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

Londra, 11 Şub. 1891

Sevgili Kautsky,

Her iki mektubun için çok teşekkür ederim. B[ebel] ile Sch[ippel]'inkileri ilişikte geri gönderiyorum.

Berlin'dekilerin bana yönelik boykotu henüz son bulmadı; mektup yoluyla duyduğum ve gördüğüm hiçbir şey yok; henüz bir karara varamamış olmalılar. Buna karşılık, *Hamb[urger] Echo*'da çıkan çok düzgün bir başyazıda, bu adamlarda hâlâ çok

69 Partinin meclis grubu, Marx'ın Gotha Program Taslağı hakkındaki eleştirisine yaklaşımını, Wilhelm Liebknecht'in kaleme aldığı ve 13 Şubat 1891 tarihli *Vorwärts* gazetesinde yayımlanan başmakaleyle açıkladı. Makalede programın kabul edilmiş olması savunuldu. *-der.*

güçlü bir Lasalcılık eğiliminin bulunduğu ve hatta kazanılmış haklar sistemi[70] üzerine yemin ettikleri değerlendirmesi yapıldı. Hem bu gazetede hem de *F[rank]f[urter] Ztg.*'da, hasım basındaki saldırıların, henüz sona ermediyse bile son bulmak üzere olduğunu gördüm. Bu saldırılar bir kez atlatıldığında (ve görebildiğim kadarıyla şu ana dek çok yumuşaktılar), insanlar ilk korkularını aşacak. Buna karşılık Adler'in Berlin temsilcisi (A. Braun?) metni yayımlattığım için bana açıkça teşekkür etti. Buna benzer birkaç açıklama daha yapılsın, direniş tavsayacaktır.

Mayıs-Haziran 1875'te metnin Bebel'den kasıtlı olarak gizlendiğini ve ona verilmediğini, hapisten salıverilme tarihinin 1 Nisan olduğunu belirttiği anda anladım; "yanlış bir şey" yapılmadıysa metni görmüş olması *gerektiğini* de ona yazdım. Gerekirse bu konuda ondan cevap isteyeceğim. Belge uzun bir süre boyunca L[ie]bk[necht]'in elinde kalmıştı ve Bracke onu ancak zorlukla geri alabilmişti; L[iebknecht], onu programın nihai yazımı sırasında kullanmak için metnin tümüyle kendisinde kalmasını istemişti. Nasıl kullanacaktı, şimdi açıkça görülüyor.

Laf[argue]'ın makalesini posta bandıyla sarılı elyazması şeklinde taahhütlü olarak bana gönder; sorunu çözeceğim kesin. Ayrıca, Padlewski hakkındaki makalesi, *Vorwärts*'in Fransız siyaseti hakkındaki çarpıtmaları göz önünde bulundurulduğunda, çok iyi ve çok yararlıydı. Wilhelm {Liebknecht} bu konuda tümüyle şanssız. *O* her yerde Fransız Cumhuriyetini göklere çıkarıyor, bizzat işe aldığı muhabiri Guesde her yerde bu cumhuriyeti yerin dibine batırıyor.

Sch[ippel]'in haber verdiği meclis grubu açıklaması benim açımdan hiçbir önem taşımıyor. Eğer isterlerse, onlardan izin talep etmeye alışkın olmadığım konusunda onları doğrulama-

70 Lassalle'ın şu eserine gönderme yapılıyor: *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie.* {Kazanılmış Haklar Sistemi. Pozitif Hukuk ile Hukuk Felsefesi Arasında Bir Uzlaşma} In 2 Theilen. Leipzig 1861. –*Almanca ed.*

ya hazırım. Metnin yayımlanmasının hoşlarına gidip gitmediği benim için hiç fark etmez. Şu ya da bu konu hakkındaki olumsuz görüşlerini dile getirme hakkını onlara memnuniyetle tanıyorum. Eğer olaylar konuya eğilmemi mutlak bir zorunluluk hâline getirecek şekilde gelişmezse, cevap vermeyi hiç düşünmüyorum. Dolayısıyla bekleyelim.

Bebel'e de yazmayacağım, çünkü, birincisi, önce bana konu hakkında oluşturduğu kesin görüşünü söylemek zorunda, ikincisi, ne de olsa her meclis grubu kararının altında hepsinin kabul oyu mu ret oyu mu verdiklerini gösteren imzaları oluyor. Bunun dışında, B[ebel], sert bir polemiğin içine çekilmeme izin vereceğime inanıyorsa, yanılıyor. Bunun için, görmezden gelemeyeceğim gerçek dışı şeylerle vb. gelmiş olmaları gerekirdi. Tam tersine, gerçekten de tepeden tırnağa barış yanlısıyım; ne de olsa, öfkelenmek için hiçbir nedenim yok ve B[ebel]'in uzaktan sezinlediği yarığın ya da çatlağın üzerine her tür köprüyü (dubalı köprü, sehpa köprü, demir ya da taş ve hatta altın köprü) inşa etme arzusuyla yanıp tutuşuyorum.

Tuhaf! Sch[ippel] şimdi Lasalcılıklarıyla övünen çok sayıda yaşlı Lasalcının bulunduğunu yazıyor; oysa onlar buradayken[71] oybirliğiyle şöyle söylenmişti: Almanya'da Lasalcı kalmadı! Bazı kaygılarımın ortadan kalkmasının temel nedenlerinden biri de buydu. Ve şimdi B[ebel] de işe karışıyor ve en iyi yoldaşlarımızın pek çoğunun ağır şekilde incitildiğini düşünüyor. O zaman olguları gerçekte oldukları gibi [sunsalardı][72].

Ayrıca, eğer şimdi, aradan 15 yıl geçtikten sonra, Lassalle'ın teorik saçmalıkları ve peygamberliği hakkında açıkça konuşulamayacaksa, ne zaman konuşulabilecek?

---

71 August Bebel, Wilhelm Liebknecht ve Paul Singer, 1890 yılında, 27 Kasım'dan Aralık ayı başına kadar Londra'da {70. doğum günü vesilesiyle} Engels'in konuğu olmuştu. *–Almanca ed.*

72 Kâğıtta hasar var. *–Almanca ed.*

Ama partinin kendisi, yönetim kurulu, meclis grubu ve *tutti quanti* {tüm diğerleri}, Sosyalistler Yasası'nın varlığı sayesinde, böyle bir programı kabul etmiş olmak dışındaki tüm kusurlarını örtebiliyor (o tek kusurun üzeri ise örtülemez). Sosyalistler Yasası yürürlükte kaldığı sürece her tür revizyon olanaksızdı. Yasa yürürlükten kalkar kalkmaz revizyonu gündemlerine alıyorlar. Daha ne istenir?

Ve insanların parti görevlilerine (yani kendi hizmetçilerine) her zamanki aşırı nezaketle yaklaşmaya ve onların karşısına eleştirel bir şekilde değil, sanki yanılmaz bürokratlarmış gibi en büyük itaatkârlıkla çıkmaya artık bir son vermeleri de gerekli.

Sevgiler

F. E.

{...}

{Karl Kautsky'ye mektup}

Londra, 23 Şub. 91

Sevgili Kautsky,

Geçen günkü acele tebrik mesajımı almış olacaksın. Dolayısıyla şimdi yine asıl konuya, Marx'ın mektubuna dönelim.

Mektubun hasımların eline bir silah vereceği korkusu temelsizdi. Kötü niyetli yakıştırmalara konu olmayan hiçbir şey bulunmuyor zaten; ama genel olarak bakıldığında, hasımlar üzerindeki etki, bu acımasız özeleştiri hakkındaki tam bir şaşkınlık ve şu duyguydu: Böyle bir şeyi yapabilen bir parti çok büyük bir içsel güç sahibi olmalı! Hem senin gönderdiğin düşman gazetelerden (çok teşekkürler!) hem de benim ulaşabildiğim diğerlerinden bu sonuç çıkıyor. Açıkçası, belgeyi tam da böyle olacağını düşünerek yayımlamıştım. İlk anda bazı yerlerde büyük hoşnutsuzluklara

yol açmak zorunda olduğunu biliyordum; ama bunun önüne geçmek mümkün değildi ve bana göre belgenin içeriği çok daha ağır basıyordu. Ve partinin buna dayanmak için yeterli güce fazlasıyla sahip olduğunu biliyordum. Bugün, 15 yıl önce kullanılmış olan bu açık dili de kaldırabileceğini; bu güç denemesine haklı bir gururla dikkat çekileceğini ve şöyle söyleneceğini tahmin etmiştim: Aynısını yapma cesaretini gösterebilecek olan başka bir parti nerede var? Ama bunu yapma işi Saksonya'da ve Viyana'da çıkan *Arb[eiter]-Ztg.* ile *Züricher Post*'a bırakıldı.

Die N[eue] Z[eit]'ın 21. sayısında metnin yayımlanmasının sorumluluğunu üstlenmen çok güzel, ama ilk itkiyi benim verdiğimi ve dahası seni belirli bir ölçüde bunu yapmak zorunda bıraktığımı unutma. Bu nedenle, asıl sorumluluğun bana ait olduğunu iddia ediyorum. Ayrıntılar söz konusu olduğunda, bunlar hakkında farklı görüşte olmak tabii ki her zaman mümkündür. Senin ve Dietz'in sorunlu gördüğünüz her şeyi sildim ve değiştirdim ve eğer D[ietz] daha fazla yeri işaretlemiş olsaydı, o zaman da, size hep kanıtlamış olduğum gibi, yine mümkün olduğunca kolaylık sağlardım. Ama asıl konuya gelirsek, program tartışması bir kez açılır açılmaz bu şeyi yayımlamak *benim görevimdi*. Ve Liebknecht'in, onun bazı parçalarını utanmazca kendi malıymış gibi değerlendirdiği, bazı parçalarına da kaynağını belirtmeden saldırdığı Halle raporundan sonra,[73] Marx bu manipülasyonun karşısına mutlaka özgün metni çıkarırdı ve bunu onun yerine yapmak benim görevimdi. Ne yazık ki o sırada belge henüz bende değildi; onu ancak çok daha sonra, uzun aramaların ardından buldum.

Bebel'in sana, Marx'ın Lassalle hakkındaki yaklaşımının yaşlı Lasalcıları kızdırdığını yazdığını söylüyorsun. Olabilir. Ne de

73 Wilhelm Liebknecht, 1890 tarihli Halle Kongresinde, partinin bir sonraki yıl Erfurt'ta düzenlenecek olan kongreye sunulmak üzere yeni bir program taslağının hazırlanmasını önermişti ve bu öneri kabul edilmişti. *–der.*

olsa adamlar gerçekte olup bitenleri bilmiyor ve göründüğü kadarıyla onları bu konuda aydınlatacak bir şey de yaşanmamış. Bu adamlar, Lassalle'ın bütün o büyüklüğünün, M[arx]'ın araştırma sonuçlarını yıllar boyunca kendi ulaştığı sonuçlarmış gibi süslemesine ve üstüne üstlük iktisadi eğitim düzeyinin yetersizliği nedeniyle çarpıtmasına Marx'ın izin vermesine dayandığını bilmiyorsa, bu benim suçum değil. Ama ben Marx'ın yazınsal vasiyetinin icracısıyım ve bundan kaynaklanan görevlerim de var.

Lassalle 26 yıldır tarihe karışmış durumda. Onun hakkındaki tarihsel eleştiri İstisnai Yasa[74] yürürlükteyken uykuya yatırılmıştı; dolayısıyla, onun ortaya çıkmasının ve Lassalle'ın Marx karşısındaki konumuna açıklık kazandırılmasının zamanı sonunda geldi. Lassalle'ın gerçek suretini perdeleyen ve göklere çıkaran efsanenin partinin iman şartlarından biri olmasına izin verilecek değil ya. L[assalle]'ın harekete sağladığı yararlar ne kadar abartılırsa abartılsın, onun hareket içindeki tarihsel rolü çelişkili bir rol olmaya devam edecektir. Demagog Lassalle, sosyalist Lassalle'ı adım adım takip eder. Propagandist ve örgütçü Lassalle'ın her yerinden Hatzfeldt davasının yürütücüsü[75] görünür: Araç seçiminde aynı sinizm, etrafına basit aletler olarak kullanılabilecek ya da fırlatılıp atılabilecek kuşkulu ve yiyici kişileri toplamak yönündeki aynı tercih. 1862'ye kadar, pratikte, güçlü Bonapartist eğilimler taşıyan tipik bir Prusyalı bayağı demokratken (Marx'a yazdığı mektupları kısa bir süre önce inceledim), birdenbire tümüyle kişisel nedenlerle dönüş yapmış ve propaganda çalışmalarını başlatmıştı; ve daha 2 yıl geçmeden, işçilerin burjuvaziye karşı krallık tarafını tutmasını istemiş ve onunkine benzer bir karaktere sahip olan Bismarck'la, şansı yaver gidip de zamanında vurulmasa kaçınılmaz olarak hareke-

74 Sosyalistler Yasası. *Bkz.* 65. dipnot. *-der.*

75 Ferdinand Lassalle 1846-1854 yıllarında Kontes Sophie von Hatzfeldt'in boşanma ve servet davasının yürütücülüğünü yapmıştı. *-Almanca ed.*

te fiilen ihanet etmesine yol açacak şekilde entrika çevirmişti. Onun propaganda metinlerinde, M[arx]'tan ödünç aldığı doğrularla Lassalle'ın kendisine ait ve her seferinde yanlış olan açıklamalar o kadar iç içe geçmiştir ki, bu ikisini ayırmak neredeyse olanaksız. İşçilerin M[arx]'ın yargısını kendileri için incitici bulan kesimi, L[assalle]'ı sadece bu 2 yıllık propagandasından tanıyor ve bu propagandaya da ancak öznel bir şekilde bakabiliyor. Ama tarihsel eleştiri, bu tür önyargıların önünde sonsuza dek el pençe divan duramaz. Marx ile Lassalle arasındaki hesabı sonunda görmek benim görevimdi. Bu gerçekleşti. Şimdilik bununla yetinebilirim. Şimdi yapmam gereken başka şeyler var. Ve Marx'ın Lassalle hakkındaki yayımlanmış olan acımasız yargısı kendi başına da etkisini gösterecek ve başkalarına cesaret kazandıracaktır. Ama buna zorlanırsam, başka seçeneğim kalmaz: Lassalle efsanesinin işini kesin olarak bitirmek zorunda kalırım.

Meclis grubunda *Die N[eue] Z[eit]*'a sansür uygulanması gerektiği yönünde görüşlerin dile getirilmiş olması pek hoş. Sosyalistler Yasası'nın ürünü olan meclis grubu diktatörlüğünün (ki bu zorunluydu ve çok başarılı bir şekilde hayata geçirilmişti) hayaleti mi dolaşmaya devam ediyor, yoksa von Schweitzer'in eski sıkı örgütünün anıları mı? Alman sosyalist bilimini, Bismarck'ın Sosyalistler Yasası'ndan kurtulmasından sonra, sosyal demokrat parti makamları tarafından imal edilecek ve hayata geçirilecek yeni bir Sosyalistler Yasası'na tabi kılmak gerçekten parlak bir fikir. Bunun dışında, başarıyı sınırlandırmak için gerekenler yapılıyor.

Vorwärts'teki makale[76] beni pek fazla etkilemedi. Liebknecht'in yaşananlar hakkındaki açıklamalarını bekleyeceğim ve ardından her ikisine mümkün olan en dostça üslupla cevap vereceğim. *Vorwärts*'teki makalede düzeltilmesi gereken sadece birkaç yanlış bilgi (örneğin, birleşmeyi istememişiz, ge-

76 *Bkz.* 69. dipnot. *–der.*

lişmeler Marx'ı haksız çıkarmış vb.) ve doğrulanması gereken birkaç apaçık gerçek var. Bu cevapla birlikte, yeni saldırılar ya da doğru olmayan iddialar beni daha fazla cevap vermeye zorlamazsa, tartışmayı sonlandırmayı düşünüyorum.

Dietz'e *Köken*[77] üzerinde çalışmakta olduğumu söyle. Ama bugün Fischer yazıyor ve o da 3 yeni önsöz istiyor!

Sevgiler

F. E.

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan}

Londra, 4 Mart 91

Sevgili Sorge,

19 Şub. tarihli mektubunu aldım. Aradan geçecek süre içinde Marx'ın program hakkındaki mektubunun *Die N[eue] Z[eit]*'ta yayımlanmasının sosyal demokrat meclis grubunda yol açtığı büyük öfke hakkında çok daha fazla şey duymuş olacaksındır.[78] Olay hâlâ devam ediyor. Şimdilik kendilerini rezil etmelerine izin veriyorum ve Liebk[necht]'in bu konuda *Vorwärts*'te yazdıkları dikkat çekiciydi. Zamanı gelince doğal olarak cevap vereceğim, ama gereksiz bir kavga açmadan; tabii bunu hafif bir alaycılık olmadan yapmak neredeyse olanaksız. Teorik açıdan dikkate alınması gereken kişilerin hepsi doğal olarak benim tarafımda duruyor; sadece, kendisini benim tarafımdan incitilmiş hissetmek konusunda gerçekten de tümüyle haksız olmayan Bebel'i ayrı tutmak zorundayım, ama bu da kaçınılmazdı. Aşırı çalışma nedeniyle *Volksz{ei}t{un}g*'a[79] 4 haftadır bakamadım; dolayısıyla,

77 *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. *–der.*

78 Sorge 1852'de ABD'ye göç etmişti. *–der.*

79 *New Yorker Volkszeitung*: ABD'de yayımlanan Almanca sosyalist gazete. *–der.*

Amerika'da olayın yansımalarının olup olmadığını bilmiyorum; Avrupa'da, Lasalcıların sizde de yeterince bulunan kalıntıları köpürüyor.

{...}

Sevgiler

F. E.

{...}

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

Londra, 11 Mart 1891

Sevgili Kautsky,

{...}

August'tan {Bebel} tek satır gelmedi; acelem yok. Sorge, *Vorwärts*'teki tüyler ürpertici makaleye aldırış etmemem gerektiği görüşünde. Sen ne düşünüyorsun? Ben de bu seçeneğe yakınlık göstermeye başlıyorum.

Mektubumda sorumluluk konusunda sana yazdıklarım[80] *tümüyle August içindi*; seni herhangi bir şekilde incitebileceklerini düşünebilseydim bunları yazmazdım; böyle bir şey aklımın ucundan bile geçmemişti. Meclis grubu kararı hakkında yazdığın not *hiçbir şekilde* aklıma gelmemişti. Sadece, Berlin'dekiler karşısında, mektubu onlara göndermen durumunda senin üzerinden mümkün olan en fazla sorumluluğu alıp üstlenmem gerektiğini düşünmüştüm. *Voilà tout* {hepsi bu}.

{...}

Sevgiler

F. E.

---

80 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 72. *-der.*

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan}

Londra, 21 Mart 91

Sevgili Sorge,

{...}

Vorwärts'teki makaleye cevap verip vermeyeceğimi henüz bilmiyorum, ama senin tarafına yaklaşmaya başlıyorum. Aslına bakılırsa bazı konulara değinmem *gerekirdi*, ama belki başka bir yol da bulunabilir.

{...}

Sevgiler

F. E.

{August Bebel'e mektup} (Taslak)

[Londra, Nisan 1891 başı]

Sevgili B[ebel],

Bugün, 30'unda yazdığın mektuba cevap vermek için değil (bunu en kısa zamanda, iş yüküm izin verir vermez yapacağım), seni ve karını 25. evlilik yıldönümünüz nedeniyle içtenlikle kutlamak için yazıyorum. Umarım, 6 Nisan 1916'da 50. evlilik yıldönümünüzü de birlikte kutlar ve o sırada, şu anda yazan ve çok öncesinde dumana ve küle dönüşecek olan ihtiyarın anısına da bir kadeh parlatırsınız.

Sana şunu söyleyebilirim: Böylesi bir kutlama için iyi dileklerimi sana olduğu kadar dürüstçe ve içtenlikle iletebileceğim çok fazla insan yaşamıyor. Seninle yazışmaya ve ardından kişisel olarak yakınlaşmaya başlamamızdan bu yana, sürekli olarak, aramızda, bu kadar farklı gelişme aşamalarından geçmiş insanlar için açıkça olağanüstü olan bir düşünme doğrultusu ve düşün-

me tarzı birliğinin bulunduğunu gördüm. Bu durum, bazı noktalarda görüş ayrılıklarının bulunmasını (neyse ki) dışlamıyor. Ama bu noktalarda da, ya zaman içinde tartışmaların ve yeni gelişmelerin ürünü olarak görüş birliği kendiliğinden ortaya çıkıyor ya da görüş ayrılıkları uzun vadede hiçbir önem taşımıyor. Ve umarım böyle devam eder. İkimizden birinin, diğerini doğrudan doğruya ilgilendiren bir adımı, öncesinde diğeriyle görüş alışverişinde bulunmadan atmak zorunda kalacağı bir durumla bir daha karşılaşabileceğimizi düşünmüyorum.[81] Ve en azından ben, bugün bile, benimle düzenli mektup alışverişine başladığın güne duacıyım.

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

Londra, 2 Nisan 91

Sevgili Kautsky,

Aceleyle en önemli şeyi yazayım. Bebel'den sonunda bir mektup geldi; çok dostça; farklı suçlamalar var, ama tümüyle eski içten üslup ve konuyu geride bırakma dileği.

{...}

Sevgiler

F. E.

81 Bu cümlenin elyazmasında üzeri çizilmiş olan ilk versiyonu şöyleydi: "Alman partisini doğrudan doğruya ilgilendiren bir adımı, öncesinde seninle görüş alışverişinde bulunmadan atma durumuyla bir daha karşılaşabileceğimi düşünmüyorum." –*Almanca ed.*

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan}

Londra, 8 Nisan 91

Sevgili Sorge,

{...}

Singer ile Bebel bana çok nazik bir şekilde yazdılar. Almanlar, makam ve rütbe sahiplerinin başkalarıyla karşılaştırıldığında kendilerine daha yumuşak davranılması hakkına sahip olmadıklarına hâlâ alışamıyor. Temelde, gücenmelerinin temel nedeni buydu. Liebknecht'in muhteşem karalamasına cevap vermediğimden, bütün o dokundurmalarına hiçbir şekilde aldırış etmediğimden, L[ie]bk[necht], bana karşı büyük bir zafer kazandığını sanabilecek. Bu mutluluğu ona bağışlıyorum. Zaten onlar için *Vorwärts*'in editörlüğünü yaparken bu gazeteyi yeterince hızlı bir şekilde berbat ediyor; herkes buna kızıyor. Göründüğü kadarıyla Amerika'da hâlâ Rosenberg'le entrika çeviren L[ie]bk[necht]'le yapılabilecek hiçbir şey yok ve olmayacak. Partideki belirleyici rol giderek Bebel'e geçiyor ve bu çok iyi. B[ebel], kendisini teorik açıdan da L[ie]bk[necht]'e göre çok farklı bir şekilde geliştirmiş olan sakin ve net bir beyin. Ama L[ie]bk[necht]'ten kurtulmak mümkün değil çünkü laf ebeliği ve halk toplantılarındaki ateşli üslubu nedeniyle hâlâ bir hayli etkili ve dolayısıyla da çeşit çeşit uzlaşmalara varılıyor.

{...}

Sevgiler

F. E.

{...}

{August Bebel'e mektuptan}

Londra, 1 Mayıs 1891

Sevgili Bebel,

Bugün, 30 Mart ve 25 Nisan tarihli iki mektubuna cevap yazıyorum. Evliliğinizin 25. yıldönümünün çok güzel geçmiş ve gelecekteki 50. yıldönümünü dört gözle beklemenize yol açmış olduğunu okumak beni sevindirdi. İkinizin de o günü görmesini içtenlikle diliyorum. Yaşlı Dessau'lunun[82] deyimiyle şeytanın beni almasından sonra sana daha uzun süre ihtiyacımız olacak.

Marx'ın program eleştirisine (umarım son kez) geri dönmek zorundayım. "Metnin yayımlanmasına aslında *hiç kimse* itiraz etmezdi" değerlendirmesine karşı çıkmak zorundayım. L[ie]bk[necht] *hiçbir zaman* buna kendi isteğiyle izin vermez ve önüne geçmek için elinden gelen her şeyi yapardı. Bu eleştiri 1875'ten beri öylesine midesine oturmuş durumda ki, ne zaman "program"dan söz edilse onu düşünüyor. Halle'deki konuşmasının[83] tümü onun etrafında dönüyor. *Vorwärts*'teki şişkin makalesi[84] tam da aynı eleştiriden kaynaklanan vicdan azabının ifadesinden başka bir şey değil. Ve gerçekten de eleştiri her şeyden önce onu hedef alıyor. Onu, *çürük* tarafıyla birlik programının babası olarak görmüştük ve hâlâ öyle görüyorum. Tek taraflı hareket etmemde bu nokta belirleyici oldu. Konu hakkında sadece seninle görüş alışverişinde bulunup ardından baskı için hemen K. K[autsky]'ye gönderebilseydim, iki saatte görüş birliğine varırdık. Ama o zaman, seni (hem kişisel nedenlerle hem de parti işleyişi gereği) L[ie]bk[necht]'e de danışmak zorunda bırakmış olurdum. Ve bunun neyle sonuçlanacağını biliyordum. Ya

82 Anhalt-Dessau Prensi Leopold. *–Almanca ed.*

83 *Bkz.* 73. dipnot. *–der.*

84 *Bkz.* 69. dipnot. *–der.*

metnin yayımlanmasının engellenmesi ya da her şeye rağmen devam etmem hâlinde en azından bir süreliğine seni de hedef alacak olan açık kavga. O sırada haksız olmadığımı bana kanıtlayan şey şu: Kodesten 1 Nisan'da [1875] çıktığından ve belge ancak 5 Mayıs tarihini taşıdığından, bu şeyin senden kasıtlı olarak saklandığı (başkaca bir açıklama yapılmadıkça) net ve bunu da *sadece L[ie]bk[necht]* yapabilirdi. Ama cezbedici barış adına, söz konusu şeyi hapiste olduğun için göremediğin yalanını dünyaya yaymasına izin veriyorsun. Ve aynı şekilde, basım öncesinde de, yönetim kurulunda bir skandalın patlak vermesini önlemek için onu gözetirdin. Dahası bunu anlaşılabilir buluyorum; ama umarım sen de, büyük olasılıkla bu şekilde hareket edileceğini göz önünde bulundurmuş olmamı anlaşılabilir bulursun.

Biraz önce metne yeniden göz attım. Belki, bütüne zarar vermeden başka bazı şeyler de çıkarılabilirdi. Ama bunların *çok* olamayacağı kesindi. Durum neydi? Biz de en az sizler ve örneğin *F[rank]furter Zeitung*'un bulmuş olduğum 9 Mart 75 tarihli sayısı gibi, taslağın tam yetkili temsilcileriniz tarafından kabul edilmesiyle birlikte *konunun karara bağlanmış* olduğunu biliyorduk. Bu nedenle M[arx] bu şeyi yalnızca vicdanını rahatlatmak için ve herhangi bir başarı umudu taşımadan yazmıştı; altında, kanıt olarak, *dixi et salvavi animam meam* {söyledim ve ruhumu kurtardım} yazılı.[85] Dolayısıyla, Liebk[necht]'in "kategorik hayır" hakkında atıp tutması[86] boş bir böbürlenmeden başka bir şey değil ve bunu o da biliyor. Temsilcilerinizin seçiminde bir pot kırdıysanız ve birleşmenin bir bütün olarak başarısızlığa uğramasına izin vermemek için programı sineye çek-

85 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 44. *-der.*

86 13 Şubat 1891 tarihli *Vorwärts*, "Marx'ın program mektubu" başlıklı {sosyal demokrat partinin meclis grubu adına Wilhelm Liebknecht'in kaleme aldığı} başmakalesinde, "mektubun alıcılarının Karl Marx gibi bir bilimsel otoritenin önerilerine bile, kategorik bir hayır!" diyerek karşı koyduklarını yazmıştı. *-Almanca ed.*

mek zorunda kaldıysanız, şimdi, *aradan 15 yıl geçtikten sonra*, son karardan önce size ulaşmış olan uyarının yayımlanmasına gerçekten de hiçbir itirazınız olamaz. Resmî faaliyetlerinizde yanılmazlık iddiasında bulunmuyorsanız, uyarının yayımlanması size ne aptallıkla ne de dolandırıcılıkla damgalar.

Kuşkusuz, uyarıyı okumadın. Ama ne de olsa bu da açıklandı ve dolayısıyla onu okumuş ve yine de taslağa boyun eğmiş olan diğerleri karşısında istisnai derecede elverişli bir konumdasın.

Sunuş mektubunun[87] çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu mektupta tek doğru politika ortaya koyuluyor. Sizi ilke pazarlığından kurtarabilecek olan tek seçenek, bir deneme süresi boyunca paralel eylemdi. Ama L[ie]bk[necht] birleşmeyi sağlamış olmanın şanını ne pahasına olsun kaçırmak istemiyordu ve ödün vermek konusunda daha da ileri gitmemiş olması bir mucize. Burjuva demokrasisinden aldığı gerçek bir birleşme düşkünlüğünü bundan çok önce beraberinde getirdi ve korudu.

Las[alcılar]ın, *zorunda oldukları* için, partileri bir bütün olarak parçalanmakta olduğu için, liderleri kitlelerin daha fazla takip etmek istemediği karaktersiz adamlar ve eşekler olduğu için geldikleri, bugün, özenle seçilmiş yumuşak sözlerle söylenebilir. "Sıkı örgüt"leri, doğasına uygun şekilde tam bir çözülmeyle son bulmuştu. Dolayısıyla, L[ie]bk[necht]'in, Las[alcı] iman şartlarının topluca kabul edilmesini Lasalcıların sıkı örgütlerini feda etmesiyle mazur göstermesi gülünç; feda edilecek bir şey kalmamıştı!

Programdaki bulanık ve karmaşık ifadelerin nereden geldiğini mi merak ediyorsun? Ama bunların hepsi L[ie]bk[necht]'in kendisi; bunlar nedeniyle onunla yıllarca kavga ettik ve o bunlara hayran. Teorik açıdan kafası her zaman karışıktı ve bizim keskin formülasyonlarımızdan bugün bile nefret ediyor. Buna karşılık, eski bir Halk Partisi üyesi olarak, her anlama gelebilecek

87 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 17. *–der.*

ya da hiçbir anlama gelmeyebilecek gösterişli ifadeleri bugün bile seviyor. O zamanlar kafası karışık Fransızların, İngilizlerin ve Amerikalıların bilgisizlikleri nedeniyle işçi *sınıfının* kurtuluşu yerine "emeğin kurtuluşu"ndan söz etmesi ve Enternasyonal belgelerinde bile bazı yerlerde zorunlu olarak seslenilen insanların dilinin kullanılması, L[ie]bk[necht] için, Alman partisinin ifade tarzını zorla aynı aşılmış bakış açısına geri döndürmek için yeterli bir nedendi. Ve bunun "daha fazlasını bilmesine rağmen" olduğu kesinlikle söylenemez, çünkü daha fazlasını gerçekten bilmiyordu ve bunun bugün de geçerli olmadığından emin değilim. Her durumda, bugün bile eskimiş olan bulanık ifade tarzına ikide bir geri dönüyor; ne de olsa belagat söz konusu olduğunda bu tarzı kullanmak daha kolay. Ve anladığını sandığı temel demokratik talepleri, en az, açık şekilde anlamadığı iktisadi önermeler kadar önemsediğinden, başlıca ürünü olan demokratik malları Lassalle'ın dogmalarıyla takas ettiğinde muhteşem bir iş yaptığına inanırken kesinlikle içten olmalıydı.

Lassalle'a yönelik saldırılar söz konusu olduğunda, daha önce söylediğim gibi, bunlar benim için en önemli şeyler arasındaydı. Eisenach'lılar, Lass[alle'ın] temel iktisadi deyimlerini ve taleplerini kabul ederek, en azından program açısından bakıldığında, *fiilen Lasalcı olmuştu.* Lasalcılar, ellerinde tutabilecekleri hiç ama hiçbir şeyi feda etmemişti. Ve bu sonuncuların zaferini eksiksiz kılmak için, Bay Audorf'un Lassalle'ı andığı moral verici kafiyeli düzyazıyı[88] parti şarkınız olarak kabul ettiniz. Ve Sosyalistler Yasası'nın yürürlükte kaldığı 13 yıl boyunca, pek doğal olarak, parti içinde Lassalle kültünün karşısına çıkma olanağı yoktu. Buna bir son vermek gerekiyordu ve benim yol açtığım şey de buydu. Lassalle'ın düzmece şanının *Marx'ın sırtından* ayakta tutulmasına

88 Jacob Audorf'un 1864 yılında Lasalcıların örgütü için Fransız ulusal marşı *La Marseillaise*'in bestesine güfte yazarak hazırladığı, Lassalle'ın ölümünden sonra değiştirilen nakaratında onun anıldığı "İşçilerin Marseillaise'i" adlı şarkı. *–der.*

ve yeniden vaaz edilmesine artık izin vermeyeceğim. Lass[alle]'ı kişisel olarak tanımış ve ona tapmış olan insanların sayısı çok az; Lass[alle] kültü tüm diğerleri için *katıksız bir yapıntı*; daha bilgili olmamıza rağmen sessizce katlanmamızın ürünü olan bir yapıntı; dolayısıyla, kişisel bağlılıkla bile haklı çıkarılamaz. Söz konusu şeyin *Die N[eue] Z[eit]*'ta yayımlanması yoluyla, deneyimsizler ve yeni gelenler yeterince gözetilmişti. Ama bu tür konularda tarihsel gerçeğin (15 yıl boyunca kuzu gibi uysallıkla sabır gösterdikten sonra) uyumluluk adına ve parti içinde kırgınlıklara yol açma olasılığı nedeniyle geri çekilmek zorunda olduğunu kesinlikle kabul edemem. Bu tür durumların tümünde iyi insanların da incinmesi kaçınılmaz bir şeydir. Sonrasında homurdanmaları da öyle. Ve bu insanların M[arx]'ın L[assalle]'ı kıskandığını söylemesi ve Alman gazetelerinin ve hatta (!!) Chicago'da çıkan (Chicago'daki, sayıları Almanya'daki tüm Lasalcıların sayısını aşan belirli Lasalcılar için yazan) *Vorbote*'nin onlara katılması, beni bir pire ısırığı kadar bile etkilemiyor. Geçmişte kafamıza çok farklı şeyler fırlatıldı ama bunlara aldırış etmeden işimizi yaptık. Marx'ın Aziz Ferdinand Lassalle'a kaba davrandığının örneği verildi ve bu kadarı şimdilik yeterli.

Şunu da ekleyeyim: Makalenin yayımlanmasını zor kullanarak engelleme girişiminde bulunmanızdan ve *Die N[eue] [Zeit]*'a böylesi bir durumun yinelenmesi hâlinde belki de partinin gazeteye el koyacağı ve sansür uygulamaya başlayacağı yönünde uyarılar iletmenizden bu yana, tüm yayın organlarınızın mülkiyetinin parti tarafından ele geçirilmesine farklı bir gözle bakmak zorunda olduğum açık. Kendi saflarınızda bir Sosyalistler Yasası'nı yürürlüğe soktuğunuzda, Puttkamer'den[89] ne farkınız kalır? Bu durum kişisel olarak beni neredeyse hiç etkilemez; ne de olsa, konuşmaya karar verdiysem, hiçbir ülkenin hiçbir partisi beni susmaya

89 1881-1888 yıllarında içişleri bakanı. *-der.*

mahkûm edemez. Yine de, biraz daha az alıngan ve davranışlarınızda biraz daha az Prusyalı olmanızın daha iyi olup olmayacağını düşünmenizi isterim. Sosyalist bilim sizin (parti) için *gerekli* ve bu bilim hareket özgürlüğünün yokluğunda yaşayamaz. Burada tatsızlıkların göze alınması gerekir ve bunu titremeden, görgü kurallarına uygun şekilde yapmak en iyisidir. Alman partisi ile Alman sosyalist bilimi arasındaki bir yarılma bir kenara, hafif bir gerginlik bile bir şanssızlık ve benzersiz bir rezalet olurdu. Yönetim kurulunun ya da kişisel olarak senin *Die N[eue] Z[eit]* ve yayımlanan diğer her şey üzerinde ciddi bir *manevi* etkinizin bulunduğu ve bulunmak zorunda olduğu apaçık. *Vorwärts*'te her zaman dokunulmaz tartışma özgürlüğü hakkında böbürleniliyor, ama bu özgürlüğün varlığını hissettiren pek bir şey yok. Bu tür bir zor önlemlerine başvurma eğiliminin burada, yani insanların kendi partilerindeki en yaşlı liderlerden gerektiği şekilde hesap sorulduğunu (örneğin Lord Randolph Churchill'in Tory {Muhafazakâr Parti} hükümetinden hesap sorduğunu) görmeye alışkın olduğu yurt dışında ne kadar tuhaf göründüğünü hiç bilmiyorsunuz. Ve unutmamalısınız ki, büyük bir partideki disiplin kesinlikle küçük bir tarikattaki kadar sıkı olamaz ve Lasalcılar ile Eisenach'lıları vura vura birleştiren (tabii L[ie]bk[necht]'e göre bunu onun muhteşem programı yapmıştı!) ve böylesi bir sıkı bağlılığı gerekli kılan Sosyalistler Yasası artık mevcut değil.

***

Of! Böylece bu eski meselelerden kurtulmuş olalım ve şimdi başka bir şeyden söz edeyim. {...}

{...}

Sevgiler,

F. E.

{...}

★

III
{Erfurt Programı Üzerine}

Friedrich Engels

★

Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1891 Erfurt Kongresine sunulmak üzere hazırlanan program taslağının (elinizdeki kitabın "Ekler bölümünde bulabileceğiniz) birinci versiyonu, Yönetim Kurulu adına kaleme alınan 18 Haziran 1891 tarihli bir mektupla ve Richard Fischer aracılığıyla Engels'e de ulaştırılmıştı. Bu versiyon büyük ölçüde Bebel ve Liebknecht tarafından kaleme alınmıştı.

Engels'in taslak hakkındaki eleştirileri de kısmen dikkate alınarak hazırlanan ikinci versiyon 4 Temmuz 1891 tarihli *Vorwärts*'te yayımlandı (elinizdeki kitabın "Ekler" bölümünde bu versiyon da yer alıyor).

Resmî program taslağının açıklanması sonrasında parti içinde yürütülen tartışmalar sırasında, tek tek değişiklik önerilerinin yanı sıra yeni program taslakları da sunuldu. *Die Neue Zeit* dergisinin yazı kurulu da, Karl Kautsky'nin kaleme aldığı bir program taslağı önerdi.

Gelen taslakları ve önerileri değerlendirmek için Wilhelm Liebknecht başkanlığında bir program komisyonu kuruldu. Bu komisyon, *Die Neue Zeit*'ın taslağını temel alarak nihai program taslağını hazırladı.

Komisyonun hazırladığı taslak 14-21 Ekim 1891'de gerçekleştirilen Erfurt Kongresinde tartışmaya açıldı. Taslak hakkında sunuş konuşması yapma görevini Wilhelm Liebknecht üstlendi.

Engels'in 18-29 Haziran tarihleri arasında kaleme aldığı "1891 Tarihli Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisine Katkı" başlıklı çalışması sosyal demokrat partinin yöneticileri tarafından uzun süre kamuoyuna açıklanmadı. Bu çalışma ilk olarak 1901 yılında *Die Neue Zeit*'ta yayımlandı. Yazı kurulunun ön açıklamasına göre, Engels'in elyazması Wilhelm Liebknecht'in yazınsal mirası içinde bulunmuştu. Çalışmanın eki bu ilk basımda yer almamıştı. Eksiksiz basım ilk olarak 1936 yılında Moskova'da gerçekleştirildi.

Elinizdeki çeviri için temel alınan metin Engels'in özgün elyazmasına dayanıyor.

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

[Ryde, 29 Haziran 1891]

Sevgili Kautsky,

Üzerime yağan işlerden bunaldığım için birkaç günlüğüne Pumps'a[90] sığınmak üzere buraya geldim. Tam mutlu ve huzurlu bir şekilde grup evliliği ile ilgilenirken[91] parti programı çıkageldi ve bunun öne alınması *zorunluydu.* Önce sunuş metnini biraz daha özlü bir şekilde kaleme alma girişiminde bulunmak istemiştim, ama zaman yetersizliği nedeniyle bunu başaramadım ve ayrıca siyasal bölümün kısmen kaçınılabilir ve kısmen kaçınılmaz olan yetersizliklerini ortaya koymak bana daha önemli göründü, çünkü bunu yaparken, *Vorwärts*'in barışçıl oportünizminin ve eski pisliğin "sosyalist toplumun içine doğru" zinde, imanlı, şen, özgür bir şekilde[92] "büyümesi"nin hakkından gelme fırsatını buldum.[93] Bu arada, onlara yeni bir sunuş metni önerdiğini duydum ve böylesi çok daha iyi.

{...}

Sevgiler

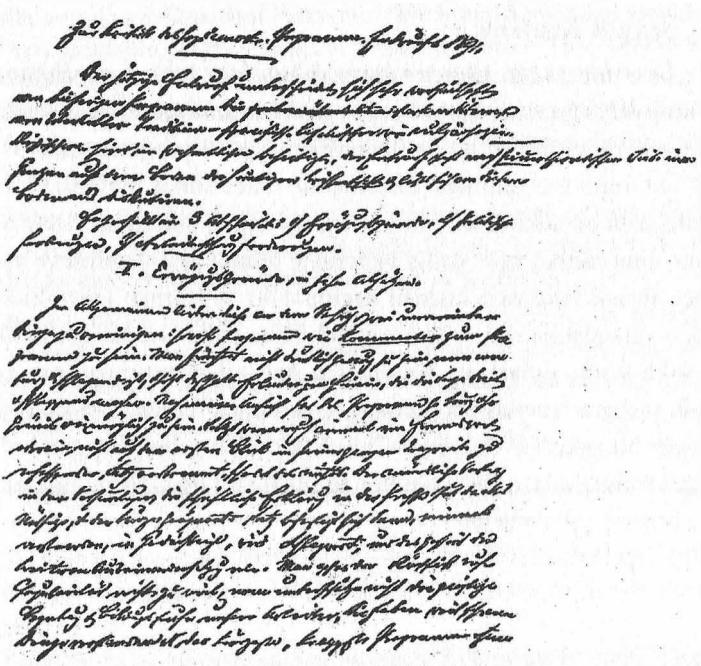
F. E.

90 Engels'in eşinin yeğeni Mary Ellen Rosher. *-der.*

91 Engels o sırada *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserinin dördüncü baskısı için bu eserin ikinci bölümü üzerinde çalışıyordu. *-Almanca ed.*

92 *frischfrommfröhlichfreie*: Almanya'da jimnastikçilerin sloganı. *-der.*

93 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 97-98. *-der.*

"1891 Tarihli Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisine Katkı"nın Engels'e ait elyazmasının birinci sayfası

1891 Tarihli Sosyal Demokrat Program Taslağının Eleştirisine Katkı

Şimdiki taslak[94] bugüne kadarki programdan[95] çok olumlu bir şekilde farklılık gösteriyor. Eskimiş geleneğin (hem Lasalcılığa hem de bayağı sosyalizme özgü) güçlü kalıntıları büyük ölçüde ortadan kaldırılmış durumda; taslak, teorik yanı açısından, tümüyle bugünkü bilim zeminine yaslanıyor ve bu zemin üzerinde tartışılmasını mümkün kılıyor.

Taslak üç bölüme ayrılıyor: I. Sunuş, II. siyasal talepler, III. işçilerin korunmasına yönelik talepler.

I. On paragraflık sunuş

Genel olarak bakıldığında, söz konusu paragraflar, bağdaştırılamayacak iki şeyi birleştirme, yani hem program hem de programın *yorumu* olma girişiminden muzdarip. Kısa ve vurucu olunduğunda yeterince anlaşılır olmamaktan korkuluyor ve bu nedenle metni uzatan ve ağırlaştıran açıklamalar ekleniyor. Bence program mümkün olduğunca kısa ve kesin olmalı. Bir yerlerde yabancı bir sözcükle ya da tüm kapsamı ilk bakışta kavranamayacak bir cümleyle karşılaşılması bile herhangi bir zarara yol açmaz. Toplantılardaki sözlü bilgilendirmeler, basındaki yazılı açıklamalar gereken her şeyi yapar ve kısa, özlü cümle, bir kez anlaşıldıktan sonra belleğe yerleşir, parola hâline gelir; geniş açıklamalarsa bunu hiçbir zaman sağlamaz. Popülerlik kaygısına çok fazla şey kurban edilmesin, işçilerimizin zihinsel yetenekleri

94 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 132. *–der.*

95 1875 tarihli Gotha Programı. *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 129. *–der.*

ve eğitim düzeyleri küçümsenmesin. En kısa, en özlü programın onlara sunabileceğinden çok daha zor şeyleri anladılar; ve Sosyalistler Yasası[96] dönemi, aynı zamanda, yeni katılan kitlelerin eksiksiz bir şekilde eğitilmelerini zorlaştırdıysa ve yer yer engellediyse, propaganda metinlerimizin yine sorun yaşamadan el altında bulundurulabilir ve okunabilir hâle geldiği bugün, yaşlıların yönetimi altında, yitirilen zaman kısa sürede telafi edilecek.

Bu bölümün tümünü biraz daha kısa bir şekilde kaleme almayı ve başarabilirsem onu iliştirmeyi ya da daha sonra göndermeyi deneyeceğim; ama şimdi 1'den 10'a kadar numaralanmış olan paragrafları tek tek ele alacağım.

1. paragraf. "*İşçilerin*" vb. "maden ocakları, maden kuyuları, maden yatakları" {*Bergwerke, Gruben, Minen*}: aynı şey için üç terim; ikisi silinmeli. Bizde en düz ovalarda bile böyle anıldıkları için *maden ocaklarını* {*Bergwerke*}[97] tercih eder ve hepsini en yaygın şekilde kullanılan ifadeyle adlandırırdım. Buna karşılık bir ek yapardım: "*demiryolları ve diğer* ulaşım araçları".

2. paragraf. Burada şunu eklerdim: "*Toplumsal* emek araçları, *onlara el koyanların* (ya da *sahiplerinin*) ellerinde"; sonrasında da benzer şekilde "emek araçlarının *sahiplerine* (ya da *el koyucularına*) bağımlı olması" vb.

Beyefendilerin söz konusu şeylere, onları "özel mülkiyet" altına alacak şekilde el koyduğu, 1. paragrafta zaten söyleniyor ve bunun burada yinelenmesinin, "tekelciler" sözcüğünü kullanmak konusunda mutlak bir ısrarın sergilenmesinden başka bir nedeni olamaz. İlgili sözcüklerin ne biri ne de diğeri anlama en küçük bir katkı sağlıyor. Ama bir programda gereksiz olan her şey onu zayıflatır.

"Toplumun *varlığını sürdürmesi* için *gerekli olan* emek araçları"

– bunlar her zaman, o sırada elde bulunanlardır. Buhar makinesinden önce onsuz yapılabiliyordu, şimdi yapamazdık. Gü-

96 *Bkz.* 65. dipnot. *–der.*

97 "*Bergwerk*" sözcüğünün birebir çevirisi: "dağ işletmesi". *–der.*

nümüzde tüm emek araçları doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak (tasarımları gereği ya da toplumsal işbölümü aracılığıyla) *toplumsal emek araçları* olduklarından, bu üç sözcük her bir belirli anda elde bulunanları yeterli, doğru ve hatalı yan anlamlar barındırmayacak şekilde ifade ediyor.

Buradaki sonuç, Enternasyonal'in tüzüğünün sunuş bölümüyle[98] bağlantılıysa, bunun *eksiksiz* şekilde yapılmasını tercih ederdim: "toplumsal sefalet" (bu 1 numaralı olanı), "zihinsel körelme ve siyasal bağımlılık". Fiziksel körelme toplumsal sefaletin bir parçasıdır ve siyasal *bağımlılık* bir olgudur; buna karşılık siyasal *haklardan yoksunluk*, sadece *göreli* bir geçerliliği bulunan tumturaklı bir ifadedir ve bu tür ifadelerin bir programda yeri yoktur.

3. paragraf. Bence birinci cümlenin değiştirilmesi gerekiyor.

"*Özel mülk sahiplerinin egemenliği* altında"

Birincisi, bunun ardından gelen şey, iktisadi olarak açıklanması gereken iktisadi bir olgu. Ama "Özel mülk sahiplerinin *egemenliği*" ifadesi, buna söz konusu haydut çetelerinin *siyasal* egemenliğinin yol açtığı yanlış izlenimini beraberinde getiriyor. İkincisi, söz konusu özel mülk sahipleri sadece "kapitalistler ve büyük toprak sahipleri"ni kapsamıyor (bunların ardından gelen "burjuvalar" kimler? bunlar, üçüncü bir özel mülk sahipleri sınıfı mı? büyük toprak sahipleri de mi "burjuva"? söz bir kez büyük toprak sahiplerinden açıldığında, Almanya'daki bütün o siyasal pisliğimize özgül gerici karakterini kazandıran devasa feodalizm kalıntıları yok mu sayılmalı?). *Köylüler* ve *küçük burjuvalar* da "özel mülk sahipleri"dir; en azından bugün hâlâ öyleler; programın hiçbir yerinde onlara yer verilmiyor ve bu nedenle sözü edilen özel mülk sahipleri kategorisine hiçbir şekilde dâhil olmadıklarının anlaşılmasını sağlayacak bir anlatıma ihtiyaç var.

98 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 121. *–der.*

"emek araçları ve sömürülenler tarafından yaratılan zenginlik ... birikiyor"

"Zenginlik", 1. emek araçlarından, 2. geçim araçlarından oluşur. Dolayısıyla, zenginliğin önce bir kısmından söz edip sonra diğer kısmından değil bir bütün olarak zenginlikten söz etmek ve bu ikisini ve ile birleştirmek dilbilgisi kurallarına aykırı ve mantıksızdır.

"giderek artan bir hızla *kapitalistlerin* ellerinde"

Yukarıdaki "büyük toprak sahipleri"ne ve "burjuvalar"a ne oldu? Burada kapitalistler yeterliyse, yukarıda da yeterli olmalıydılar. Ama ayrıntıya inilecek olursa, hiçbir şekilde yeterli değiller.

"proleterlerin sayısı ve *sefaleti* durmadan artıyor"

Bu, böyle kesin bir şekilde söylendiğinde, doğru değil. İşçilerin örgütlülüğü, sürekli büyüyen dirençleri, *sefalet artışına* muhtemelen belirli bir sınır getirecektir. Ama arttığı *kesin* olan şey, *geçim güvencesizliği*dir. Bunu eklerdim.

4. paragraf.

"Kapitalist özel üretimin doğasından kaynaklanan plansızlık"

bir hayli iyileştirilmeyi hak ediyor. Kapitalist bir üretimi, toplum biçimi olarak, iktisadi aşama olarak bilirim; kapitalist bir *özel* üretimi ise, bu aşama içinde şu ya da bu şekilde ortaya çıkan *görüngü* olarak. Peki ama kapitalist *özel* üretim ne demek? *Tek tek* girişimciler tarafından üretim demek; ama bu da giderek bir istisnaya dönüşüyor. *Anonim şirketler* tarafından gerçekleştirilen kapitalist üretim bile, *özel* üretim değil, pek çoklarının birleşik hesabına üretimdir. Ve anonim şirketlerden, sanayi dallarına birer bütün olarak hükmeden ve onları tekel altına alan tröstlere geçtiğimizde, sadece *özel üretim* değil, *plansızlık* da son bulur. "*Özel*" sözcüğü çıkarılırsa cümle belki kalabilir.[99]

99 Almancadaki "*privat*" sözcüğü (İngilizcedeki "*private*" sözcüğü gibi) hem "özel" hem de "kişisel" anlamlarına geliyor. Engels burada sözcüğün ikinci anlamını temel alıyor. *–der.*

"Geniş halk katmanlarının yıkımını"

Burjuvaların ve küçük burjuvaların yıkıma uğramasının bizi hâlâ üzdüğü izlenimini uyandıran bu tumturaklı ifadeyi kullanmak yerine basit gerçeği anlatırdım: "kentlerdeki ve kırdaki orta katmanların, küçük burjuvaların ve küçük köylülerin yıkıma uğraması yoluyla mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki uçurumu genişleten (ya da derinleştiren)".

Sondaki iki önerme aynı şeyi iki kez söylüyor. Ek I'de bir değişiklik önerisi sunuyorum.[100]

5. paragraf. "nedenleri" yerine "*bunun* nedenlerini" olmalı; herhalde sadece yanlışlıkla böyle yazılmış.

6. paragraf. "Maden ocakları, maden yatakları, maden kuyuları {*Bergwerke, Minen, Gruben*}": bkz. yukarıdaki 1. paragraf. "*Özel* üretim": bkz. yukarısı. Şöyle söylerdim: "Bireyler ya da anonim şirketler adına gerçekleştirilen bugünkü kapitalist üretimin, tüm toplum adına ve önceden belirlenmiş bir plan uyarınca gerçekleştirilen sosyalist üretime dönüştürülmesi; bu dönüşüm vb. ... yaratıyor ve işçi sınıfının kurtuluşu ve onunla birlikte toplumun istisnasız tüm üyelerinin kurtuluşu sadece bu dönüşüm aracılığıyla gerçekleşebilir."

7. paragraf. Ek I'de olduğu gibi söylerdim.

8. paragraf. Bizim çevremizde kolay anlaşılır bir kısaltma olsa bile, "sınıf bilinçli" yerine, genel anlaşılırlığı artırmak ve yabancı dillere çeviriyi kolaylaştırmak için şöyle söylerdim: "sınıfsal konumlarının bilinciyle donanmış olan işçileriyle", ya da benzer bir şey.

9. paragraf. Son cümle: "... koyan ve böylece iktisadi sömürü ve siyasal baskı gücünü tek bir elde toplayan."

10. paragraf. "Sınıf egemenliğinin" sözcüklerinin ardından şu gelmeli: "ve sınıfların kendilerinin". Sınıfların ortadan kaldırılması bizim temel talebimizdir; bu olmadan, sınıf egemenliği-

100 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 104. *–der.*

nin ortadan kaldırılması iktisadi açıdan bir anlamsızlıktır. "Herkese eşit hak için" yerine şunu öneriyorum: "herkese eşit haklar *ve eşit görevler* için" vb. *Eşit görevler* bizim açımızdan burjuva-demokratik *eşit hakların* çok büyük önem taşıyan bir tamamlayıcısıdır ve bunların özgül burjuva anlamlarını ortadan kaldırır.

"Sosyal demokrasi ... savunur" son cümlesinin çıkarılmasını tercih ederim. Bu cümle, "genel olarak *halkın*" (bu kim?) "... durumunu iyileştirebilecek olan" şeklindeki bulanıklığıyla her şeyi, koruyucu gümrük vergilerini ve serbest ticareti, loncaları ve iş yapma serbestliğini, gayrimenkul kredilerini, takas bankalarını, aşı olma zorunluluğunu ve aşılamanın yasaklanmasını, alkolizmi ve alkolün yasaklanmasını vb. vb. kapsar. Cümlenin söylemesi *gereken* şey önceki cümlede zaten yer alıyor ve bütünü isteyenlerin eline onun her bir parçasının da geçeceğini ayrıca söylemek gerekmez; bence, etkiyi zayıflatır. Ama bu cümle tek tek taleplere geçiş için isteniyorsa, şöyle bir şey söylenebilirdi: "sosyal demokrasi, *onu bu hedeflere yaklaştıran* tüm talepleri savunur ("önlemleri ve kurumları" tekrar anlamına geldikleri için çıkarılmalı). Ya da daha iyisi, doğrudan doğruya asıl kastedilen şey, yani burjuvazinin ihmal ettiği işlerin yapılması gerektiği söylenir; Ek I'e bu işi görecek bir sonuç cümlesi koydum. Bunu, aşağıdaki bölümdeki notlarım nedeniyle ve aşağıda yaptığım önerilerin gerekçelendirilmesi açısından önemsiyorum.

II. Siyasal Talepler

Taslağın siyasal talepleri büyük bir hata içeriyor. Tam da asıl söylenmesi gereken şey, *taslakta yer almıyor*. Bu 10 talebin tümü karşılansaydı, asıl siyasal amacımızı hayata geçirmek için tabii ki daha geniş bir araçlar yelpazesine sahip olurduk, ama kesinlikle asıl amacımıza ulaşmış olmazdık. İmparatorluk anayasası, halka ve onun temsilcilerine verilmiş haklar açısından bakıldığında,

1850 tarihli Prusya Anayasasının katıksız bir kopyası; paragraflarında en aşırı gericiliğin yer aldığı bu anayasada her tür gerçek güç iktidarın elinde ve meclisler vergileri reddetme hakkına bile sahip değil; bu anayasa, iktidarın onunla ne istiyorsa yapabildiğini, anlaşmazlık döneminde kanıtlamıştı.[101] İmparatorluk Meclisinin hakları Prusya'daki temsilciler meclisinin haklarıyla tam olarak aynı ve bu nedenle Liebknecht bu İmparatorluk Meclisini mutlakçılığın ayıp yerlerinin üstünü örten incir yaprağı olarak anmıştı. Bu anayasayı ve onun öngördüğü küçük devletlere bölünmüşlüğü, birinin ne kadar milkaresi varsa diğerinin o kadar inçkaresinin bulunduğu Prusya ile Reuss-Greiz-Schleiz-Lobenstein arasındaki bir "federasyon"u temel alarak "tüm emek araçlarının ortak mallara dönüşümü"nü hayata geçirmek istemenin anlamsızlığı apaçık.

Ama buna dokunmak tehlikeli. Yine de, meseleye şu ya da bu şekilde el atmak gerekiyor. Bunun ne kadar gerekli olduğunu tam da bugün sosyal demokrat basının büyük bir kısmında yerleşiklik kazanmakta olan oportünizm kanıtlıyor. Sosyalistler Yasası'nın yenilenmesi korkusuyla, söz konusu yasanın hüküm sürdüğü dönemde düşüncesizce yapılan bütün o açıklamalar hatırlanarak, şimdi, Almanya'daki bugünkü yasal durumun, birdenbire, partinin tüm taleplerini barışçıl yollarla hayata geçirmesine yetebilir kabul edilmesi isteniyor. Kendilerini ve partiyi "bugünkü toplumun sosyalizmin içine doğru büyümekte olduğuna" ikna etmeye çalışanlar, kendilerine şunları sormuyor: Bu toplum, böyle yaparken, aynı derecede kaçınılmaz olarak kendi eski toplum yapısının dışına doğru büyümüyor mu ve bu eski kabuğu tıpkı yengecin kendi kabuğuna yaptığı gibi zorla parçalamak zorunda değil mi? Sanki, Almanya'da, bunlara ek olarak, hâlâ yarı mutlakçı ve üstüne üstlük tarif edilemez derecede karmaşık olan siyasal düzenin vurduğu zincirleri de parçalaması ge-

101 Prusya Krallığı'nda 1860'lı yıllarda kral ile meclis arasında ordu reformu ve yetki paylaşımı konularında çıkan "anayasa anlaşmazlığı". *–der.*

rekmiyormuş gibi. Halk temsilcilerinin bütün iktidarı ellerinde topladıkları ve halkın çoğunluğu kazanılır kazanılmaz istenen her şeyin anayasal şekilde yapılabildiği ülkelerde; yani, Fransa ve Amerika gibi demokratik cumhuriyetlerde ve hanedana yakın gelecekte tazminat karşılığında tahttan el çektirileceğinin basında her gün dile getirildiği ve söz konusu hanedanın halk iradesi karşısında iktidarsız olduğu İngiltere gibi monarşilerde, eski toplumun barışçıl bir şekilde yenisinin içine doğru gelişebileceği düşünülebilir. Ama iktidarın neredeyse her şeye gücünün yettiği ve İmparatorluk Meclisi ile tüm diğer temsil kurumlarının gerçek bir güçten yoksun olduğu Almanya'da, hiç gereği de yokken böyle bir şeyi ilan etmek, mutlakçılığın incir yaprağını çekip almak ve onun örtüsü hâline gelmek anlamına gelir.

Böyle bir politika kendi partimizi sürekli olarak yanlış yönlendirmekten başka bir sonuç doğuramaz. Genel, soyut siyasal sorunlar ön plana çıkarılır ve böylece sıradaki somut sorunların üzeri örtülür; bu sonuncular, ilk büyük olaylar gerçekleştiğinde, ilk siyasal bunalım sırasında kendi kendilerini gündeme yerleştirecek olan sorunlardır. Bu durum, partinin karar anında birdenbire çaresiz kalmasından, en belirleyici konular hiçbir zaman tartışılmamış olduğundan bu konular hakkında bulanıklığın ve anlaşmazlığın hüküm sürmesinden başka neyle sonuçlanabilir? Zamanında koruyucu gümrük vergileri hakkında yapılanlar mı yapılsın? O dönemde, bu vergilerin, sadece burjuvaziyi ilgilendiren, işçileri hiçbir şekilde etkilemeyecek bir sorun olduğu ilan edilmiş, yani herkes dilediği gibi oy verebilmişti; bugünse, çok sayıda insan karşı uca düşüyor ve koruyucu gümrük vergilerinin taraftarı hâline gelen burjuvaziye karşı Cobden ile Bright'ın çarpıtmalarını, yani katıksız Manchester'cılığı[102] yeniden ısıtıyor

102 Richard Cobden ile John Bright'ın öncülük ettiği, ticaret serbestliğini ve devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunan, özellikle İngiltere'nin Manchester kentinde etkin olan akım. *–der.*

ve katıksız sosyalizm olarak vaaz ediyor. Günün anlık çıkarları için asıl önemli konuların bu şekilde unutulması, gelecekteki sonuçlar dikkate alınmadan anlık başarılar için bu şekilde uğraşıp didinilmesi, hareketin bugünü için hareketin geleceğinin bu şekilde feda edilmesi, "dürüstçe" yapılıyor olabilir, ama oportünizmdir ve oportünizm olarak kalır ve "dürüst"[103] oportünizm, oportünizmlerin belki de en tehlikelisidir.

Peki, bu özenle yaklaşılmayı gerektiren, ama çok büyük önem taşıyan konular hangileri?

Birincisi. Kesin olan bir şey varsa o da partimizin ve işçi sınıfının iktidara sadece demokratik cumhuriyet biçimi altında gelebileceğidir. Hatta, demokratik cumhuriyet, Büyük Fransız Devriminin göstermiş olduğu üzere, proletarya diktatörlüğünün özgül biçimidir. Ne de olsa, en iyi insanlarımızın, Miquel gibi, bir imparatorun altında bakan olması düşünülemez. Yasal açıdan bakıldığında, cumhuriyet talebinin doğrudan doğruya programa koyulması, bunu yapmanın Fransa'da Louis-Philippe döneminde bile bugün İtalya'da olduğu kadar mümkün olmuş olmasına karşın, uygun görünmüyor. Ama Almanya'da açıkça cumhuriyetçi olan bir parti programının ortaya koyulmasına bile izin verilmemesi olgusu, orada huzur içinde ve barışçıl bir yolla cumhuriyeti kurmanın, hatta sadece cumhuriyeti değil komünist toplumu kurmanın mümkün olduğu düşüncesinin ne kadar devasa bir yanılsama olduğunu kanıtlıyor.

Yine de, cumhuriyet sorununa değinmeden geçmek mümkün. Ama bence eklenmesi gereken ve eklenebilecek olan şey, *bütün siyasal iktidarın halk temsilcilerinin ellerinde toplanması* talebidir. Ve daha ileriye gidilemiyorsa, bunun yapılması şimdilik yeterli olurdu.

İkincisi. Almanya'nın yeniden kuruluşu. Bir taraftan, küçük devletlere bölünmüşlüğe son verilmek zorunda: Bavyera-

103 *Bkz.* 32. dipnot. *–der.*

Württemberg'in özel hakları[104] korunurken ve örneğin Thüringen'in haritası bugünkü acınası görüntüyü sunarken, toplumu devrimci dönüşümlere uğratın da görelim! Diğer taraftan, özgül Prusyalılığın Almanya'ya yük olmaktan çıkması için, Prusya'nın varlığının son bulması, kendi kendilerini yöneten illere bölünmesi zorunlu.[105] Küçük devletlere bölünmüşlük ve özgül Prusyalılık, Almanya'nın bugün içine hapsolduğu karşıtlığın, her biri sürekli olarak diğerinin mazereti ve varlık nedeni olarak iş görmek zorunda olan iki tarafını oluşturuyor.

Bunun yerine ne gelmeli? Bence, proletarya sadece tek ve bölünmez cumhuriyet biçimini kullanabilir. Federal cumhuriyet, ABD'nin kapladığı devasa alanda, doğuda daha şimdiden bir engel hâline gelmesine karşın, genel olarak bakıldığında hâlâ bir zorunluluk. İki adada dört ulusun yaşadığı ve tek bir parlamentonun varlığına rağmen şimdiden üç farklı yasama sisteminin yan yana bulunduğu İngiltere'de federal cumhuriyet bir ilerleme olurdu. Küçük İsviçre'de federal cumhuriyet bir engele dönüşeli çok oldu ve ona, sadece, İsviçre'nin Avrupa devletler sisteminin tümüyle pasif bir üyesi olmakla yetinmesi nedeniyle katlanılabiliyor. Almanya için, federalist bir İsviçrelileşme muazzam bir gerileme olurdu. Federal devleti üniter devletten ayıran iki nokta vardır: Birincisi, her bir üye devletin, her bir kantonun kendi yurttaşlar ve ceza yasaları ile yargı düzenine sahip olması, ikincisi, halk meclisinin yanında, ister büyük ister küçük olsun her bir kantonun bir kanton olarak oy kullandığı bir federal meclisin bulunması. Birincisini şanslı bir şekilde aştık ve onu yeniden getirecek kadar çocukça davranmayacağız; ikincisine ise Federal Konsey {*Bundesrat*} şeklinde sahibiz ve kolaylıkla onsuz da ya-

104 1871 yılında kurulan Alman İmparatorluğu'nun aynı tarihli anayasasında Bavyera, Württemberg ve Saksonya eyaletleri ile bazı başka yerel birimlere özel haklar tanınmıştı. *–der.*

105 Prusya Krallığı, 1871 yılında kurulan Alman İmparatorluğu içindeki varlığını 1918 yılına kadar korumuştu. *–der.*

pabiliriz, çünkü genel olarak "federal devlet"imiz daha şimdiden üniter devlete geçişi oluşturuyor. Ve bizim yapmamız gereken şey, 1866'da ve 1870'te yapılan yukarıdan devrimin gerisine dönmek değil, gerekli olan takviyeyi ve iyileştirmeyi aşağıdan bir hareketle o devrime sağlamaktır.

Demek ki, üniter cumhuriyet. Ama 1798'de kurulan imparatorsuz imparatorluktan başka bir şey olmayan bugünkü Fransız Cumhuriyeti anlamında değil.[106] 1792 ile 1798 yılları arasında her bir Fransız ili, her bir komün {*Gemeinde*}, Amerikan örneğine uygun eksiksiz özyönetime sahipti ve biz de buna sahip olmak zorundayız. Özyönetimin nasıl kurulacağını ve bürokrasisiz nasıl yapılabileceğini bize Amerika ve birinci Fransız Cumhuriyeti gösterdi ve bugün bile Avustralya, Kanada ve diğer İngiliz sömürgeleri gösteriyor. Ve iller ve komünler düzeyindeki bu tür bir özyönetim, örneğin İsviçre'nin federalizmine göre çok daha özgürdür; İsviçre'de, kanton, federasyon karşısında fazlasıyla bağımsız olmakla birlikte, ilçe {*Bezirk*} ve belde {*Gemiende*} karşısında da bağımsızdır. Kanton hükümetleri, kaymakamları {*Bezirksstatthalter*} ve valileri atar; İngilizce konuşulan ülkelerde bunlar hiç bilinmez ve gelecekte, Prusya'nın kaymakamları ve üst düzey memurları gibi onları da en büyük nezaketle reddedeceğiz.

Bütün bunlardan programa eklenebilecek çok fazla şey çıkmayacaktır. Zaten, bunlara asıl olarak, böyle şeylerin söylenmesinin uygun olmadığı Almanya'daki koşullara ve dolayısıyla aynı zamanda böylesi koşulları yasal yollarla komünist topluma taşımak isteyenlerin kendilerini kandırdıklarına işaret etmek için değiniyorum. Ayrıca, partinin yönetim kuruluna, (sonuca onlarsız da ulaşabileceğimiz) halk tarafından doğrudan yasama ve parasız yargılama dışında da önemli siyasal sorunların bulunduğunu hatırlatmak

106 Fransa'da, Napoléon Bonaparte'ın 9 Kasım (Fransız devrimci takvimine göre "18 Brumaire") 1799'da bir hükümet darbesi düzenleyerek iktidara gelmesiyle başlayıp 1804 yılında imparatorluğu ilan etmesine kadar süren dönemin rejimi kastediliyor. *–der.*

istiyorum. Bugünkü genel istikrarsızlık ortamında söz konusu sorunlar bir gecede yakıcılık kazanabilir ve onları tartışmamış, üzerlerinde anlaşmaya varmamış olursak, o zaman ne olacak?

Ama programa koyulabilecek ve söylenemeyenlere en azından dolaylı olarak işaret etme görevini üstlenebilecek olan şey, şu taleptir:

"İlde, ilçede ve beldede, genel oy hakkıyla seçilmiş memurlar aracılığıyla eksiksiz özyönetim. Devlet ataması yoluyla gelinen tüm yerel makamların ve il makamlarının kaldırılması."

Burada, yukarıda tartışılan noktalarla ilgili başka program taleplerinin formüle edilmesinin mümkün olup olmadığını, oradaki sizler kadar iyi değerlendiremem. Ama bu sorunların çok geç olmadan parti içinde tartışılması arzu edilir bir şey olurdu.

1. "Seçme hakkı ile oy kullanma hakkı" ya da "seçimler ile oylamalar" arasındaki ayrım benim için açık değil. Böyle bir ayrımın yapılması gerekiyorsa, bunun her durumda daha açık şekilde ifade edilmesi ya da taslağa eşlik eden bir yorumda açıklanması gerekir.

2. "Halkın teklif sunma ve reddetme haklarına sahip olması": *Hangi konuda?* Tüm yasalar ya da halk temsilcilerinin kararları için, diye eklenmeliydi.

5. Kilise ile devletin tümüyle ayrılması. İstisnasız olarak tüm dinsel cemaatler, devlet tarafından, özel birlikler olarak kabul edilir. Kamu kaynaklarına dayalı her tür desteği ve kamu okulları üzerindeki her tür etkilerini yitirirler. (Ne de olsa, *kendi* kaynaklarıyla *kendi* okullarını kurmaları ve oralarda kendi saçmalıklarını öğretmeleri yasaklanamaz.)

6. Bu durumda, önceki paragrafların konusu olan "okulun dünyeviliği" düşer.

8. ve 9. Burada şuna dikkat çekmek istiyorum: Bu maddeler, 1. *avukatlığın*, 2. *hekimlerin*, 3. *eczacıların, diş hekimlerinin, ebelerin, hastabakıcıların* vb. vb. devletleştirilmesini talep ediyor ve

ayrıca daha sonra işçi sigorta kurumlarının tümüyle devletleştirilmesi talep ediliyor. Bütün bunlar Bay von Caprivi'ye[107] emanet edilebilir mi? Ve bu, öncesinde söylenenlerle, yani devlet sosyalizminin tümüyle reddedilmesiyle uyumlu mu?

10. Burada şöyle söylerdim: "Tüm devlet, ilçe ve belde harcamalarının karşılanması için, vergilere ihtiyaç duyulması ölçüsünde, artan oranlı ... vergi. Tüm dolaylı devlet vergilerinin ve yerel vergilerin, gümrük vergilerinin vb. kaldırılması." Geri kalanı gereksiz ve zayıflatıcı yorum ya da gerekçelendirme.

III. İktisadi Talepler

2. madde. Almanya'da, örgütlenme hakkının *devlet* karşısında da güvence altına alınması başka hiçbir yerde olmadığı kadar gerekli.

"Almanya Sosyal" vb. diye başlayan son cümle, *4. madde* olarak koyulmalı ve buna uygun bir biçime kavuşturulmalıydı. Burada, ½ oranında işçilerden ve ½ oranında girişimcilerden oluşan istihdam odalarının dolandırılmamız anlamına geleceği belirtilmeliydi. İzleyecek yıllarda girişimciler her zaman çoğunluğu oluşturacaktır, çünkü bunun için işçiler arasında tek bir çürük elmanın bulunması yeter. Anlaşmazlık durumlarında her iki *tarafın* ayrı ayrı görüş bildirmesi kararlaştırılmazsa, bir girişimci odası ile *ona ek olarak bağımsız bir işçi odasının bulunması* çok daha iyi olurdu.

Son noktayı koymadan önce, tam da III. Bölüm için, bazı şeylerin daha iyi göründüğü Fransız programıyla[108] bir kez daha karşılaştırma yapılmasını rica etmek istiyorum. Zaman azlığı nedeniyle İspanyol programını ne yazık ki arayamıyorum, ama o da pek çok açıdan çok iyi.

---

107 1890-1894 yıllarında Alman İmparatorluğu'nun başbakanı olan Leo von Caprivi. *–der.*

108 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 147. *–der.*

[*I. Bölüme Ek*]

1. "Maden kuyuları, maden yatakları" çıkarılsın. – "Demiryolları ve diğer ulaşım araçları".

2. Toplumsal emek araçları, onlara el koyanların (ya da sahiplerinin) ellerinde, sömürü araçları hâline geldi. İşçilerin bu yüzden emek araçlarına, yani yaşam kaynaklarına el koyanların iktisadi boyunduruğu altında olması, bütün biçimleriyle köleliğin temelidir: toplumsal sefalet, zihinsel körelme, siyasal bağımlılık.

3. Bu sömürünün egemenliği altında, sömürülenler tarafından yaratılan zenginlik giderek artan bir hızla sömürücülerin (kapitalistler ve büyük toprak sahipleri) ellerinde birikiyor, emeğin ürününün sömürücüler ile sömürülenler arasındaki bölüşümü durmadan daha eşitsiz hâle geliyor, proleterlerin sayısı ve geçim güvencesizliği durmadan artıyor vb.

4. "*Özel*" (üretim) çıkarılsın ... kötüleştiriyor, kentlerdeki ve kırdaki orta katmanların, küçük burjuvaların ve küçük köylülerin yıkıma uğraması yoluyla mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki uçurumu genişletiyor (ya da derinleştiriyor), genel güvencesizliği toplumun normal durumu düzeyine yükseltiyor ve toplumsal emek araçlarına el koyanlar sınıfının iktisadi ve siyasal liderlik mesleğini ve yeteneğini yitirmiş olduğunun kanıtını sunuyor.

5. "bunun" nedenlerini.

6. ... bireyler ya da anonim şirketler adına gerçekleştirilen bugünkü kapitalist üretimin, tüm toplum adına ve önceden belirlenmiş bir plan uyarınca gerçekleştirilen sosyalist üretime dönüştürülmesi; bu dönüşümün maddi ve zihinsel koşullarını kapitalist toplumun kendisi yaratır ve işçi sınıfının kurtuluşu ve onunla birlikte toplumun istisnasız tüm üyelerinin kurtuluşu sadece bu dönüşüm aracılığıyla gerçekleşebilir.

7. İşçi sınıfının kurtuluşu sadece işçi sınıfının kendi eseri olabilir. İşçi sınıfının, kurtuluşunu, hasımları ve sömürücüleri olan kapitalistlerden ve büyük toprak sahiplerinden de, büyük sömürücülerin rekabeti karşısında ezilirken[109] onların ya da işçilerin saflarına katılmaktan başka seçenekleri bulunmayan küçük burjuvalardan ve küçük köylülerden de bekleyemeyeceği apaçıktır.

8. ... sınıfsal konumlarının bilinciyle donanmış olan işçileriyle, vb.

9. ... koyan ve böylece işçiler üzerindeki iktisadi sömürü ve siyasal baskı gücünü tek bir elde toplayan.

10. ... sınıf egemenliğinin ve sınıfların kendilerinin[110] kaldırılması ve ... herkese eşit haklar ve eşit görevler için mücadele eder (sonrası çıkarılsın). Ama, sosyal demokrasi, ... insanlığın kurtuluşu için yürüttüğü mücadelede, Almanya'daki geri siyasal koşullar tarafından kösteklenecektir. Öncelikle, serbest bir hareket alanını kazanması, feodalizmin ve mutlakçılığın yığınsal kalıntılarını ortadan kaldırması, kısacası, Alman burjuva partilerinin geçmişte de bugün de fazla korkak oldukları için yapamadıkları işi yapması gerekiyor. Dolayısıyla, en azından bugün, diğer uygar ülkelerde burjuvazinin kendisinin yerine getirmiş olduğu bazı talepleri programına alması gerekiyor.

---

109 Engels, cümlenin bundan sonrasını {"küçük burjuvalardan" sözcüklerine kadar} kurşunkalemle yazmış ve şu sözcüklerin üzerini çizmişti: "onlara tutunan ya da proletaryanın düzeyine inen, yani işçi sınıfının hasmı ya da takipçisi olan". *–Almanca ed.*

110 "ve sınıfların kendilerinin" sözcükleri kurşunkalemle yazılmış. *–Almanca ed.*

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

Londra, 28 Eylül 91

Sevgili Kautsky,

Tam da bugün sana program hakkında yazmak istiyordum ki, mektubun geldi.

Senin program taslağın resmî taslaktan *çok daha iyi* ve Bebel'in onun kabul edilmesini önereceğini duymak beni mutlu etti. Bu konuda onu teşvik edeceğim. İlk taslağının tek hatasını (uzunluğunu) gidermişsin ve kısalık açısından resmî taslağı geride bırakmışsın. Yine de şu önerileri sunmak istiyorum:[111]

1. Bölüm, s. 785-86, *Die Neue Zeit*, 2. paragraf, 3. satır: Getiri yerine, insan emeğinin *ürününün* büyümesi. Marx, "*getiri*"nin anlamının belirsizliğine, ürünün kendisi anlamına da, değeri anlamına da, hatta rastlantısal bir şey olan *gerçekleştirilen* fiyat toplamı anlamına da gelebileceğine işaret etmişti.

Ayrıca: Metin boyunca, üretim araçlarının özel mülkiyetinden söz edilirken, "belirli" üretim araçlarının kastedildiğine açıklık kazandırılmalı. Ne de olsa, tüm toplumsal üretim araçları ya da belirli çalışan bireylerin, köylülerin ya da zanaatçıların üretim araçları, yani her seferinde son derece belirli olan ve tanımlık {*Artikel*} kullanımını gerektiren üretim araçları kastediliyor. Tanımlık yokluğu anlam bulanıklığına yol açıyor, ya da en azından bana öyle geliyor.

2. Bölüm, *Die N[eue] Z[eit]*, s. 788, 1. paragraf biraz zayıf kalmış. "Bugünkü koşullar altında acı çeken" çok soluk bir ifade. Sınıf karşıtlığının egemen sınıfları da düşünsel ve ahlaki açılardan kötürüm bıraktığı, hatta bu açılardan ezilen sınıftan daha fazla zarar gördükleri söylenebilirdi. Eğer buna katılırsan uygun göreceğin şekilde yeniden kaleme al. Son cümle de soluk: proletaryanın,

111 Engels, *Die Neue Zeit*'ta (9. Jg. 1890/91. 2. Bd., Nr.49-52) yayımlanan "Yeni Program Taslağı" başlıklı ve dört yazıdan oluşan yazı dizisini kastediyor. İlk yazıyı Karl Kautsky, (tek tek talepler hakkındaki) dördüncüsünü Eduard Bernstein yazmıştı. *–Almanca ed.*

çıkarı vb. ... dayatan tek sınıf olduğu hakkındaki cümle. Şöyle bir şey söylerdim: üretim araçları toplumsallaştırılmadan kurtuluşu mümkün olmayan ya da benzer bir şey.

2. paragraf. ... İktisadi mücadelelerini – ve *mücadele eden sınıf olarak örgütlenmesini* siyasal haklar olmadan hayata geçiremez (iktisadi mücadeleleri ve mücadele eden sınıf olarak örgütlenmesi için, başarılarıyla büyüyecek bir ölçekteki siyasal özgürlüğe ve eşit haklara ihtiyaç duyar?) – geri kalanı metindeki gibi.

Üzerimde yığınla iş olduğundan bu kısa değinmelerden fazlasına ne yazık ki zamanım yok.

{...}

Sevgiler

F. E.

{August Bebel'e mektuptan}

Londra, 29 Eylül 91

Sevgili August,

{...}

Sırası gelmişken, parti kongresinde K. K[autsky]'nin ilke açıklamaları metnini program olarak teklif edeceğini duydum. Ben de bunun şimdiki versiyonunun (*Die Neue Zeit*, Nr. 51) taslağımızdan çok daha iyi olduğunu düşünüyorum. Sadece, s. 788'de yer alan bölümde bazı yerleri değiştirmesini önerdim. Konu hakkında çok ve başarılı bir şekilde düşünmüş olduğu açık. Ede'nin[112] tek tek talepler hakkındaki yazısını henüz okuyamadım. {...}

Sevgiler

F. E.

112 Eduard Bernstein. *–der.*

{Karl Kautsky'ye mektup}

Londra, 14 Ekim 1891

Sevgili Kautsky,

Taslağının *Vorwärts* baskısında birdenbire "gerici bir yığın"la karşılaşmak beni büyük bir şaşkınlığa uğrattı.[113] Sana bu konuda hemen yazıyorum, ama geç kalacağımdan da korkmuyor değilim. Bu ajitasyon deyimi, kısa ve keskin şekilde kaleme alınmış olan bilimsel önermelerin bütün uyumunu kulakları tırmalayan bir cızırtı gibi bozuyor. Çünkü bu, ajitasyon için kullanılan ve en uç derecede tek yanlı olan bir deyim ve bu nedenle de etkili göründüğü tek biçimi altında, yani çürütülemez/mutlak biçimi altında, tümüyle yanlış.

Yanlış, çünkü aslında doğru olan bir *tarihsel eğilimi*, *tamamlanmış bir olgu* gibi gösteriyor. Sosyalist altüst oluşun başladığı anda, tüm diğer partiler bizim karşımızda gerici bir yığın olarak *görünür*. Belki gerçekten daha şimdiden *öyledirler*, herhangi bir ilerici eylemde bulunma yeteneğini tümüyle yitirmişlerdir; ne var ki bu bir zorunluluk değildir. Ama *şu anda,* programdaki diğer önermeler için olduğu gibi kendimizden emin şekilde bunu söyleyemeyiz. Almanya'da bile, sol partileri, acınası hâllerine rağmen, hâlâ ortada duran devasa anti-burjuva, bürokratik ve feodal pisliğin bir kısmını temizlemek *zorunda bırakacak* koşullar gündeme gelebilir. Ve o zaman gerici bir yığın olmazlar.

İktidarı kendi başımıza ele geçirmemize ve ilkelerimizi hayata geçirmemize yetecek kadar güçlü olmadığımız sürece, doğrusunu söylemek gerekirse, *bizim karşımızdaki* gerici *bir* yığının varlığından söz edilemez. Yoksa, bütün bir ulus, gericilerden oluşan bir çoğunluk ile iktidarsızlardan oluşan bir azınlığa bölünürdü.

---

113 *Die Neue Zeit*'ın yazı kurulunun program taslağının 6 Ekim 1891 tarihli *Vorwärts*'in ekinde yayımlanan versiyonuna Lassalle'ın "gerici bir yığın" deyimi eklenmişti. Erfurt Kongresinde kabul edilen programda bu ifade yer almadı. *–Almanca ed.*

Almanya'da küçük devletlere bölünmüşlüğü sonlandıran, burjuvaziye sınai devrimi için hareket alanı sağlayan, hem şeyler hem de kişiler için ulaşım koşullarını tekleştiren, böylece bize daha büyük bir hareket özgürlüğü vermek zorunda kalan insanlar, bunları "gerici yığın" olarak mı yapmıştı?

1871-78 yıllarında monarşiyi ve din adamlarının egemenliğini kesin olarak alt eden, basını, dernekleri, toplantıları Fransa'nın devrimci olmayan zamanlarında bugüne kadar hiç görülmemiş bir ölçüde serbest bırakan, okula devam zorunluluğunu getiren ve öğretimi Almanya'da örnek alabileceğimiz bir ölçüde genelleştiren ve düzeyini yükselten Fransız burjuva cumhuriyetçileri, gerici yığın olarak mı hareket etmişti?

Oy kullanma hakkını muazzam derecede genişleten, seçmen sayısını beş katına çıkaran, seçim bölgelerini eşitleyen, okula devam zorunluluğunu ve iyileştirilmiş öğretimi getiren, her bir oturumda sadece burjuva reformları için değil, ama aynı zamanda sürekli olarak işçilere verilen yeni ödünler için de oy kullanan her iki resmî partideki İngilizler, yavaş ve uyuşuk bir şekilde ilerliyor olabilirler, ama hiç kimse onları kolayca "gerici *bir* yığın" olarak mahkûm edemez.

Kısacası, kendisini adım adım gerçekleştiren bir eğilimi şimdiden tamamlanmış bir olgu gibi sunmaya hakkımız yok; hele, örneğin İngiltere'de bu eğilim kendisini *hiçbir zaman* mutlak olarak bir olgu düzeyine getiremeyecekken. Burada dönüm noktası geldiğinde, burjuvazi hâlâ her tür küçük reforma hazır olacaktır. Sorun şu ki, o zaman, yıkılmakta olan bir sistemde küçük reformlar için ısrarcı olmak her tür anlamını yitirecektir.

Lassalle'ın deyimi, bizde onun kötüye kullanımının aşırı derecede çok sayıdaki örnekleriyle (örneğin *Vorwärts*'te 1 Ekim 90'dan beri) karşılaşmış olmamıza rağmen, ajitasyon çalışmalarında *belirli koşullar altında* kullanılabilir. Ama *programda yeri yok*, çünkü orada mutlak olarak yanlış ve yanıltıcı olur. Orada,

banker Bethmann'ın evine inşa edilmesi önerilen balkondaki karısı gibi görünür: "Bana bir balkon inşa edin, karım da orada oturup bütün bir ön cephemin içine etsin!"

Vorwärts baskısındaki başka değişikliklere değinemiyorum, gazeteyi nereye koyduğumu unuttum ve bu mektubun gönderilmesi gerekiyor.

Parti kongresi şanlı bir tarihte başladı. 14 Ekim, devrim öncesindeki eski Prusya'yı yıkmış olan Jena ve Auerstedt Muharebesinin yıldönümü. Umalım ki, 14 Ekim 1891, Prusyalılaştırılmış Almanya için Marx'ın öngördüğü "*iç Jena*"nın yolunu açsın!

Sevgiler

F. E.

{Friedrich Adolph Sorge'ye mektuptan}

Londra, 24 Ekim 1891

Sevgili Sorge,

{...}

Erfurt'ta her şey çok yolunda gitti.[114] Resmî protokolü çıkar çıkmaz sana göndereceğim; Bebel, konuşmaların raporlara bir hayli bozulmuş şekilde aktarıldığını söylüyor. Küstah Berlin'liler muhalefeti, suçlamada bulunmak yerine kendisini hemen sanık sıralarında buldu, sefillik derecesinde korkakça davrandı ve şimdi, eğer bir şey yapmak istiyorsa, parti *dışında* faaliyet yürütmek zorunda. Bunların arasında hiç kuşku yok ki polis unsurları var; bir başka kesim, gizlice bizimkileri kazanmaya çalışmış olan *gizlenmiş anarşistler*; bunların yanında da eşekler, kendini beğenmiş öğrenciler, başarısız adaylar, her türden büyüklük budalaları var.

114 1891 yılındaki Erfurt Kongresi 14-21 Ekim tarihlerinde toplanmıştı. *–der.*

Toplamda 200 kişi etmezler.[115] – Bay Vollmar da yelkenleri suya indirmek zorunda kaldı; bu kişi diğerlerinden çok daha tehlikeli, daha kurnaz ve daha sabırlı, çılgınlık derecesinde kibirli ve her ne pahasına olursa olsun bir rol oynamak istiyor. Bebel çok başarılıydı; aynı şekilde Singer, Auer ve Fischer (burada *Der Soz[ial]-demokrat*'taydı; çok becerikli bir herif, üstelik kabanın kabası bir Bavyeralı). Liebknecht'e düşen acı rol, Bebel'in ve benim desteklediğimiz, yeni programın *temeli*, teorik kısmı olarak kabul edilen Kautsky'ye ait program taslağını tavsiye etmek zorunda kalmaktı. Marx'ın eleştirisinin[116] eksiksiz şekilde hedeflerine ulaşmasının verdiği hoşnutluğu yaşıyoruz. – Lasalcılığın son kalıntıları da uzaklaştırıldı. Görece zayıf bir şekilde kaleme alınan (ama sadece ifadelerin soluk ve sıradan olduğu) bazı yerler dışında, artık program aleyhinde söylenecek bir şey yok; en azından *ilk* okuma sonrasında...

{...}

Sevgiler

F. E.

{August Bebel'e mektuptan}

Londra, 24 Ekim 91

Sevgili Bebel,

Posta kartları ve gönderiler için çok teşekkürler; onlarsız, Erfurt'ta olup bitenleri izlememiz bir hayli zorlaşırdı. Gerçekten her şey çok iyiydi; sen, Auer, Singer, Fischer şanla donan-

115 1890 yılında parti içinde ortaya çıkan, parti yönetimini parlamenter mücadeleye ve orta katmanların taleplerine gerektiğinden fazla önem vermekle suçlayan, işçi sınıfı dışındaki toplum kesimlerinin "gerici bir yığın" olarak tanımlanmasını savunan ve Gençler (*Jungen*) diye anılan muhalefet grubu Erfurt Kongresi tarafından partiden ihraç edilmişti. *–der.*

116 "Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları". *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 20. *–der.*

dınız ve yakınabileceğiniz tek şey muhalefetin zavallılığıydı; ne de olsa bu tür haşerelerle savaşmak mutluluk vermez. Her durumda, beyefendiler şimdi neler yapabileceklerini partinin dışında gösterecek; partinin dışında zararsızlar ve genç yaygaracılar arasındaki daha iyi unsurlar için şimdi akıllarını başlarına toplama zamanı.[117] Bay von Vollmar'ın, "kişisel saldırı"yı olmasa bile,[118] Caprivi'nin kollarındaki yeni rotayı reddetmeyi kabul etmesi belki şu an için daha iyidir; ama onunla anlaşmış olmanın çok uzağındasınız ve durum ne kadar gerginleşirse ona o kadar sıkı bir şekilde göz kulak olunmalı. Ne var ki, her büyük partinin *bir* baş hizipçisi bulunur ve ondan kurtulsanız bir başkası gelir.

Sizin tarafınızda o kadar çok kahkahanın atılmış olması bizi sevindirdi; üzüntülü muhalefet ve saygıdeğer Vollmar ise insanın uykusunu getiriyor.

Program, ilk *okumada*, K. K[autsky]'nin dikkatini daha önce çektiğim bazı soluk yerler dışında, çok iyi bir izlenim uyandırıyor. L[iebknecht] için, sadece Lasalcılığın değil, kendisinin çok sevdiği Halk Partisi deyimlerinin son kalıntılarının da silinmiş olduğu yeni program hakkındaki raporu sunmak *zorunda kalmak*, kolay yenilir yutulur bir şey değildi. *Vorwärts*'in haberine güvenilecek olursa gerçekten de kendisinin hazırladığı konuşması bunun sancılı ipuçlarını da barındırıyor. Sonra da, damadı

---

117 *Bkz.* 115. dipnot. *–der.*

118 Engels, Georg von Vollmar'ın Erfurt Kongresinde Carl Oertel tarafından sunulan bir önerge hakkındaki bir açıklamasına göndermede bulunuyor. Oertel, Bebel'in parti politikaları ve taktikleri hakkındaki karar önergesine şu eklemenin yapılmasını önermişti: "Parti Kongresi, ... Vollmar'ın, Alman sosyal demokrasisinin öncelikli görevleri ve izlenecek yeni taktikler hakkındaki, 1 Haziran ve 6 Temmuz tarihlerinde Münih'te yaptığı iki konuşmada ortaya koyduğu bakış açısını paylaşmadığını, aksine bu bakış açısını partinin bundan sonraki gelişimi açısından tehlikeli bulduğunu açıkça ilan eder." Vollmar, Oertel'in önergesini "kişisel saldırı" olarak tanımlamış ve Bebel'in karar önergesini desteklediğini, ama ekleme önerisine karşı çıktığını açıklamıştı. *–Almanca ed.*

için Kunert'in önerge sunması şanssızlığını yaşadı.[119] Umarım L[iebknecht] emekliliğe doğru yumuşak geçiş yapmasını sağlayacak az eğimli bir düzlem bulabilir; partinin içinde dikkat çekici derecede modası geçmiş durumda.

{...}

Savaş çıkması durumunda konumumuzun ne olacağı hakkında Fransızları bilgilendirmeyi gerekli gördüğümden (bu, gerçekten de fazlasıyla zorlu bir ödev), Fransızca bir makale yazıp Laura'ya {Lafargue} gönderdim. Bugün bana yazdığına göre, makale hem onu hem de Paul'ü {Lafargue} hayran bırakmış, Fransızlar için tam da gerekli olan şeymiş vb. Guesde de aynı görüşte olursa (henüz, seçmenler karşısında Lafargue'ı temsil etmek için gittiği Lille'de bulunuyor), makale yayımlanacak. Başlangıçta, Fransız sosyalist yıllığı[120] için yazılmıştı, ama belki de (bence büyük olasılıkla) oradaki karman çorman ekibe fazla sert gelir ve o zaman da herhalde *Le Socialiste*'te çıkar; umarım onu görürsün.[121] Onlara şunu söylüyorum: 10 yıl içinde iktidara geleceğimiz neredeyse kesin; seleflerimizin diğer milliyetlere karşı işledikleri suçları telafi etmeden, yani 1. Polonya'nın yeniden kurulmasının yolunu açıkça açmadan, 2. Kuzey Schleswig ile Alsace-Lorraine'i kime bağlı olacaklarına özgürce karar verebilecekleri bir duruma getirmeden, iktidarı almamız da ikti-

119 Sosyal demokrat partinin 1877 yılındaki St. Gallen Kongresinde dönemin meclis grubu üyelerine sert eleştiriler yöneltilmiş ve Wilhelm Liebknecht'in o sırada vekil olan damadı Bruno Geiser ile bir başka vekil, parti içinde güvenilirlik gerektiren görevler alma hakkından yoksun bırakılmış. Erfurt Kongresinde, delege Fritz Kunert, Geiser'i ilgilendiren kongre kararının kaldırılmasını önermiş. Kongre uzun süren tartışmaların ardından Kunert'in önergesini oy çokluğuyla reddetmiş. *–der.*

120 *Almanach du Parti Ouvrier. –Almanca ed.*

121 Engels'in "Almanya'da Sosyalizm" başlıklı makalesi 1891'in Aralık ayı başında çıkan yıllıkta yayımlandı. Aynı makale Engels'in Ocak 1892'de eklediği birer sunuş ve ek sonuç bölümleriyle birlikte *Die Neue Zeit* dergisinde yayımlandı (*Bkz.* MEW, Band 22, s. 245-260). *–der.*

darda kalmamız da mümkün değil. Sosyalist bir Fransa ile sosyalist bir Almanya arasında bir Alsace-Lorraine sorunu hiçbir şekilde bulunmuyor. Dolayısıyla, Alsace-Lorraine nedeniyle bir savaşa girmenin de hiçbir nedeni yok. Ama Fransız burjuvazisi yine de böyle bir savaşı başlatır ve bu amaç doğrultusunda, tüm Batı Avrupa'nın *burjuvalarının* da düşmanı olan çarın hizmetine girerse, bu, Fransa'nın devrimci görevinin inkâr edilmesi olur. Buna karşılık, barışın korunması durumunda 10 yıl içinde iktidara gelecek olan biz Alman sosyalistleri, işçi hareketinin öncü kolu içinde kazanmış olduğumuz konumu sadece iç düşmana karşı değil aynı zamanda dış düşmana karşı savunma yükümlülüğüne sahibiz. Rusya kazanırsa eziliriz. Dolayısıyla, Rusya savaş başlatırsa, hücum; Ruslara ve *kim olurlarsa olsunlar* müttefiklerine hücum. O zaman, savaşın tüm devrimci araçlarla yürütülmesini ve bu araçları kullanmayı reddeden hiçbir hükümetin varlığını sürdürememesini sağlamamız ya da gerektiği anda başa geçmemiz gerekir. Fransızların 1793 yılında sunduğu şanlı örneği[122] henüz unutmadık ve eğer bunu yapmak zorunda bırakılırsak, belki de, 1893 yılının Alman işçilerinin o dönemdeki *sans-culottes*'un {baldırı çıplakların}[123] gerisinde olmadığını göstererek 1793'ün yüzüncü yıldönümünü kutlarız ve o zaman Fransız askerleri sınırımıza gelirse şu seslenişle karşılanır:

> *Quoi ces cohortes étrangères*
> *Feraient la loi dans nos foyers?* (Marseillaise)
> {Nasıl, bu yabancı taburlar mı
> Kendi evlerimize hükmedecek? (Fransız Ulusal Marşı)}

Genel olarak düşüncelerim bu yönde. Metin nihai biçimini aldığında (kuşkusuz bazı küçük değişiklik önerilerinin geleceği-

122 1789 Fransız Devriminin ardından, devrimin en ilerici kanadını oluşturan Jakobenler 1793 yılında iktidara gelmişti. *–der.*

123 1789 Fransız Devriminde merkezî bir rol oynayan halktan insanlar. *–der.*

ni tahmin ediyorum) ve basım aşamasına geçildiğinde makaleyi Almancaya çeviririm ve bununla ne yapacağımızı o zaman görürüz. Yayın organlarınızı ilgilendiren koşulların Almanya'daki bir basıma izin verip vermeyeceğinden emin değilim; belki bazı çekincelerinizi yazarsanız her şeye rağmen basılabilir; bir yolu bulunacaktır. Nasıl olsa *benim* makalelerim *partiyi* bağlamıyor; her iki taraf için de büyük bir şans; gerçi Liebk[necht] bunu kişisel bir şanssızlık olarak gördüğümü sanıyor; ama hiç böyle düşünmüyorum.

Haberlere göre, burjuva toplumunun 1898'de yıkılacağı kehanetinde bulunduğumu söylemişsin. Bir yerlerde küçük bir yanlışlık olmalı. Ben sadece, belki de 98'e kadar iktidara gelebileceğimizi söyledim. Bunun *gerçekleşmemesi* durumunda, eski burjuva toplumu, dışarıdan gelen bir darbe çürümüş yapıyı yıkmadığı sürece, bitkisel yaşamını bir süre daha devam ettirebilir. Havanın sakin kalması durumunda, böylesi bir kokuşmuş enkaz, iç yaşamı özünde son bulduktan sonra birkaç on yıl daha varlığını koruyabilir. Dolayısıyla, böyle bir şeyi tahmin etmek konusunda çok dikkatli olurdum. Buna karşılık, iktidara gelme olasılığımız, matematik yasalarına dayalı katıksız bir olasılık hesabının konusu.

Yine de, umarım barış devam eder. Şu anki durumumuzda, her şeyimizi riske atmamız gerekmiyor; savaş bizi buna zorlar. On yıl sonraysa çok daha iyi bir şekilde hazırlanmış oluruz. *Voici pourquoi* {işte bu yüzden}.

Üretim araçlarını mülkiyetimiz altına almak ve onları işletmek için, teknik eğitim almış insanlara, hem de çok fazlasına ihtiyacımız var. Bunlara sahip değiliz ve hatta bugüne kadar "eğitimli" tabakadan büyük ölçüde uzak kalabildiğimiz için fazlasıyla mutluyduk. Şimdi durum farklı. Şimdi, eğitimli takımının herhangi bir miktarını kaldırabilecek ve sindirebilecek kadar güçlüyüz; ve tahminime göre, önümüzdeki 8-10 yıl içinde, fabrikaları ve büyük mülkleri ulus için partili yoldaşlarımıza

yönettirmemize yetecek sayıda genç teknisyen, hekim, hukukçu ve öğretmen üyemiz olacak. O zaman, iktidara gelişimiz de çok doğal ve (görece) pürüzsüz bir şekilde gerçekleşecektir. Buna karşılık, bir savaş nedeniyle zamanından önce iktidara gelirsek, teknisyenler başlıca hasımlarımız olur, yapabildikleri her yerde bizi dolandırır ve bize ihanet ederler; onlara karşı teröre başvurmak zorunda kalırız ve yine de kandırılırız. Bu, küçük ölçekli bir şekilde Fransız devrimcilerinin *hep* başına gelen şeydi; sıradan idari işlerde bile, gerçekten iş gören alt kademelerde eski gericileri görevlerinin başında bırakmak zorunda kaldılar ve bunlar da her şeyi köstekleyip felce uğrattı. Bu nedenle, doğal bir sürecin kararlılık ve yolundan çevrilemezliğiyle ilerleyen mükemmel, güvenli gelişmemizin, doğasına uygun hattında kalmasını umuyor ve diliyorum.

Karına ve sana içten selamlar.

Sevgiler

F. E.

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

Londra, 25 Ekim 91

Sevgili K. K.,

Sana ait program taslağının Erfurt'ta kabul edilmesini ve "gerici bir yığın"ın çıkarılmasını kutlarım. Nihai olarak kabul edilen program ile senin taslağını ayrıntılı bir şekilde karşılaştırmak için henüz zaman bulamadım.

{...}

Sevgiler

F. E.

{Karl Kautsky'ye mektuptan}

Londra, 3 Ara. 1891

Sevgili Kautsky,

{...}

Erfurt hakkındaki raporlar için çok teşekkür ederim; benim için pek çok açıdan değerliydiler ve özellikle de program komisyonundaki tartışmalar ilgi çekiciydi. Yönetim kurulunun taslağını *Liebknecht'inki* diye anıyorsun. Bebel bu taslağın gelişim tarihine ilişkin tüm belgeleri bana gönderdi ve orada gördüm ki, her bir aşamada Liebk[necht]'in ilk çalışmasının önemli bir kısmı çıkmış ve bunların yerine Bebel'in cümleleri koyulmuş; sonunda, ya çok az şey kalmış ya da hiçbir şey kalmamış. Ama L[iebknecht]'in çalışmasına duyulan saygı nedeniyle kalan şey, tek tek önermeler arasındaki bağlantısızlık ve eşgüdüm zayıflığıydı; senin taslağına avantaj sağlayan şey, herkesin daha ilk bakışta kabul etmek zorunda kaldığı gibi buydu ve Bebel'in bu olguyu açıkça kabul etmesinin yanı sıra diğerlerinin hemen ikna olmasının nedeni de buydu.

Marx'ın kapitalist birikimin tarihsel eğilimi hakkındaki bölümünü[124] eskimiş kılan yeni araştırmalar, her durumda, Breslau'da {Wroclaw} gerçek bir bilimsel otorite sayılan Geiser'e ait. Ama L[iebknecht]'in mahcubiyetinden ötürü (çünkü bu önermelerin *Kapital*'den alınmış olduğunu bilmediği açıktı), kendi deyimiyle, kafasına gelen ilk "aptalca şey"i söylemiş olması da olası.

Ne olursa olsun, programın teorik kısmı artık her yerde sunulabilecek durumda; en önemlisi, içinde teorik açıdan tartışmalı hiçbir şeyin bulunmamasıydı ve bu esas itibarıyla başarıldı.

---

124 Karl Marx, *Kapital*, I. Cilt, çev: Mehmet Selik-Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 9. Basım, Kasım 2016, s. 727-730. *–der.*

Pratik taleplerde pek çok pürüz var, bazıları (günümüz koşullarında kullanıldıklarında) dar kafalılık ürünü gibi görünüyor; ama bugün güç bizim elimizdeyken, iktidara gelmemize kadar bunların hayata geçirilmeyeceğinin kesin olduğu ve iktidara gelmemizden sonra da çok farklı bir nitelik kazanacakları cevabını haklı olarak verebiliriz. Örneğin, parasız yargılama. 18 yaşa kadar altı saatlik çalışma süresi kuşkusuz programa eklenmeliydi; kadınların gece çalışmasından ve en azından doğumdan önce 4 hafta ve doğumdan sonra 6 hafta her tür çalışmadan korunması da öyle.

{...}

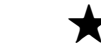
Sevgiler

F. E.

{...}

Ekler

{Enternasyonal Tüzüğünün Sunuş Bölümü (1864/1871)}[125]

Karl Marx

İşçi sınıfının kurtuluşunun işçi sınıfının kendisi tarafından kazanılmak zorunda olduğunu;

işçi sınıfının kurtuluşu için yürütülen mücadelenin, sınıf ayrıcalıkları ve tekelleri için değil, eşit haklar ve görevler ve her tür sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması için yürütülen bir mücadele olduğunu;

bütün biçimleriyle köleliğin, yani toplumsal sefaletin, zihinsel körelmenin ve siyasal bağımlılığın temelinde, işçinin, emek araçlarına, yani yaşam kaynaklarına el koyan kişinin iktisadi boyunduruğu altında tutulmasının yattığını;

bu nedenle, işçi sınıfının iktisadi kurtuluşunun, her siyasal hareketin bir araç olarak tabi kılınacağı büyük nihai hedef olduğunu;

bugüne kadar bu hedefe yönelik tüm girişimlerin, her bir ülkedeki çok çeşitli iş kolları arasındaki birlik eksikliğinden ve farklı ülkelerin işçi sınıfları arasında kardeşçe bir bağlılığın bulunmamasından dolayı başarısızlığa uğradığını;

---

125 Enternasyonal'in (Uluslararası İşçi Birliği) tüzüğü ilk olarak 1864 yılında Marx tarafından İngilizce olarak kaleme alınmıştı. Marx ile Engels 1871 yılında yine İngilizce olarak tüzüğün yeni bir versiyonunu hazırladılar. Kasım ayının ilk yarısında broşür olarak Londra'da basılan bu versiyonun Marx ile Engels'in gözetiminde yapılan Almanca çevirisi *Der Volksstaat*'ın 10 Şubat 1872 tarihli 12. sayısında ve ayrıca Leipzig'de broşür şeklinde yayımlandı. Elinizdeki çeviri için temel alınan metin Leipzig baskısına dayanıyor. *–der.*

işçi sınıfının[126] kurtuluşunun yerel ya da ulusal bir sorun değil, modern toplumun var olduğu tüm ülkeleri kapsayan ve çözümü en ileri ülkelerin pratik ve teorik işbirliğine bağlı olan toplumsal bir sorun olduğunu;

Avrupa'nın en sanayileşmiş ülkelerinde şu anda kendisini yenilemekte olan işçi sınıfı hareketinin, yeni umutlar uyandırırken, aynı zamanda eski hatalara yeniden düşme tehlikesine karşı çok ciddi bir uyarıda bulunduğunu ve henüz bağlantısız olan hareketlerin hemen birleşmesini zorunlu kıldığını

göz önünde bulundurarak, bu gerekçelerle, Uluslararası İşçi Birliği kurulmuştur.

Birlik,

kendisine katılan tüm toplulukların ve bireylerin, hem birbirlerine hem de renklerine, inançlarına ya da milliyetlerine bakmaksızın tüm insanlara yönelik davranışlarında doğruluğu, adaleti ve ahlaklılığı temel alacaklarını

ilan eder.

Hak olmadan görev, görev olmadan hak olmayacaktır.

Ve aşağıdaki kurallar bu ruhla kaleme alınmıştır.

126 İngilizce baskıda "emeğin". *-der.*

{Eisenach Programı (1869)}

Sosyal Demokrat İşçi Partisi Programı

I. Sosyal Demokrat İşçi Partisi özgür halk devletinin kurulmasını amaçlar.

II. Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin her üyesi aşağıdaki ilkeleri var gücüyle savunmayı taahhüt eder:

1. Bugünkü siyasal ve toplumsal koşullar en aşırı derecede adaletsizdir ve bu nedenle bunlarla en büyük enerjiyle mücadele edilmelidir.

2. Çalışan sınıfların kurtuluşu için yürütülen mücadele, sınıf ayrıcalıkları ve öncelik hakları için değil, eşit haklar ve eşit görevler ve her tür sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması için yürütülen bir mücadeledir.

3. İşçinin kapitaliste iktisadi bağımlılığı tüm biçimleriyle köleliğin temelini oluşturur ve bu nedenle Sosyal Demokrat İşçi Partisi, bugünkü üretim tarzının (ücret sistemi), işbirliğine dayalı çalışma yoluyla ortadan kaldırılmasını ve böylece her işçinin emeğinin tüm getirisini elde etmesini amaçlar.

4. Siyasal özgürlük, çalışan sınıfların iktisadi kurtuluşunun vazgeçilmez ön koşuludur. Dolayısıyla, toplumsal sorun siyasal sorundan ayrılamaz, toplumsal sorunun çözülmesi siyasal sorunun çözülmüş olmasını gerektirir ve sadece demokratik devlette mümkündür.

5. İşçi sınıfının siyasal ve iktisadi kurtuluşunun sadece bu sınıfın mücadeleyi ortaklık ve birlik içinde yürütmesiyle müm-

kün olabileceğini göz önünde bulunduran Sosyal Demokrat İşçi Partisi homojen bir örgüt biçimini alır, ama bu örgüt, her üyenin herkesin iyiliği için etkide bulunmasını da mümkün kılar.

6. Emeğin kurtuluşunun yerel ya da ulusal bir sorun değil, modern toplumun var olduğu tüm ülkeleri kapsayan toplumsal bir sorun olduğunu göz önünde bulunduran Sosyal Demokrat İşçi Partisi, dernek yasalarının izin verdiği kadarıyla, kendisini Uluslararası İşçi Birliği'nin şubesi sayar ve onun çabalarına ortak olur.

III. Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin propaganda çalışmalarında ileri sürülecek olan öncelikli talepler şunlardır:

1. Parlamento, eyalet meclisleri, il ve belediye meclisleri ve tüm diğer temsil organları için düzenlenen seçimlerde 20 yaşın üzerindeki tüm erkeklere genel, eşit, tek dereceli ve gizli seçme hakkının verilmesi. Seçilmiş temsilcilere yeterli ödenekler ayrılacaktır.

2. Halk tarafından doğrudan yasamanın (yani teklif sunma ve reddetme haklarının) getirilmesi.

3. Sınıfsal kökene, mülkiyete, doğuma ve dinsel inanca dayalı tüm ayrıcalıkların kaldırılması.

4. Sürekli orduların yerine halk milisinin kurulması.

5. Kilisenin devletten ayrılması ve okulun kiliseden ayrılması.

6. İlkokullarda zorunlu öğrenim ve kamuya ait tüm eğitim kurumlarında parasız öğretim.

7. Mahkemelerin bağımsızlığı, jürili mahkemelerin ve uzmanlık mahkemelerinin kurulması, davaların kamuya açık ve sözlü hâle getirilmesi ve parasız yargılama.

8. Tüm basın, dernek ve örgütlenme yasalarının yürürlükten kaldırılması; normal iş gününün yürürlüğe sokulması; kadın emeğinin sınırlandırılması ve çocuk emeğinin yasaklanması.

9. Tüm dolaylı vergilerin kaldırılması ve tek bir artan oranlı doğrudan gelir vergisi ile miras vergisinin getirilmesi.

10. Kooperatiflere devlet desteği ve özgür üretim kooperatiflerine demokratik güvenceler altında devlet kredisi.

{...}[127]

XIX. Parti üyeleri, parti programına dayanarak her yerde sosyal demokrat işçi dernekleri kurma işini üstlenmeyi taahhüt eder.

127 Aradaki maddeler örgütsel konular hakkında. *–der.*

{Gotha Program Taslağı (1875)}[128]

Alman İşçi Partisi Programı

I. Emek, tüm zenginliğin ve tüm kültürün kaynağıdır ve yarar sağlayan emek, ancak toplum içinde ve toplum aracılığıyla var olabileceği için, emeğin getirisi, azaltılmamış olarak, eşit haklarla, toplumun tüm üyelerine aittir.

Bugünkü toplumda emek araçları kapitalistler sınıfının tekelindedir; işçi sınıfının bu durumdan kaynaklanan bağımlılığı, tüm biçimleriyle sefaletin ve köleliğin nedenidir.

Emeğin kurtuluşu, emek araçlarının toplumun ortak malları düzeyine yükseltilmesini ve toplam emeğin, işbirliği içinde, emeğin getirisinin adil olarak bölüşüleceği şekilde düzenlenmesini gerekli kılar.

Emeğin kurtuluşu işçi sınıfının eseri olmak zorundadır ve bu sınıf karşısında tüm diğer sınıflar sadece gerici bir yığındır.

İşçi sınıfı, kurtuluşu için, ilk olarak, bugünkü ulusal devletin sınırları içinde çalışır ve bunu yaparken, çabalarının tüm uygar ülkelerin işçileri için aynı olan zorunlu sonucunun halkların uluslararası kardeşliği olacağının bilincindedir.

II. Alman İşçi Partisi, bu ilkelerden hareketle, tüm yasal araçlarla, özgür devlet ve sosyalist toplum için; ücretlerin tunç yasası ile birlikte ücret sisteminin ve her biçimiyle sömürünün kaldırılması için; her tür toplumsal ve siyasal eşitsizliğin yok edilmesi için çaba harcar.

---

128 7 Mart 1875 tarihli *Der Volksstaat* gazetesinde yayımlandı. *–der.*

III. Alman İşçi Partisi, toplumsal sorunun çözümünün yolunu açmak için, çalışan halkın demokratik denetimi altındaki devlet yardımlarıyla üretim kooperatiflerinin kurulmasını talep eder. Sanayide ve tarımda, üretim kooperatifleri, toplam emeğin sosyalist örgütlenmesini oluşturmalarını sağlayacak bir ölçekle hayata geçirilmelidir.

Alman İşçi Partisi, devletin özgür temeli olarak, şunları talep eder:

1) tüm ulusal ve yerel seçimlerde 21 yaşın üzerindeki tüm erkeklere genel, eşit, tek dereceli ve gizli seçme hakkı;

2) teklif sunma ve reddetme haklarıyla birlikte, halk tarafından doğrudan yasama;

3) herkesin savaşabilir durumda olması. Sürekli orduların yerine halk milisi. Savaş ve barış hakkındaki kararların halk temsilcileri tarafından alınması;

4) tüm istisnai yasaların, özellikle de basın, dernek ve toplantı yasalarının yürürlükten kaldırılması;

5) yargıyı halkın yönetmesi. Parasız yargılama.

Alman İşçi Partisi, devletin zihinsel ve ahlaki temeli olarak, şunları talep eder:

1) Devlet tarafından sağlanan genel ve eşit ilköğretim. Genel okula devam zorunluluğu. Parasız öğretim.

2) Bilim özgürlüğü. Vicdan özgürlüğü.

Alman İşçi Partisi, devletin iktisadi temeli olarak, şunu talep eder:

Başta dolaylı vergiler olmak üzere var olan tüm vergilerin yerine devlet ve belediyeler için tek bir artan oranlı gelir vergisi.

Alman İşçi Partisi, işçi sınıfının bugünkü toplumdaki sermaye iktidarına karşı korunması için şunları talep eder:

1) Örgütlenme özgürlüğü

2) Normal iş günü ve pazar günleri çalışmanın yasaklanması.

3) Kadın emeğinin sınırlandırılması ve çocuk emeğinin yasaklanması.

4) Fabrika, atölye ve ev sanayilerinin devlet gözetimi altında tutulması.

5) Hapishane emeğinin düzenlenmesi.

6) Etkili bir sorumluluk yasası.

{Gotha Programı (1875)}[129]

Almanya Sosyalist İşçi Partisi Programı

I. Emek, tüm zenginliğin ve tüm kültürün kaynağıdır ve genel olarak yarar sağlayan emek ancak toplum aracılığıyla var olabileceği için, emeğin toplam ürünü, genel çalışma yükümlülüğüyle, eşit haklarla, herkese makul ihtiyaçlarına göre ilkesiyle, topluma, yani toplumun tüm üyelerine aittir.

Bugünkü toplumda emek araçları kapitalistler sınıfının tekelindedir; işçi sınıfının bu durumdan kaynaklanan bağımlılığı, tüm biçimleriyle sefaletin ve köleliğin nedenidir.

Emeğin kurtuluşu, emek araçlarının toplumun ortak mallarına dönüştürülmesini ve toplam emeğin, işbirliği içinde, emeğin getirisinin herkesin yararına kullanılacağı ve adil olarak bölüşüleceği şekilde düzenlenmesini gerekli kılar.

Emeğin kurtuluşu işçi sınıfının eseri olmak zorundadır ve bu sınıf karşısında tüm diğer sınıflar sadece gerici bir yığındır.

II. Almanya Sosyalist İşçi Partisi, bu ilkelerden hareketle, tüm yasal araçlarla, özgür devlet ve sosyalist toplum için; ücretli emek sisteminin kaldırılması yoluyla ücretlerin tunç yasasının parçalanması için; her biçimiyle sömürünün ortadan kaldırılması için; her tür toplumsal ve siyasal eşitsizliğin yok edilmesi için çaba harcar.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, ilk olarak ulusal sınırlar içinde çalışmakla birlikte, işçi hareketinin enternasyonal karakterinin

---

129 22-27 Mayıs 1875'te gerçekleştirilen Gotha Birlik Kongresinde kabul edilen program. *–der.*

bilincindedir ve tüm insanların kardeşliğini hayata geçirmek için söz konusu enternasyonal karakterin işçilere yüklediği tüm görevleri yerine getirmek konusunda kararlıdır.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, toplumsal sorunun çözümünün yolunu açmak için, çalışan halkın demokratik denetimi altındaki devlet yardımlarıyla sosyalist üretim kooperatiflerinin kurulmasını talep eder. Sanayide ve tarımda, üretim kooperatifleri, toplam emeğin sosyalist örgütlenmesini oluşturmalarını sağlayacak bir ölçekle hayata geçirilmelidir.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi, devletin temelleri olarak, şunları talep eder:

1) Tüm ulusal ve yerel seçimlerde ve oylamalarda 20 yaşın üzerindeki tüm yurttaşlara genel, eşit, tek dereceli seçme ve oy kullanma hakları; gizli ve zorunlu oy kullanma. Seçim ya da oylama günü bir pazar ya da tatil günü olmak zorundadır.

2) Halk tarafından doğrudan yasama. Savaş ve barış hakkındaki kararların halk tarafından alınması.

3) Herkesin savaşabilir durumda olması. Sürekli orduların yerine halk milisi.

4) Tüm istisnai yasaların, özellikle de basın, dernek ve toplantı yasalarının ve genel olarak ifade özgürlüğünü, araştırma ve düşünme özgürlüğünü sınırlandıran tüm yasaların yürürlükten kaldırılması.

5) Yargıyı halkın yönetmesi. Parasız yargılama.

6) Devlet tarafından sağlanan genel ve eşit ilköğretim. Genel okula devam zorunluluğu. Tüm eğitim kurumlarında parasız öğretim. Dinin kişisel bir konu olduğunun ilan edilmesi.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi bugünkü toplumda şunları talep eder:

1) Yukarıdaki taleplerle uyumlu olarak, siyasal hakların ve özgürlüklerin mümkün olduğunca genişletilmesi.

2) Başta halkın üzerine yüklenen dolaylı vergiler olmak üzere var olan tüm vergilerin yerine, devlet ve belediyeler için tek bir artan oranlı gelir vergisi.

3) Sınırsız örgütlenme hakkı.

4) Toplumsal gereksinimlere uygun düşen normal bir iş günü. Pazar günleri çalışmanın yasaklanması.

5) Çocuk emeğinin ve sağlığa ve ahlaka zarar veren her tür kadın emeğinin yasaklanması.

6) İşçilerin yaşamları ve sağlıkları için koruyucu yasalar. İşçi konutlarına sağlık denetimi. Maden ocaklarının, fabrika, atölye ve ev sanayilerinin işçilerin seçtiği memurlar tarafından gözetim altında tutulması. Etkili bir sorumluluk yasası.

7) Hapishane emeğinin düzenlenmesi.

8) Tüm işçi yardım ve destek sandıkları için tam özyönetim.

{Erfurt Program Taslağı (birinci versiyon) (1891)}

Çok gizli!

Değerli yoldaşlar! Size, ilişikte, görüşlerinizi ifade etmeniz ve olası değişiklik önerilerinizi eklemeniz ricasıyla, önümüzdeki parti kongresine sunulacak olan parti programı taslağını gönderiyoruz. Ama lütfen bu taslağın *çok gizli* tutulması gereğini gözetin, çünkü taslak yoldaşların ve dolayısıyla kamuoyunun bilgisine ancak olası kaygıların ve itirazların göz önünde bulundurulmasından sonra sunulmalı. Cevaplarınızı en geç

27 Haziran Cumartesi

gününe kadar bekliyoruz, çünkü Halle Kongresi kararına göre, program taslağı bir sonraki kongreden en az 3 ay önce açık tartışmaya açılmak zorunda.

Sosyal demokrat selamlarımızla

Parti Yönetim Kurulu

Almanya Sosyal Demokrat Partisi İçin Bir Program Taslağı

{1. paragraf} İşçilerin emek araçlarından (toprak, maden ocakları, maden kuyuları, maden yatakları, makineler ve aletler, ulaşım araçları) ayrılması ve bunların toplumun üyelerinin bir kısmının özel mülkiyeti altına girmesi, toplumun iki sınıfa bölünmesine yol açtı: çalışan sınıf ve mülk sahibi sınıf.

{2. paragraf} Toplumun varlığını sürdürmesi için gerekli olan emek araçları, özel mülk sahiplerinin (tekelcilerin) ellerinde, sömürü araçları hâline geldi. İşçilerin bu yüzden emek araçlarının bireysel sahiplerine bağımlı olması, bütün biçimleriyle köleliğin temelidir: siyasal haklardan yoksunluk, toplumsal sefalet, fiziksel körelme, zihinsel aşağılanma.

{3. paragraf} Özel mülk sahiplerinin (kapitalistler, büyük toprak sahipleri, burjuvalar) egemenliği altında, emek araçları ve sömürülenler tarafından yaratılan zenginlik giderek artan bir hızla kapitalistlerin ellerinde birikiyor; emeğin ürününün bölüşümü durmadan daha eşitsiz hâle geliyor, proleterlerin sayısı ve sefaleti durmadan artıyor, gereksiz işçi ordusu durmadan daha yığınsal hâle geliyor, sınıf karşıtlığı durmadan sertleşiyor, modern toplumu iki düşman ordugâha ayıran ve tüm sanayi ülkelerinin ortak ayırt edici özelliği olan sınıf mücadelesi durmadan şiddetleniyor.

{4. paragraf} Kapitalist özel üretimin doğasından kaynaklanan plansızlık giderek daha uzun süren bunalımları ve üretim duraklamalarını üretiyor ve bunlar da işçilerin durumunu daha da kötüleştiriyor, geniş halk katmanlarının yıkımını beraberinde getiriyor, genel bir iktisadi ve siyasal istikrarsızlığa yol açıyor ve toplumun bütününü huzursuzluğa ve karışıklığa sürüklüyor.

{5. paragraf} Sosyal demokrasinin hedefi ve ödevi, nedenleri ortadan kaldırarak, günden güne daha da katlanılmaz hâle gelen bu duruma bir son vermek ve işçi sınıfının kurtuluşunu sağlamaktır.

{6. paragraf} Almanya Sosyal Demokrat Partisi, bu nedenle, emek araçlarının (toprak, maden ocakları, maden yatakları, maden kuyuları, makineler ve aletler, ulaşım araçları) toplumun ortak mallarına dönüştürülmesi ve kapitalist özel üretimin, maddi ve zihinsel koşulları kapitalist toplumun kendisi tarafından yaratılan sosyalist ortaklaşa üretime dönüştürülmesi için çaba harcar.

{7. paragraf} İşçi sınıfının kurtuluşu sadece işçi sınıfının kendi eseri olabilir, çünkü tüm diğer sınıflar ve partiler kapitalizm zemininde durur ve kendi aralarındaki çıkar çatışmalarına rağmen, kapitalizmin korunması ve güçlendirilmesi ortak hedefine sahiptirler.

{8. paragraf} İşçi sınıfının kurtuluşunun ulusal bir sorun değil, tüm uygar ülkelerin işçilerini aynı şekilde ilgilendiren ve çözümüne sadece uluslararası işbirliğiyle ulaşılabilecek olan toplumsal bir sorun olduğunu bilen Almanya Sosyal Demokrat Partisi, kendisini tüm diğer ülkelerin sınıf bilinçli işçileriyle *bir* hisseder ve ilan eder.

{9. paragraf} Sosyal Demokrat Parti, devlet sosyalizmi denen, özel girişimcinin yerine devleti koyan, ama işçileri iktisadi sömürü ve siyasal baskı ikili boyunduruğunun altında bırakan mali devletleştirme sistemiyle hiçbir ortak yana sahip değildir.

{10. paragraf} Sosyal Demokrat Parti, yeni sınıf ayrıcalıkları ve öncelik hakları için değil, sınıf egemenliğinin kaldırılması ve cinsiyet ve köken ayrımı olmaksızın herkese eşit hak için mücadele eder. Sosyal demokrasi, işçi sınıfının kurtuluşu için, insanlığın kurtuluşu için yürüttüğü mücadelede, genel olarak halkın ve özel olarak işçi sınıfının durumunu iyileştirebilecek olan tüm talepleri, önlemleri ve kurumları savunur.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi bu nedenle aşağıdaki taleplerin savunuculuğunu yapar:

1. Tüm seçimlerde ve oylamalarda cinsiyet ayrımı olmaksızın 21 yaşın üzerindeki tüm yurttaşlar için genel eşit tek dereceli seçme ve oy kullanma hakları ve gizli oy kullanma. Nispi seçim sisteminin getirilmesi. Seçimlerin ve oylamaların bir pazar ya da tatil günü yapılması.

2. Halk tarafından doğrudan yasama, yani halkın teklif sunma ve reddetme haklarına sahip olması.

3. Savaş ve barış hakkındaki kararların halkın seçilmiş temsilcileri tarafından alınması. Uluslararası bir hakemlik mahkemesinin kurulması.

4. İfade özgürlüğünü ve örgütlenme ve toplanma haklarını sınırlandıran ya da ortadan kaldıran tüm yasaların yürürlükten kaldırılması.

5. Kamu kaynakları kullanılarak kiliselere ve dinsel faaliyetlere sağlanan tüm yardımlara son verilmesi. Kilise cemaatleri ve dinsel cemaatler, özel birlikler olarak kabul edilecektir.

6. Okulun dünyeviliği. Kamu ilkokullarına devam zorunluluğu. Kamuya ait tüm eğitim kurumlarında öğretimin ve eğitim araçlarının parasız olması.

7. Herkesin savaşabilir durumda olması için eğitim. Sürekli orduların yerine halk milisi.

8. Parasız yargılama ve hukuki yardım. Yargıyı halkın seçtiği yargıçların yönetmesi.

9. Parasız tıbbi bakım ve ilaç.

10. Vergilerle karşılanması gereken tüm kamu harcamalarının finansmanı için artan oranlı gelir, sermaye ve miras vergileri. Herkesin çıkarlarını ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarlarına kurban eden tüm dolaylı vergilerin, gümrük vergilerinin ve diğer iktisat politikası önlemlerinin kaldırılması.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, işçi sınıfının korunması için şunları talep eder:

1. Aşağıdaki temele dayalı etkili bir ulusal ve uluslararası işçi koruma mevzuatı:

a) En fazla sekiz saatlik bir normal iş gününün belirlenmesi;

b) 14 yaşın altındaki çocuklar için sınai çalışmanın yasaklanması;

c) doğaları gereği, teknik nedenlerle ya da kamu esenliğini ilgilendiren nedenlerle gece çalışmasını gerektiren sanayi dalları dışında gece çalışmasının yasaklanması;

d) işletme tarzının kadın organizması üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu sanayi dallarında kadın emeğinin yasaklanması;

e) kadınlar ve 18 yaşın altındaki genç işçiler için gece çalışmasının yasaklanması;

f) her işçi için her hafta en az 36 saatlik kesintisiz bir dinlenme süresi;

g) ayni ücret sisteminin yasaklanması;

h) ev sanayisi de dâhil olmak tüm atölyelerin ve sınai işletmelerin maaşları imparatorluk tarafından ödenen denetim görevlilerinin gözetimi altında tutulması.

2. Girişimcilerin saldırılarına karşı örgütlenme hakkının sağlanması.

3. Tüm işçi sigorta kurumlarının imparatorluk tarafından devralınması ve bunların yönetiminde katılımcıların belirleyici söz sahibi olması.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, çalışma koşullarının düzenlenmesi ve gözetim altında tutulması için, bir imparatorluk istihdam kurumunu, bölgesel istihdam kurumlarını ve üyelerinin yarısı işçiler diğer yarısı girişimciler tarafından seçilecek olan istihdam odalarının kurulmasını talep eder.

{Erfurt Program Taslağı (İkinci versiyon) (1891)}[130]

Almanya Sosyal Demokrat Partisi İçin Bir Program Taslağı

[1. paragraf] İşçilerin emek araçlarından (toprak, maden ocakları, maden kuyuları, makineler ve aletler, ulaşım araçları) ayrılması ve bunların toplumun üyelerinin bir kısmının özel mülkiyeti altına girmesi, toplumun iki sınıfa bölünmesine yol açtı: çalışan sınıf ve mülk sahibi sınıf.

[2. paragraf] Toplumsal emek araçları, onlara el koyanların ellerinde, sömürü araçları hâline geldi. İşçilerin bu yüzden emek araçlarının, yani yaşam kaynaklarının sahiplerinin iktisadi boyunduruğu altında olması, bütün biçimleriyle köleliğin temelidir: toplumsal sefalet, zihinsel körelme, siyasal bağımlılık.

[3. paragraf] Bu sömürünün egemenliği altında, sömürülenler tarafından yaratılan zenginlik giderek artan bir hızla sömürücülerin (kapitalistler ve büyük toprak sahipleri) ellerinde birikiyor. Emeğin ürününün sömürücüler ile sömürülenler arasındaki bölüşümü durmadan daha eşitsiz hâle geliyor, proleterlerin sayısı ve geçim güvencesizliği durmadan artıyor, gereksiz işçi ordusu durmadan daha yığınsal hâle geliyor, sınıf karşıtlığı durmadan sertleşiyor, modern toplumu iki düşman ordugâha ayıran ve tüm sanayi ülkelerinin ortak ayırt edici özelliği olan sınıf mücadelesi durmadan şiddetleniyor.

130 *Vorwärts* gazetesinin 4 Temmuz 1891 tarihli 153. sayısında yayımlandı. *–der.*

[4. paragraf] Kapitalist üretimin doğasından kaynaklanan plansızlık giderek daha uzun süren bunalımları ve üretim duraklamalarını üretiyor ve bunlar da işçilerin durumunu daha da kötüleştiriyor, kentlerdeki ve kırdaki orta katmanların (küçük burjuvaların ve küçük köylülerin) yıkıma uğraması yoluyla mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki uçurumu genişletiyor, genel güvencesizliği toplumun normal durumu düzeyine yükseltiyor ve toplumsal emek araçlarına el koyanlar sınıfının iktisadi ve siyasal liderlik mesleğini ve yeteneğini yitirmiş olduğunun kanıtını sunuyor.

[5. paragraf] Sosyal demokrasinin hedefi ve ödevi, nedenlerini ortadan kaldırarak, günden güne daha da katlanılmaz hâle gelen bu duruma bir son vermek ve işçi sınıfının kurtuluşunu sağlamaktır.

[6. paragraf] Almanya Sosyal Demokrat Partisi, bu nedenle, emek araçlarının (toprak, maden ocakları, maden kuyuları, makineler ve aletler, ulaşım araçları) toplumun ortak mallarına dönüştürülmesi ve kapitalist üretimin sosyalist üretime dönüştürülmesi için çaba harcar; bu dönüşümün maddi ve zihinsel koşulları kapitalist toplumun kendisi tarafından yaratılmış ve hâlâ yaratılmaktadır ve işçi sınıfının kurtuluşu ve onunla birlikte toplumun istisnasız tüm üyelerinin kurtuluşu sadece bu dönüşüm aracılığıyla gerçekleşebilir.

[7. paragraf; Engels'in kullandığı metinde 9. paragraf] Sosyal Demokrat Parti, devlet sosyalizmi denen, özel girişimcinin yerine devleti koyan ve böylece işçiler üzerindeki iktisadi sömürü ve siyasal baskı gücünü tek bir elde toplayan mali amaçlı devletleştirme sistemiyle hiçbir ortak yana sahip değildir.

[8. paragraf; Engels'in kullandığı metinde 7. paragraf] İşçi sınıfının kurtuluşu sadece işçi sınıfının kendi eseri olabilir, çünkü tüm diğer sınıflar ve partiler kapitalizm zemininde durur ve kendi aralarındaki çıkar çatışmalarına rağmen, bugünkü toplu-

mun temellerinin korunması ve güçlendirilmesi ortak hedefine sahiptirler.

[9. paragraf; Engels'in kullandığı metinde 8. paragraf] Kapitalist üretim tarzına sahip tüm ülkelerde işçi sınıfının çıkarları aynıdır; uluslararası ticaretin ve dünya pazarı için üretimin genişlemesiyle birlikte her bir ülkenin işçilerinin durumu diğer ülkelerdeki işçilerin durumuna giderek daha bağımlı hâle geliyor; bu nedenle, işçi sınıfının kurtuluşu ulusal bir sorun değil, tüm uygar ülkelerin işçilerini aynı şekilde ilgilendiren toplumsal bir sorundur. Bunu bilen Almanya Sosyal Demokrat Partisi, kendisini tüm diğer ülkelerin sınıf bilinçli işçileriyle *bir* hisseder ve ilan eder.

[10. paragraf] Sosyal Demokrat Parti, yeni sınıf ayrıcalıkları ve öncelik hakları için değil, sınıf egemenliğinin ve sınıfların kendilerinin kaldırılması ve hiçbir cinsiyet ve köken ayrımı olmaksızın herkese eşit haklar ve eşit görevler için mücadele eder. Sosyal demokrasi, bu kurtuluş mücadelesinde, sadece ücretli emekçilerin değil sömürülen ve ezilen herkesin temsilcisi olarak, genel olarak halkın ve özel olarak işçi sınıfının durumunu iyileştirebilecek olan tüm talepleri, önlemleri ve kurumları savunur.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi bu nedenle aşağıdaki taleplerin savunuculuğunu yapar:

1. Tüm seçimlerde ve oylamalarda cinsiyet ayrımı olmaksızın 21 yaşın üzerindeki tüm imparatorluk yurttaşları için genel eşit tek dereceli seçme ve oy kullanma hakları ve gizli oy kullanma. Nispi seçim sisteminin getirilmesi. Seçimlerin ve oylamaların bir pazar ya da tatil günü yapılması. Seçilmiş temsilciler için ödenek.

2. Halkın teklif sunma ve reddetme hakları aracılığıyla yasama sürecine doğrudan katılımı. İmparatorluk, eyalet, il ve belde düzeylerinde halkın özyönetimi. Vergilerin her yıl oya sunulması. Vergileri reddetme hakkı.

3. Savaş ve barış hakkındaki kararların halkın seçilmiş temsilcileri tarafından alınması. Uluslararası bir hakemlik mahkemesinin kurulması.

4. İfade özgürlüğünü ve örgütlenme ve toplanma haklarını sınırlandıran ya da ortadan kaldıran tüm yasaların yürürlükten kaldırılması.

5. Kamu kaynakları kullanılarak kiliseler ve dinsel faaliyetler için yapılan tüm harcamalara son verilmesi. Kilise cemaatleri ve dinsel cemaatler, özel birlikler olarak kabul edilecektir.

6. Okulun dünyeviliği. Kamu ilkokullarına devam zorunluluğu. Kamuya ait tüm eğitim kurumlarında öğretimin ve eğitim araçlarının parasız olması.

7. Herkesin savaşabilir durumda olması için eğitim. Sürekli orduların yerine halk milisi.

8. Parasız yargılama ve hukuki yardım. Yargıyı halkın seçtiği yargıçların yönetmesi.

9. Parasız tıbbi bakım ve ilaç.

10. Vergilerle karşılanması gereken tüm kamu harcamalarının finansmanı için kademeli olarak artan gelir, sermaye ve miras vergileri. Herkesin çıkarlarını ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarlarına tabi kılan tüm dolaylı vergilerin, gümrük vergilerinin ve diğer iktisat politikası önlemlerinin kaldırılması.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, işçi sınıfının korunması için şunları talep eder:

1. Aşağıdaki temele dayalı etkili bir ulusal ve uluslararası işçi koruma mevzuatı:

a) En fazla sekiz saatlik bir normal iş gününün belirlenmesi;

b) 14 yaşın altındaki çocuklar için sınai çalışmanın yasaklanması;

c) doğaları gereği, teknik nedenlerle ya da kamu esenliğini ilgilendiren nedenlerle gece çalışmasını gerektiren sanayi dalları dışında gece çalışmasının yasaklanması;

d) her işçi için her hafta en az 36 saatlik kesintisiz bir dinlenme süresi;

e) ayni ücret sisteminin yasaklanması.

2. Bir imparatorluk istihdam kurumu, ilçe istihdam kurumları ve istihdam odaları tarafından tüm sınai işletmelerin gözetim altında tutulması ve kentlerdeki ve kırdaki çalışma koşullarının düzenlenmesi.

3. Tarım kesimindeki işçiler ile hizmetçilerin sanayi işçileriyle eşit kılınması. Uşak yasalarının yürürlükten kaldırılması.

4. Örgütlenme hakkının güvence altına alınması.

5. Tüm işçi sigorta kurumlarının imparatorluk tarafından devralınması ve bunların yönetiminde işçilerin belirleyici söz sahibi olması.

{Erfurt Programı (1891)}[131]

Almanya Sosyal Demokrat Partisi Programı

Burjuva toplumunun iktisadi gelişimi, kaçınılmaz olarak, çalışanın kendi üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetine dayanan küçük işletmenin çöküşüne yol açıyor. Çalışanı üretim araçlarından ayırıyor ve onu mülksüz bir proletere dönüştürüyor; bu sırada, üretim araçları görece küçük bir sayıdaki kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin tekeli altına giriyor.

Üretim araçlarının bu tekel altına alınma sürecine, dağınık küçük işletmelerin yerini devasa büyük işletmelerin alması, aletlerin gelişerek makinelere dönüşmesi, insan emeğinin üretkenliğinin muazzam bir derecede büyümesi eşlik ediyor. Ama söz konusu dönüşümün sağladığı tüm yararlar, kapitalistler ve büyük toprak sahipleri tarafından tekel altına alınıyor. Bu da, proletarya ve batmakta olan orta katmanlar (küçük burjuvalar, köylüler) için, geçim güvencesizliğinin, sefaletin, baskının, köleleşmenin, aşağılanmanın ve sömürünün giderek artması anlamına geliyor.

Proleterlerin sayısı durmadan artıyor, gereksiz işçi ordusu durmadan daha yığınsal hâle geliyor, sömürenler ile sömürülenler arasındaki karşıtlık durmadan sertleşiyor, burjuvazi ile proletarya arasında yürütülen, modern toplumu iki düşman ordugâha ayıran ve tüm sanayi ülkelerinin ortak ayırt edici özelliği olan sınıf mücadelesi durmadan şiddetleniyor.

131 14-21 Ekim 1891'de gerçekleştirilen Erfurt Kongresinde kabul edilen program. *-der.*

Kapitalist üretim tarzının doğasından kaynaklanan, kapsamları ve yıkıcılıkları durmadan artan, genel güvencesizliği toplumun normal durumu düzeyine yükselterek katlanılmaz kılan, üretim araçlarının özel mülkiyetinin bu araçların amaçlarına uygun şekilde kullanılmasıyla ve eksiksiz gelişmeleriyle bağdaşmaz hâle geldiğini gösteren bunalımlar, mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki uçurumu daha da genişletiyor.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti, bir zamanlar üreticinin kendi ürününün sahibi olmasını güvence altına alırken, bugün, köylüleri, zanaatçıları ve küçük tüccarları mülksüzleştirmenin ve çalışmayanları (kapitalistler, büyük toprak sahipleri) işçinin ürününün sahibi durumuna getirmenin aracı hâline geldi. Büyük işletmenin ve toplumsal emeğin sürekli olarak artan üretkenliğinin bugüne kadar sömürülmüş olan sınıflar için bir sefalet ve baskı kaynağı olmaktan çıkarak en büyük gönencin ve her açıdan uyumlu mükemmelleşmenin bir kaynağına dönüşmesini, sadece, üretim araçlarının (toprak, maden kuyuları ve maden ocakları, hammaddeler, aletler, makineler, ulaşım araçları) kapitalist özel mülkiyetinin toplumsal mülkiyete dönüştürülmesi ve meta üretiminin sosyalist üretime, toplum için ve toplum tarafından gerçekleştirilen üretime dönüştürülmesi sağlayabilir.

Bu toplumsal dönüşüm, sadece proletaryanın kurtuluşu anlamına değil, bugünkü koşullar altında acı çeken bütün bir insan ırkının kurtuluşu anlamına gelir. Ama sadece işçi sınıfının eseri olabilir, çünkü tüm diğer sınıflar, kendi aralarındaki çıkar çatışmalarına rağmen, üretim araçlarının özel mülkiyeti zemininde durur ve bugünkü toplumun temellerinin korunması ve güçlendirilmesi ortak hedefine sahiptirler.

İşçi sınıfının kapitalist sömürüye karşı mücadelesi zorunlu olarak siyasal bir mücadeledir. İşçi sınıfı, siyasal hakların yokluğunda, iktisadi mücadelelerini yürütemez ve iktisadi örgütlenme-

sini geliştiremez. Siyasal iktidarın sahibi hâline gelmeden, üretim araçlarının herkesin mülkiyeti altına girmesini sağlayamaz.

Sosyal Demokrat Parti'nin ödevi, işçi sınıfının bu mücadelesini, bilinçli ve birleşik bir mücadeleye dönüşmesini sağlayacak şekilde biçimlendirmek ve bu sınıfa zorunlu hedefini göstermektir.

Kapitalist üretim tarzına sahip tüm ülkelerde işçi sınıfının çıkarları aynıdır. Uluslararası ticaretin ve dünya pazarı için üretimin genişlemesiyle birlikte her bir ülkenin işçilerinin durumu diğer ülkelerdeki işçilerin durumuna giderek daha bağımlı hâle geliyor. Dolayısıyla, işçi sınıfının kurtarılması, tüm uygar ülkelerin işçilerinin aynı şekilde katıldıkları bir iştir. Bunu bilen Almanya Sosyal Demokrat Partisi, kendisini tüm diğer ülkelerin sınıf bilinçli işçileriyle bir hisseder ve ilan eder.

Dolayısıyla, Almanya Sosyal Demokrat Partisi, yeni sınıf ayrıcalıkları ve öncelik hakları için değil, sınıf egemenliğinin ve sınıfların kendilerinin kaldırılması ve hiçbir cinsiyet ve köken ayrımı olmaksızın herkese eşit haklar ve eşit görevler için mücadele eder. Bu görüşlerden hareketle, bugünkü toplumda, sadece ücretli emekçilerin sömürülmesine ve ezilmesine karşı değil, ister bir sınıfı, ister bir partiyi, ister bir cinsiyeti, isterse bir ırkı hedef alıyor olsun her tür sömürüye ve ezme ilişkisine karşı mücadele eder.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi bu ilkelerden hareketle öncelikle şunları talep eder:

1. Tüm seçimlerde ve oylamalarda cinsiyet ayrımı olmaksızın 20 yaşın üzerindeki tüm imparatorluk yurttaşları için genel, eşit, tek dereceli seçme ve oy kullanma hakları ve gizli oy kullanma. Nispi seçim sistemi ve bunun yürürlüğe sokulmasına kadar seçim bölgelerinin her nüfus sayımından sonra yasal olarak yeniden belirlenmesi. İki yıllık yasama dönemleri. Seçimlerin ve oylamaların yasal bir tatil gününde yapılması. Seçilmiş temsilciler için ödenek. Vesayet altına alınma durumu dışında siyasal haklar üzerindeki her tür kısıtlamanın kaldırılması.

2. Teklif sunma ve reddetme hakları aracılığıyla halk tarafından doğrudan yasama. İmparatorluk, eyalet, il ve belde düzeylerinde halkın kendi kaderini belirlemesi ve özyönetimi. Yetkililerin halk tarafından seçilmesi, sorumlu ve yükümlü olmaları. Vergilerin her yıl oya sunulması.

3. Herkesin savaşabilir durumda olması için eğitim. Sürekli orduların yerine halk milisi. Savaş ve barış hakkındaki kararların halk temsilcileri tarafından alınması. Tüm uluslararası anlaşmazlıkların hakemlik mahkemeleri aracılığıyla çözüme bağlanması.

4. İfade özgürlüğünü ve örgütlenme ve toplanma haklarını sınırlandıran ya da ortadan kaldıran tüm yasaların yürürlükten kaldırılması.

5. Kadını kamu hukuku ve bireysel hukuk alanlarında erkek karşısında dezavantajlı kılan tüm yasaların yürürlükten kaldırılması.

6. Dinin kişisel bir konu olduğunun ilan edilmesi. Kamu kaynakları kullanılarak kiliseler ve dinsel faaliyetler için yapılan tüm harcamalara son verilmesi. Kilise cemaatleri ve dinsel cemaatler, kendi işlerini tümüyle bağımsız olarak düzenleyen özel birlikler olarak kabul edilecektir.

7. Okulun dünyeviliği. Kamu ilkokullarına devam zorunluluğu. Hem kamu ilkokullarında hem de yetenekleri nedeniyle daha fazla eğitim almalarının uygun olacağı düşünülen öğrencilere yönelik daha yüksek eğitim kurumlarında öğretimin, eğitim araçlarının ve yemeklerin parasız olması.

8. Parasız yargılama ve hukuki yardım. Yargıyı halkın seçtiği yargıçların yönetmesi. Ceza davalarında temyiz. Haksız yere suçlanan, tutuklanan ve mahkûm edilen kişilere tazminat. Ölüm cezasının kaldırılması.

9. Ebelik ve ilaçlar dâhil olmak üzere parasız tıbbi bakım. Parasız defin.

10. Vergilerle karşılanması gereken tüm kamu harcamalarının finansmanı için kademeli olarak artan gelir ve servet vergileri. Mirasın büyüklüğüne ve akrabalık derecesine göre kademeli olarak artan miras vergisi. Herkesin çıkarlarını ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarlarına kurban eden tüm dolaylı vergilerin, gümrük vergilerinin ve diğer iktisat politikası önlemlerinin kaldırılması.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi, işçi sınıfının korunması için öncelikle şunları talep eder:

1. Aşağıdaki temele dayalı etkili bir ulusal ve uluslararası işçi koruma mevzuatı:

a) En fazla sekiz saatlik bir normal iş gününün belirlenmesi;

b) On dört yaşın altındaki çocuklar için gelir getiren işlerde çalışmanın yasaklanması;

c) Doğaları gereği, teknik nedenlerle ya da kamu esenliğini ilgilendiren nedenlerle gece çalışmasını gerektiren sanayi dalları dışında gece çalışmasının yasaklanması;

d) Her işçi için her hafta en az 36 saatlik kesintisiz bir dinlenme süresi;

e) Ayni ücret sisteminin yasaklanması.

2. Bir imparatorluk istihdam kurumu, ilçe istihdam kurumları ve istihdam odaları tarafından tüm sınai işletmelerin gözetim altında tutulması ve kentlerdeki ve kırdaki çalışma koşullarının araştırılması ve düzenlenmesi. Katı sınai hijyen önlemleri.

3. Tarım kesimindeki işçiler ile hizmetçilerin yasal olarak sanayi işçileriyle eşit kılınması. Uşak yasalarının yürürlükten kaldırılması.

4. Örgütlenme hakkının güvence altına alınması.

5. Tüm işçi sigorta kurumlarının imparatorluk tarafından devralınması ve bunların yönetiminde işçilerin belirleyici söz sahibi olması.

{Fransız İşçi Partisi Programı (1880)}[132]

Karl Marx - Jules Guesde

Üretici sınıfın kurtuluşunun, cinsiyet ya da ırk ayrımı olmaksızın tüm insanların kurtuluşu anlamına geldiğini;

Üreticilerin, yalnızca üretim araçlarının sahipleri olmaları durumunda özgür olabileceklerini;

Üretim araçlarının onlara ait olmasının yalnızca şu iki biçim:

1. Hiçbir zaman genel görüngü hâline gelmemiş olan ve sınai ilerlemeyle giderek daha fazla aşılan bireysel biçim;

2. Maddi ve zihinsel unsurları tam da kapitalist toplumun gelişimi tarafından yaratılan kolektif biçim altında gerçekleşebileceğini göz önünde bulunduran,

Bu kolektif el koyma fiilinin, yalnızca, ayrı bir siyasal partide örgütlenmiş üretici sınıfın (proletaryanın) devrimci eyleminin ürünü olabileceğini;

---

132 Sosyalistlerin 1879 yılında Marsilya'da düzenlediği kongreyle Fransız İşçi Partisi'nin kurulmasının ardından, başlarında Jules Guesde'in bulunduğu bir grup Fransız sosyalisti Paul Lafargue aracılığıyla Marx ile Engels'ten parti için bir program taslağı hazırlamalarına yardımcı olmalarını rica etti. Marx ile Engels, Fransız işçi hareketine yardımcı olmanın onları mutlu edeceğini söylediler. Guesde Mayıs 1880'de Londra'ya geldi ve orada Marx, Engels ve Lafargue ile birlikte Fransız İşçi Partisi'nin programı üzerinde çalıştılar. Program, teorik bir kısım ile pratik bir kısımdan (ya da asgari programdan) oluşuyordu. Teorik sunuş bölümü Marx tarafından Guesde'e dikte edildi. Engels, programın geri kalan kısmıyla ilgili olarak, 25 Ekim 1881'de Bernstein'a yazdığı mektupta şunları yazdı: "Ardından programın geri kalan içeriği tartışıldı; bazı şeyleri ekledik bazı şeyleri çıkardık." *–Almanca ed.*

Elinizdeki çeviri için temel alınan metin *l'Egalité* gazetesinin 30 Haziran 1880 tarihli sayısına dayanıyor. *–der.*

Bu tür bir örgütün, proletaryanın elinde bulunan bütün araçlarla mücadele etmek zorunda olduğunu ve bu araçların arasında, bugüne kadar bir aldatmaca aracı olarak kullanılmış, ama söz konusu mücadele sayesinde kurtuluşun bir aracına dönüştürülecek olan genel oy hakkının da bulunduğunu

göz önünde bulunduran,

ve tüm üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin yeniden sağlanmasını iktisadi alandaki çalışmalarının hedefi olarak belirlemiş bulunan Fransız sosyalist işçileri, *örgütlenme ve mücadele aracı olarak* gördükleri seçimlere şu *asgari* programla girmeye karar vermiştir:

A. Siyasal Program

1. Basın, toplantılar ve dernekler hakkındaki ve hepsinden önemlisi Uluslararası İşçi Birliği karşıtı tüm yasaların yürürlükten kaldırılması. İşçi sınıfının kayıt altına alınması anlamına gelen çalışma cüzdanlarının ve işçiyi patron karşısında eşitsiz bir konuma yerleştiren tüm yasaların kaldırılması.

2. İbadet bütçesinin kaldırılması ve "dinsel kurumlara ait olan devredilemez oldukları kabul edilen taşınır ve taşınmaz mallarının", bu kurumların tüm sınai ve ticari girişimleriyle birlikte "ulusa geri verilmesi" (Komün'ün 2 Nisan 1871 tarihli kararnamesi).

3. Tüm halkın silahlandırılması.

4. İdare ve polis komüne bağlıdır.

B. İktisadi Program

1. Pazartesi gününün tatil günü olması, yani girişimcilerin işçilerinden pazartesi günü çalışmalarını istemelerini yasaklayan bir yasanın çıkarılması. – İş gününün yetişkinler için yasal

olarak 8 saate indirilmesi. – 14 yaşından küçük çocukların özel atölyelerde çalışmasının yasaklanması ve 14 ile 18 yaşları arasındakiler için çalışma süresinin günde 6 indirilmesi.

2. Her yıl yerel gıda fiyatlarına göre belirlenecek olan bir yasal asgari ücret.

3. Her iki cinsiyetten işçiler için eşit ücret.

4. Tüm çocuklara, masrafları devlet ve belediyeler tarafından temsil edilen toplum tarafından karşılanacak şekilde bilimsel ve teknik eğitim verilmesi.

5. İşverenlerin, işçilere ait ve yeniden tümüyle onların denetimi altına sokulacak olan yardımlaşma, sigorta vb. sandıklarının yönetimine ilişkin her tür müdahalelerinin yasaklanması.

6. Kazalardan işverenlerin sorumlu olması ve bunun, işveren tarafından, işçi fonlarına, çalıştırdığı işçilerin sayısıyla ve sektörünün tehlikelilik düzeyiyle orantılı bir teminat ödenmesi yoluyla güvence altına alınması.

7. İşçilerin farklı işletmelerdeki özel çalışma kurallarının belirlenmesinde söz sahibi olması; işverenlerin zorla elde etmiş oldukları, işçileri para cezalarına çarptırma ya da ücretlerinden kesinti yapma hakkına son verilmesi (Komün'ün 27 Nisan 1871 tarihli kararnamesi).

8. Kamu mülklerinin (bankalar, demiryolları, madenler vb.) devredilmesini sağlamış olan tüm sözleşmelerin gözden geçirilmesi ve devlete ait tüm işletmelerin bu işletmelerde çalışan işçiler tarafından kullanılması.

9. Tüm dolaylı vergilerin kaldırılması ve tüm doğrudan vergilerin 3.000 frangı aşan gelirler ve 20.000 frangı aşan miraslar üzerindeki artan oranlı bir vergiye dönüştürülmesi.

Dizin ve Sözlükçe

ABD # (*ayrıca*: Amerika) 3 8 3 9 41 75 76 79 98 100 101

adil bölüşüm # 23 24 29 126 129

Adler, Victor (1852-1918) # Avusturya sosyal demokrasisinin kurucularından ve liderlerinden; 1889-1895 yıllarında Engels'le mektuplaştı. 62 65 67 69

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni # Friedrich Engels'in eseri (*ayrıca*: *Köken*). 75 89

Alman Halk Partisi (*Deutsche Volkspartei*) # 1868 yılında kurulan sol liberal parti. 1866 yılında kurulan ve kurucuları arasında Wilhelm Liebknecht ile August Bebel'in de bulunduğu Saksonya Halk Partisi, İmparatorluk Meclisinde bu partiyle işbirliği yapmıştı. Saksonya Halk Partisi 1869 yılında feshedilirken bu partinin Marksist kanadı aynı yıl Eisenach'ta Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurdu; *bkz.* Sosyal Demokrat İşçi Partisi (*ayrıca*: Halk Partisi). 18 39 48 57 60 66 82 112

Alman İmparatorluğu # 1871 yılında Prusya ile diğer küçük Alman devletlerinin birleşmesiyle kurulan ve 1918 yılına kadar ayakta kalan imparatorluk (*ayrıca*: Prusya-Almanya İmparatorluğu). 32 37-39 42 62 100 103

Alman İşçi Partisi # Gotha Program Taslağında (1875) kullanılan parti ismi. 12 16 20 32 33 36-41 51 60 62 64 67 111 126 127

Almanach du Parti Ouvrier (İşçi Partisi Yıllığı) # Yayın yönetmenliğini Jules Guesde ile Paul Lafargue'ın yaptığı, 1892-1894 ve 1896 yıllarında Lille'de çıkan sosyalist yıllık. 113

Almanya Sosyal Demokrat Partisi (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands - SPD*) # 1875 yılında Sosyal Demokrat İşçi Partisi ("Eisenach Partisi") ile Genel Alman İşçi Derneği'nin ("Lasalcılar") Gotha kentinde düzenlenen kongrede birleşmesiyle kurulan Almanya Sosyalist İşçi Partisi 1890 yılında bu adı aldı. Bugün aynı adı taşımakta olan Alman sosyal demokrat partisi kendisini bu geleneğin devamcısı sayar. 12 13 88 132-140 142 144 146

Almanya Sosyalist İşçi Partisi (*Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands - SAP*) # 1869 yılında Saksonya Halk Partisi'nin Marksist kanadı tarafından kurulan Sosyal Demokrat İşçi Partisi ("Eisenach Partisi") ile 1863 yılında Ferdinand Lassalle tarafından kurulan Genel Alman İşçi Derneği'nin ("Lasalcılar") Gotha kentinde düzenlenen kongrede birleşmesiyle 1875 yılında kurulan parti. 1890 yılında Almanya Sosyal Demokrat Partisi adını aldı. 12 13 56 57 129 130

Alsace-Lorraine # Almancası *Elsaß-Lothringen* olan, Almanca konuşanların çoğunlukta olduğu, 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından Alman İmparatorluğu tarafından ilhak edilen ve 1918'de yeniden Fransa'ya dâhil edilen bölge. 113 114

anarşistler # 14 52 110

Arbeiter-Zeitung # Avusturya sosyal demokrasisinin yayın organı. 67 72

Audorf, Jacob (1834-1898) # Şair, editör, Lasalcı. 83

Auer, Ignaz (1846-1907) # Saraç, Alman sosyal demokrasisinin liderlerinden, uzun yıllar İmparatorluk Meclisi üyesi. 13 17 56 111

Avrupa Birleşik Devletleri # 32 49

Avustralya # 101

Bakunin, Mihail Aleksandroviç (1814-1876) # Rus devrimci, anarşizmin kurucularından. 14 18 32 53

Barış Birliği # *bkz.* Barış ve Özgürlük Birliği

Barış ve Özgürlük Birliği # 1867 yılında İsviçre'de kurulan, bir "Avrupa Birleşik Devletleri"nin savaşlara son vermeyi mümkün kılacağını savunan, kurucuları arasında Victor Hugo, Giuseppe Garibaldi ve Bakunin'in de bulunduğu örgüt (*ayrıca*: Özgürlük ve Barış Federasyonu, Barış ve Özgürlük Federasyonu, Barış Birliği). 32 39 49

Barış ve Özgürlük Federasyonu # *bkz.* Barış ve Özgürlük Birliği

bayağı demokrasi # (*ayrıca*: bayağı demokrat, bayağı demokratik) 40 57 66 73

bayağı sosyalizm # 29 91

Bebel, August (1840-1913) # Marksist, Alman sosyal demokrasisinin kurucularından ve liderlerinden. 13 17 47 55 59 62 63 65 68-70 72 75-80 106 107 110-112 117

Becker, Bernhard (1826 -1882) # Yayıncı, Lasalcı, 1864-1865 yıllarında Genel Alman İşçi Derneği başkanı. 19 57 61

Bernstein, Eduard (1850-1932) # Sosyal demokrat, yayıncı. Engels'in ölümünden sonra Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin reformist kanadının liderlerinden (*ayrıca*: Ede). 64 106 107 147

Bismarck, Otto Fürst von (1815-1898) # Prusya başbakanı (1862-1872 ve 1873-1890), Alman İmparatorluğu başbakanı (1871-1890). 31-33 42 55 73 74

Bonaparte, Charles Louis Napoléon (1808-1873) # Napoléon Bonaparte'ın yeğeni. 10 Aralık 1848'de cumhurbaşkanı seçildi, 2 Aralık 1851'de darbe yaptı ve ertesi yıl "III. Napoléon" adıyla imparatorluğunu ilan etti. İkinci İmparatorluk dönemi boyunca başta kaldı, kendisinin başlattığı 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'nda esir düşmesinin ardından tahtını kaybetti (*ayrıca*: Louis-Napoleon). 39

Bonaparte, Napoléon (1769-1821) # Fransa'da 1799 yılında bir hükümet darbesi yaparak başa geçti, 1804 yılında imparatorluğunu ilan ederek I. Napoléon adını aldı. 101

Bonapartizm # Louis Bonaparte'ın Fransa'da kurduğu İkinci İmparatorluk rejiminin savunuculuğu. 73

bölüşüm # 23-25 29 104 126 129 133 137

Bracke, Wilhelm (1842-1880) # Yayıncı, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin liderlerinden. 12 13 16 17 51 55-57 60 61 69

Braun, Adolf (1862-1929) # Editör, 1888'de Avusturya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kuruluş kongresine katıldı. 67 69

Brentano, Lujo (Ludwig Joseph) (1844-1931) # İktisatçı ve toplumsal reform taraftarı. Engels, 1890-1891 yılla-

rında, Brentano'nun "Karl Marx'la Polemiğim" başlıklı broşürüne cevap olarak, "Sözde Alıntı Çarpıtması Nedeniyle Brentano Marx'a Karşı Olayı Üzerine" (*In Sachen Brentano contra Marx wegen angeblicher Zitatsfälschung*) başlıklı bir broşür yazmıştı. 63

Bright, John (1811-1889) # İngiliz fabrikatör, liberal politikacı, serbest ticaret taraftarı. 98

Buchez, Philippe-Joseph-Benjamin (1796-1865) # Fransız siyasetçi ve tarihçi, burjuva cumhuriyetçisi, Hıristiyan sosyalizmi savunucusu. 36 51

bugünkü toplum # *bkz.* kapitalist toplum

bunalım(lar) # 98 133 138 143

burjuva hukuku # 28

burjuva toplumu # *bkz.* kapitalist toplum

büyük toprak sahipleri # 93 94 104 105 133 137 142 143

Caprivi, Leo, Graf von (1831-1899) # General, 1890-1894 yıllarında Alman İmparatorluğu'nun başbakanı. 103 112

Churchill, Randolph Henry Spencer, Lord (1849-1895) # İngiltere'de Muhafazakâr Parti'nin liderlerinden; sömürgeci yayılma taraftarı; devlet sosyalizminden yana olduğunu açıklamıştı. 85

Cobden, Richard (1804-1865) # İngiliz fabrikatör, liberal, serbest ticaret taraftarı. 98

cumhuriyet # *bkz.* demokratik cumhuriyet (*ayrıca*: cumhuriyetçi). 39 40 51 69 98-101 109

çocuk emeği # (*ayrıca*: çocukların çalışması) 43 124 128 131 135 140 146 149

demokratik cumhuriyet # 39 40 98 99

demokratik talepler # 49 52 55 57 60 83

Demokratisches Wochenblatt # Ocak 1868 ile Eylül 1869 arasında Leipzig'de yayımlanan ve genel yayın yönetmenliğini Wilhelm Liebknecht'in yaptığı bir işçi gazetesi. 1869 yılındaki Eisenach Kongresinde Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin merkezî yayın organı ilan edildi ve adı *Der Volksstaat* olarak değiştirildi. 53

demokratlar # (*ayrıca*: demokratizm) 29 40 48

Der Sozialdemokrat # Alman sosyal demokrasisinin merkezî yayın organı; Sosyalistler Yasası yürürlükteyken, Eylül 1879 ile Eylül 1888 tarihleri arasında Zürih'te ve Ekim 1888'den 27 Eylül 1890'da kadar Londra'da yayımlandı ve Almanya'da yasadışı yollarla dağıtıldı. 111

Der Volksstaat (Halk Devleti) # Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin yayın organı. 1869 ile 1876 yılları arasında (başlangıçta haftada iki, Temmuz 1873'ten itibaren haftada üç kez) Leipzig'de yayımlandı. 19 48 56 121 126

Derossi, Karl (1844-1910) # Şapka imalatçısı, gazeteci, 1869'dan itibaren Genel Alman İşçi Derneği'nin üyesi ve 1871-1875 yıllarında örgütün sekreteri, 1875-1878 yıllarında Almanya Sosyalist İşçi Partisi Yönetim Kurulunun sekreteri. 56

devlet sosyalizmi # 103 134 138

Devlet ve Anarşi # Bakunin'in 1873'te İsviçre'de yayımlanan eseri. 18 53

Die Neue Zeit # Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin (ve sonrasında Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin) Stuttgart'ta çıkan teorik dergisi. 1883 yılı ile 1890 yılının Ekim ayına kadar

aylık, ardından 1923 yılına kadar haftalık olarak yayımlandı. 1883 yılı ile 1917 yılının Ekim ayına kadar genel yayın yönetmenliğini Karl Kautsky yaptı. 12 15 63 64 66 67 72 74 75 84 85 88 106-108 113

Dietz, Johann Heinrich Wilhelm (1843-1922) # Yazar ve yayıncı, sosyal demokrat; J. H. W. Dietz Yayınevi'nin kurucusu, 1881-1918 yıllarında İmparatorluk Meclisi üyesi. 63-65 72 75

din # (*ayrıca*: dinsel, kilise, ibadet) 42 62 64 102 109 124 130 135 140 145 148

dünya pazarı # 32 139 144

Eisenach Partisi # *bkz.* Sosyal Demokrat İşçi Partisi (*ayrıca*: Eisenach'lılar). 12 13 17 56 83 85

Eisenach Programı (1869) # Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 8 Ağustos 1869'da düzenlenen kuruluş kongresinde kabul edilen program; *bkz.* Sosyal Demokrat İşçi Partisi (*ayrıca*: 1869 tarihli program). 18 40 48 54 60 123

emeğin getirisi # 20-26 29 106 123 126 129

emeğin kurtuluşu # 23 30 60 83 124 126 129

emek araçları # 20 23 24 60 92-94 97 104 121 126 129 132 133 137 138

Enternasyonal # *bkz.* Uluslararası İşçi Birliği

enternasyonalizm # (*ayrıca*: enternasyonal, uluslararasılık) 32 33 49 51 129 130

Erfurt Program Taslağı (birinci versiyon) (1891) # Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Ekim 1891'de Erfurt kentinde düzenlenecek olan kongresine sunulacak olan taslağın Haziran ayında az sayıda parti yöneticisine ve bu arada Friedrich Engels'e sunulan birinci versiyonu.

Erfurt Program Taslağı (ikinci versiyon) (1891) # *Vorwärts* gazetesinin 4 Temmuz 1891 tarihli 153. sayısında yayımlanan taslak.

Erfurt Programı (1891) # Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 14-20 Ekim 1891'te toplanan Erfurt Kongresinde kabul edilen parti programı.

eşit hak(lar) # 20 21 23 24 27 29 96 105 107 121 123 126 129 134 139 144

eşitlik # 53

Federal Konsey (*Bundesrat*) # Kuzey Alman Konfederasyonu (1867-1870) ile Alman İmparatorluğu'nda (1871-1918), bağlı devletlerin temsilcilerinden oluşan meclis. 100

federalizm # (*ayrıca*: federalist) 100 101

Felsefenin Sefaleti # Karl Marx'ın 1846-1847 yıllarında Proudhon'un *Sefaletin Felsefesi* adlı eserini eleştirmek için kaleme aldığı eser. 52

feodal beyler # 30 31

feodalizm kalıntıları # (*ayrıca*: feodal eklentiler, feodal pislik) 40 93 105 108

Fischer, Richard (1855-1926) # Dizgici ve editör, 1879-1890 yıllarında *Der Sozialdemokrat* çalışanı, 1892-1894 yıllarında Alman Sosyal Demokrat Partisi Yönetim Kurulunun sekreteri, 1893'ten ölümüne kadar parlamento üyesi. 75 88 111

Frankfurter Zeitung und Handelsblatt # 1856-1943 yıllarında Frankfurt'ta yayımlanan günlük gazete. 48 58 61 69 81

Fransa # (*ayrıca*: Fransız Cumhuriyeti) 50 69 98 99 101 109 114

Fransız Devrimi (1789) # Monarşinin yerine cumhuriyeti, feodalizme özgü

toplumsal katmanlaşmanın yerine "yurttaşlık" hukukunu, din-devlet ayrımını getirdi, ulusalcılığı devletin temel ideolojisi düzeyine yükseltti. Etkisi Fransa sınırlarının çok ötesine uzandı, dünya ölçeğinde bir devrimler (ve karşı-devrimler) dönemini başlattı (*ayrıca*: Büyük Fransız Devrimi). 99 114

Fransız İşçi Partisi Programı (1880) # Yazılmasına Marx'ın da katkıda bulunduğu program (*ayrıca*: Fransız programı). 103 147

Fransız sosyalistleri # 29 36 147

Garibaldi, Giuseppe (1807-1882) # İtalya'nın ulusal kahramanlarından; İtalya'nın demokratikleşmesi ve yeniden birleşmesi için mücadele etti; 1848'de İtalya'daki devrim hareketine katıldı ve kısa bir süre yaşayan devrimci Roma Cumhuriyeti'nin savunmasını örgütledi; İtalya'da Uluslararası İşçi Birliği'nin şubelerinin kurulmasını destekledi. 32

Geib, August (1842-1879) # Kitapçı, Genel Alman İşçi Derneği üyesi, 1869 Eisenach Kongresi katılımcısı, Sosyal Demokrat İşçi Partisi kurucularından. 13 17 56

Geiser, Bruno (1846-1898) # Gazeteci, 1869'dan itibaren Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyesi, 1875'te *Der Volksstaat*'ta editör, 1881-1886 yıllarında İmparatorluk Meclisi üyesi. 113 117

Gemeinwesen (topluluk) # 52

Genel Alman İşçi Derneği (*Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein – ADAV*) # 1863 yılında Ferdinand Lassalle tarafından kuruldu. Birliğin 1875 yılında Gotha kentinde düzenlenen kongrede Sosyal Demokrat İşçi Partisi ("Eisenach Partisi") ile birleşmesiyle Almanya Sosyalist İşçi Partisi kuruldu. 13 31

genel oy hakkı # (*ayrıca*: genel seçme hakkı) 39 102 124 127 130 134 139 144 148

gereksiz işçi ordusu # 133 137 142

Gladstone, Robert (1811-1872) # İngiliz tüccar, hayırsever. 40 41

Gladstone, William Ewart (1809-1898) # İngiliz devlet adamı, Muhafazakâr Parti üyesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Liberal Parti lideri, farklı dönemlerde başbakan. 40 41

Goegg, Amand (1820-1897) # Gazeteci, 1848-1849'da Alman Devriminin önderleri arasında yer aldı, devrimin yenilgiye uğramasının ardından İsviçre'ye sığındı, Birinci Enternasyonal'in kongrelerine katıldı, 1867'de Barış ve Özgürlük Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. 51

Goethe, Johann Wolfgang von (1749-1832) # Şair ve yazar. 34

Gotha Birlik Kongresi # 22-27 Mayıs 1875'te düzenlenen, Sosyal Demokrat İşçi Partisi ("Eisenach'lılar") ile Genel Alman İşçi Derneği'nin ("Lasalcılar") birleşmesiyle Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin kurulmasını sağlayan ve bu partinin programının kabul edildiği kongre. 12 13 17 56 129

Gotha Program Taslağı (1875) # 22-27 Mayıs 1875'te düzenlenen Gotha Birlik Kongresine sunulmak üzere Şubat 1875'te hazırlanan taslak.

Gotha Programı (1875) # 22-27 Mayıs 1875'te düzenlenen Gotha Birlik Kongresinde kabul edilen, Almanya Sosyalist İşçi Partisi Programı.

Guesde, Jules (Mathieu-Basile) (1845-1922) # Başlangıçta burjuva cumhuriyetçisiydi; 1870'li yılların ilk yarısında anarşistlere katıldı, daha sonra Paul Lafargue ile birlikte Fransız İşçi Partisi'nin (1879) kuruculuğunu yaptı. 69 113 147

Guillaume-Schack, Gertrud (doğumunda Schack Kontesi) (1845-1905) # 1880'li yıllarda proleter kadın hakları hareketine katıldı, 1886'da Londra'ya giderek kısa bir süre Engels'in evinde kaldı, sonradan anarşizme yöneldi. 14

halk devleti # 52 123

halk milisi # 39 124 127 130 135 140 145

Halk Partisi # *bkz.* Alman Halk Partisi

Halle Kongresi (1890) # Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 12-18 Ekim'de Halle kentinde düzenlediği kongre (*ayrıca*: Halle). 12-14 63 72 80 132

Hamburger Echo # Ekim 1887 ile 1963 yılı arasında çıkan günlük sosyal demokrat gazete. 68

Hartmann, Georg Wilhelm (1844-1909) # Genel Alman İşçi Derneği üyesi, 1875'te Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin iki başkanından biri, 1880-1881'de İmparatorluk Meclisi üyesi. 56

Hasenclever, Wilhelm (1837-1889) # Sepici, gazeteci, Lasalcı; 1871'den itibaren Genel Alman İşçi Derneği'nin başkanı, 1875-1876'da Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin iki başkanından biri, 1876-1878 yıllarında Wilhelm Liebknecht ile birlikte *Vorwärts*'i yönetti, 1874-1878 ve 1879-1889 yıllarında İmparatorluk Meclisi üyesi. 47 54 56 59

Hasselmann, Wilhelm (1844-1916) # Genel Alman İşçi Derneği'nin liderlerinden, 1875'te üyesi olduğu Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nden 1880'de anarşist olduğu gerekçesiyle ihraç edildi. 31 47 54 59 66 67

Hatzfeldt, Kontes Sophie von (1805-1881) # Ferdinand Lassalle'ın hayat arkadaşı ve takipçisi. 73

herkesten yeteneklerine göre, herkese gereksinimlerine göre # 28

Hirsch, Carl (1841-1900) # 1868 yılında Genel Alman İşçi Derneği'nden ayrıldı, 1869 Eisenach Kongresinin delegelerinden ve Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurucularından biri oldu. 58

Hugo, Victor (1802-1885) # Fransız şair ve romancı, bu ülkedeki Şubat Devriminden (1848) sonra Kurucu Ulusal Meclis ve Ulusal Yasama Meclisi üyesi, Louis Bonaparte'ın 2 Aralık 1851'deki darbesine karşı mücadele etti, Fransa'dan ayrıldı, 1870'te geri döndü. 32

iktisadi kurtuluş # 121 123

iktisadi mücadele # (*ayrıca*: iktisadi alandaki çalışmalar) 107 143 148

İmparatorluk Meclisi (*Reichstag*) # 58 59 97 98

insanlığın kurtuluşu # (*ayrıca*: toplumun tüm üyelerinin kurtuluşu, insan ırkının kurtuluşu, tüm insanların kurtuluşu) 95 104 105 134 138 143 147

İstisnai Yasa # *bkz.* Sosyalistler Yasası

İsviçre # 18 32 38-41 52 100 101

işçi sınıfı devrimi # *bkz.* proletarya devrimi

işçi sınıfının kurtuluşu # (*ayrıca*: işçilerin kendi kurtuluşları, çalışan sınıfların kurtuluşu, proletaryanın kurtuluşu, üretici sınıfın kurtuluşu) 30 31 49 83 95 104 105 107 121-123 126 133 134 138 143 147 148

İtalya # 99

Jakobenler (*Jacobins*) # Fransız Devriminin (1789) radikal cumhuriyetçi kanadı, 1793'te iktidara geldiler, 1794'te düşürüldüler. 114

kadın(lar) # (*ayrıca*: her iki cinsiyet, cinsiyet) 43 118 124 128 131 134 136 139 144 145 147 149

Kanada # 101

Kapital # Karl Marx'ın üç ciltten oluşan ve kapitalist üretim tarzının hareket yasalarını tarif eden eseri. 19 50 117

kapitalist toplum # (*ayrıca*: bugünkü toplum, burjuva toplumu, mevcut toplum, eski toplum, modern toplum) 22 23 25 26 28 38 39-41 43 97 98 104 115 122 124 126 127 129 130 133 137 142-144 147

kapitalist üretim tarzı # (*ayrıca*: bugünkü üretim tarzı) 24 29 123 139 143 144

Kautsky, Karl (1854-1938) # Yazar, editör, 1870'li yılların sonlarında Marksist oldu, 1883-1917 yıllarında sosyal demokrat partinin teorik yayın organı olan *Die Neue Zeit*'ın genel yayın yönetmenliğini yaptı, 1890'lı yıllarda Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin ve İkinci Enternasyonal'in önde gelen teorisyenlerinden biriydi. 62-64 68 71 76 78 80 88 89 106-108 111 112 116 117

kilise # *bkz.* din

Komün # *bkz.* Paris Komünü

Komünist Manifesto # *bkz. Komünist Parti Manifestosu*

Komünist Parti Manifestosu # (*ayrıca*: *Komünist Manifesto, Manifesto*) Karl Marx ile Friedrich Engels'in komünizmin temel ilkelerini tarif etmek için 1848 yılında kaleme aldıkları manifesto. 30-32 52 57 60

komünist toplum # (*ayrıca*: yeni toplum, gelecekteki toplum) 24-26 28 36 38 39 98 99 101

komünist toplumun birinci evresi # 28

kooperatif(ler) # 26 36 37 125 127 130

koruyucu gümrük vergileri # 96 98

kölelik # (*ayrıca*: köle, köleleştirici) 21 23 28 35 104 121 123 126 129 133 137 142

Köln Komünistler Davası # Marx'ın Almanya'da ilk olarak 1874 yılında *Der Volksstaat* gazetesinde yazı dizisi olarak yayımlanan ve 1875'te gazetenin yayınevi tarafından kitap olarak basılan *Köln Komünistler Davası Gerçekleri* (*Enthüllungen* über *den Kommunisten-Prozeß zu* Köln) adlı eseri (MEW, Band 8, s. 405-470). 19

köylülük # (*ayrıca*: köylüler) 31 36 41 93 95 104-106 138 142 143

kullanım değer(ler)i # 20 22

Kunert, Fritz (1850-1932) # Sosyal demokrat, farklı dönemlerde İmparatorluk Meclisi üyesi.

küçük burjuvazi # (*ayrıca*: zanaatçılar, küçük sanayiciler, küçük tüccarlar, küçük işletme) 31 36 48 55 57 93 95 104-105 138 142 143

küçük devletlere bölünmüşlük # 97 99 100 109

L'Atelier # 1840-1850 yıllarında Paris'te çıkan aylık Fransızca dergi. 36

Lafargue, Laura (1845-1911) # Jenny ve Karl Marx çiftinin ikinci kızları, Fransız işçi hareketinin temsilcilerinden, 1868'den itibaren Paul Lafargue'ın eşi. 113

Lafargue, Paul (1842-1911) # Hekim, Fransız sosyalisti, Jules Guesde ile birlikte Fransız İşçi Partisi'nin kurucusu, 1868 yılında Marx'ın kızı Laura ile evlendi, *Tembellik Hakkı*'nın yazarı. 66 69 113 147

Lange, Friedrich Albert (1828-1875) # Filozof, materyalizm ve sosyalizm karşıtı. 34

Lassalle, Ferdinand (1825-1864) # Alman sosyal demokrasisinin kurucularından; 1863 yılında Genel Alman İşçi Derneği'ni kurdu, aynı yıl Prusya Başbakanı Otto von Bismarck ile temasa geçerek genel oy hakkını yürürlüğe sokması durumunda onu destekleme sözü verdi; 1864 yılında kendi davetiyle gerçekleştirilen bir düelloda vuruldu ve üç gün sonra öldü. 14 23-25 30 31 33-36 48 50 51 54 57 59 60 61 69 70 72-74 83 84 108 109

Lasalcılar # (*ayrıca*: Lasalcılık, Lassalle tarikatı) 13 14 18 19 31 33 42 47 48 51 52 54 56-58 61 66 67 70 72 76 82 83-85 91 111 112

Le Socialiste # 1885 yılında Jules Guesde tarafından Paris'te kurulan haftalık gazete; yazı kurulu üyeleri arasında Paul Lafargue ile Gabriell Deville de vardı; 1902 yılına kadar Fransız İşçi Partisi'nin yayın organıydı; 1880'li ve 1890'lı yıllarda Engels de gazetenin katkıcıları arasındaydı. 113

Leopold, Anhalt-Dessau Prensi (1676-1747) # Prusyalı mareşal. 80

Liebknecht, Wilhelm (1826-1900) # Yayıncı; Almanya'da 1848-1849 Devrimine katıldı, ardından önce İsviçre'ye sonra İngiltere'ye göç etti; İngiltere'de üyeleri arasında Karl Marx ile Friedrich Engels'in de bulunduğu Komünistler Birliği'ne katıldı; 1866 yılında Saksonya Halk Partisi'nin kurucusu ve lideri, 1869 yılında Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurucularından biri oldu; *Demokratisches Wochenblatt*'ın, *Der Volksstaat*'ın ve *Vorwärts*'in sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yaptı; 1867-1870 yıllarında Kuzey Alman Konfederasyonu meclisinin ve 1874-1900 yıllarında İmparatorluk Meclisinin üyesiydi. 13 17 18 31 47 53 55 59 61 63 65-70 72 74 75 79-83 85 88 97 111-113 115 117

Louis-Napoleon # *bkz.* Charles Louis Napoléon Bonaparte

Louis-Philippe (1773-1850) # Orléans Dükü, Fransa'daki Temmuz Devriminin (1830) ardından Bourbon hanedanından X. Charles'ın yerine tahta çıkarıldı, Temmuz Monarşisi diye anılan krallık döneminde (1830-1848) daha çok mali aristokrasinin çıkarlarını temsil etti, Şubat Devrimiyle (1848) tahttan indirildi, İngiltere'ye kaçtı ve orada öldü. 36 39 99

Malthus, Thomas Robert (1766-1834) # İngiliz din adamı ve iktisatçı. 34 50

Malthus'un nüfus teorisi # Besin maddelerinin aritmetik olarak, nüfusunsa geometrik olarak artması nedeniyle, besin maddeleri üretimi ne kadar artırılırsa artırılsın bir süre sonra kıtlıkla karşılaşılmasının kaçınılmaz olduğu tezini içeren teori. 34 50

Manchester'cılık # Richard Cobden ile John Bright'ın öncülük ettiği, ticaret serbestliğini ve devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunan, özellikle İngiltere'nin Manchester kentinde etkin olan akım. 98

Manifesto # *bkz. Komünist Parti Manifestosu*

Marat, Jean Paul (1743-1793 # Fransız siyaset teorisyeni, hekim, bilimci, gazeteci ve Jakoben siyasetçi; 1793 yılında devrimcilerin ılımlı kanadının (Jirondenlerin) sempatizanlarından biri tarafından öldürüldü. 31

meta mübadelesi # 27

Miquel, Johannes (1828-1901) # Avukat; üyeleri arasında Karl Marx ile Friedrich Engels'in de bulunduğu Komünistler Birliği'ne katıldı; sonradan taraf değiştirdi ve 1867'de Ulusal Liberal Parti'nin liderlerinden biri oldu, 1890-1901 yıllarında Prusya'nın maliye bakanlığını yaptı. 99

modern toplum # *bkz.* kapitalist toplum.

mutlakçılık # 31 97 98 105

Neuer Social-Demokrat # Lasalcıların 1871 ile 1876 yılları arasında çıkan yayın organı. 31

New Yorker Volkszeitung # 1878-1932 yıllarında ABD'nin New York kentinde çıkarılan Almanca günlük sosyalist gazete. 75

Norddeutsche Allgemeine Zeitung # 1861-1918 yıllarında Berlin'de çıkarılan, 1860'lı yıllar ile 1880'li yıllar arasında Bismarck hükümetinin resmi yayın organı olan günlük gazete. 33

Oertel, Carl (Karl Michael) (1866-1900) # Muhasebeci, matbaa ve yayınevi sahibi, 1884'ten itibaren sosyal demokrat parti üyesi. 112

orta katmanlar # 30 104 111 138 142

özel mülk sahipleri # (*ayrıca*: mülk sahibi sınıflar, mülk sahipleri) 22 41 93 95 104 132 133 137 138 143

özgür devlet # (*ayrıca*: özgür halk devleti) 33 37 52 123 126 129

özgürlük # 52 53 85 107 109 123 130 147

Özgürlük ve Barış Federasyonu # *bkz.* Barış ve Özgürlük Birliği

özyönetim # (*ayrıca*: kendi kendilerini yöneten) 100-102 131 139 145

Padlewski, Stanislaw (1857-1891) # Polonyalı sosyalist, 1890'da Paris'te Rus jandarma komutanı Zeliverstov'u vurdu, önce Londra'ya sonra ABD'ye taşındı ve intihar etti. 69

Paris Komünü # 1871 yılının 18 Mart'ı ile 28 Mayıs'ı arasında Paris'in yönetimini elinde tutan tarihin ilk işçi sınıfı iktidarı (*ayrıca*: Komün). 33 48 52 148 149

planlama # (*ayrıca*: plansızlık) 94 95 104 133 138

Polonya # 113

proletarya devrimi # (*ayrıca*: devrim, sosyalist altüst oluş) 48 52 108

proletarya diktatörlüğü # (*ayrıca*: proletaryanın devrimci diktatörlüğü) 39 99

Proudhon, Pierre-Joseph (1809-1865) # İktisatçı, sosyolog, anarşizmin kurucularından. İşçi sınıfının durumunu düzeltmek için üreticilere düşük faizlerle kredi verecek bir "halk bankası"nın kurulması türü önerileri de vardı. 52

Prusya # *bkz.* Prusya-Almanya. 42 50 58 97 100 101 110

Pumps # *bkz.* Mary Ellen Rosher

Puttkamer, Robert Viktor von (1828-1900) # 1881-1888 yıllarında Prusya'nın içişleri bakanı. 84

Ramm, Hermann (?-?) # Sosyal demokrat, 1875'te *Der Volksstaat*'ın yazı kurulu üyesi. 55

reformlar # 109

Ricardo, David (1772-1823) # İngiliz iktisatçı; klasik (siyasal) iktisadın kurucularından. 50

Rosenberg, Wilhelm Ludwig (1850-?) # Alman kökenli ABD'li gazeteci ve sosyalist; 1884-1889 yıllarında Amerika Sosyalist Emek Partisi'nin lideri, 1889'da partiden ihraç edildi. 79

Rosher, Mary Ellen (doğumunda Burns) (Pumps) (~1860-?) # Engels'in eşinin yeğeni. 89

Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778) # Aydınlanmacı Fransız filozof ve yazarı. 21

Rusya # 37 114

Schippel, Max (1859-1928) # İktisatçı ve yayıncı, 1890'da Almanya Sosyal Demokrat Partisi içindeki muhalefet grubunun ("Gençler") sözcülerinden. 68-70

Schweitzer, Johann Baptist von (1834-1875) # Avukat, daha sonra gazeteci ve yazar; 1867-1871 yıllarında Genel Alman İşçi Derneği'nin başkanı, 1872'de dernekten ihraç edildi. 74

sendikalar # 51

Shakespeare, William (1564-1616) # İngiliz şair ve oyun yazarı. 54

Shylock # Shakespeare'in *Venedik Taciri* adlı oyunundaki Yahudi tefeci. 54

sınıf egemenliği # 95 105 121 123 134 139 144

Singer, Paul (1844-1911) # Alman sosyal demokrasisinin liderlerinden, 1884-1911 yıllarında İmparatorluk Meclisi üyesi, 1890'da Bebel ile birlikte Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin başkanı oldu. 70 79 111

siyasal mücadele # 143

Sonnemann, Leopold (1831-1909) # Gazete yayıncısı ve siyasetçi; 1856'da *Frankfurter Zeitung*'u kurdu, Alman Halk Partisi üyesi, 1871-1876 ve 1878-1884 yıllarında İmparatorluk Meclisi üyesi. 58 61

Sosyal Demokrat İşçi Partisi (*Sozialdemokratische Arbeiterpartei – SDAP*) # 1866 yılında kurulup 1869 yılında feshedilen Saksonya Halk Partisi'nin Marksist kanadı tarafından, özellikle August Bebel ile Wilhelm Liebknecht'in inisiyatifiyle 1869 yılında Eisenach kentinde düzenlenen kongreyle kurulan parti. Bu parti "Eisenach Partisi" ve üyeleri "Eisenach'lılar" diye de anılıyordu. 1875 yılında Gotha kentinde düzenlenen birlik kongresinde Genel Alman İşçi Derneği ile birleşerek Almanya Sosyalist İşçi Partisi adını aldı. 12 13 17 40 48 50 53 123 124

sosyalist toplum # 33 52 53 89 126 129

sosyalist üretim # (*ayrıca*: sosyalist ortaklaşa üretim) 95 104 133 138 143

Sosyalistler Yasası # *Sozialistengesetz:* 21 Ekim 1878 tarihli, resmî adı *"Gesetz gegen die gemeingefahrlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie"* (Sosyal Demokrasinin Kamu Güvenliğini Tehdit Eden Çabalarına Karşı Yasa) olan ve 1890 yılında geçerlilik süresi uzatılmayarak yürürlükten kaldırılan yasa (*ayrıca*: İstisnai Yasa). 65 66 71 73 74 83-85 92 97

sosyalizm # (*ayrıca*: sosyalist düşünceler, sosyalist bilim) 29 31 34 38 42 51 74 85

Stieber, Wilhelm (1818-1882) # 1852-1860'ta Prusya'nın siyasal polis şefi, 1852'de Köln'de komünistlerin yargı-

lanması için kullanılan sahte kanıtların düzenlenmesini sağladı. 58

Tessendorf, Hermann Ernst Christian (1831-1895) # Prusya'da savcı; 1874-1878 yıllarında sosyalistlere yönelik kovuşturmaların düzenleyicisi. 58

Tölcke, Karl Wilhelm (1817-1893) # Avukat, Lasalcı, 1868-1866 yıllarında Genel Alman İşçi Derneği'nin başkanı ve 1874 yılına kadar yönetim kurulu üyesi. 47 54

ulusal devlet # 31 32 39 126

Uluslararası İşçi Birliği (Birinci Enternasyonal) # 1864 yılında Londra'da, İngiliz sendikacıların ve farklı ülkelerden (çoğu siyasi göçmen) temsilcilerin katılımıyla yapılan bir toplantının sonunda kuruldu. Karl Marx, kuruluşundan itibaren bu örgütte aktif bir rol oynadı. İzleyen yıllarda katılımcı örgüt sayısının artmasına karşın, içinde çok farklı sendikal ve siyasal eğilimler barındırması nedeniyle 1870'lerin ilk yarısında dağıldı, 1876'da resmen feshedildi (*ayrıca*: Enternasyonal). 14 23 30 31 33 49 60 83 93 121 122 124 148

ücretlerin tunç yasası # 33 34 36 50 54 60 63 126 129

ücretli emek # (*ayrıca*: ücretli emekçiler) 33-35 51 129 139 144

üniter devlet # 100 101

Vahlteich, Julius (1839-1918) # Ayakkabı imalatçısı, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurucularından, Genel Alman İşçi Derneği'nin kurucularından, bu dernekte "proletarya muhalefeti" üyesi, 1867'de Uluslararası İşçi Birliği'nin Dresden şubesini kurdu, 1874-1876 ve 1878-1881 yıllarında İmparatorluk Meclisi üyesi, 1881'de ABD'ye göç etti. 58 61

vicdan özgürlüğü # 42 52 127

Vollmar, Georg Heinrich von (1850-1922) # Eski subay, sosyal demokrat, 1881-1887 ve 1890-1918 yıllarında İmparatorluk Meclisi üyesi. 111 112

Vorbote # 1874-1876 yıllarında ABD'de Almanca olarak yayımlanan haftalık gazete; 1876'dan itibaren sosyalist *Chicagoer Arbeiter-Zeitung*'un haftalık eki olarak çıktı. 847

Vorwärts (İleri) # Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin (sonradan Almanya Sosyal Demokrat Partisi) 1876'da kurulan merkezî yayın organı. 64 66-69 74-77 79-81 85 88 89 108-110 112 137

yarar sağlayan emek # 20-22 126 129

yeni toplum # *bkz.* komünist toplum

zenginlik # 20-22 28 94 104 126 129 133 137

Züricher Post # 1879-1936 yıllarında İsviçre'de çıkarılan demokrat gazete. 72

"Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinin diğerine devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Buna siyasal bir geçiş dönemi de karşılık gelir ve söz konusu geçiş döneminin devleti, *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz."

Marx ile Engels'in Alman işçi sınıfı partisinin farklı program taslakları ve programları hakkındaki eleştirel değerlendirmelerinin yer aldığı yazı ve mektupları, program sorununa nasıl baktıklarını göstermenin yanı sıra, işçi sınıfının iktisadi kurtuluş mücadelesi ve bunun siyasal mücadeleyle ilişkisi, proletarya diktatörlüğü, kapitalist toplumdan komünist topluma geçiş süreci, işçi sınıfı enternasyonalizmi gibi pek çok başlıktaki yaklaşımlarına da açıklık kazandırıyor.

Gotha ve Erfurt Programları Üzerine, Marksizmin Almanya'daki gelişim tarihine de ışık tutan bir derleme. Alman işçi sınıfı partisinin yöneticileri, Marx ile Engels'in pek çok konudaki görüşlerini ancak uzun süren tartışmalar ve iç mücadeleler sonrasında benimsemişti.

Derlemede ayrıca, Marksizmin kurucularının eleştirilerine konu olan program taslaklarına, bu metinlerin son hâllerine ve tartışmalar sırasında anılan bazı önemli belgelere yer veriliyor.

₺ KDV DAHİL
ISBN: 978-605-172-243-6
9 786051 722436

Yordam Kitap
YordamKitap YordamKitap